

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN/BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
2001:12

Bibliotekskatalogens utveckling i Sverige
från medeltid till nutid – sedd ur ett
institutionsteoretiskt perspektiv

CATHARINA ARVIDSSON
MAGDALENA JANSON

Svensk titel: Bibliotekskatalogens utveckling i Sverige från medeltid till nutid – sedd ur ett institutionsteoretiskt perspektiv

Engelsk titel: The Development of the Swedish Library Catalogue from the Middle Ages until Today – Studied from the Perspective of an Institutional Theory

Författare: Catharina Arvidsson, Magdalena Janson

Färdigställt: 2001

Handledare: Joacim Hansson, Kollegium 2

Abstract:

This master's thesis deals with the development of the Swedish library catalogue. The thesis primarily has two purposes.

Firstly, it describes how the Swedish library catalogue has developed from its first appearance until today. As the Swedish library sector is very extensive the authors have chosen a few catalogues which they have studied more thoroughly. To find information about the chosen catalogues different literature sources have been used, for example historical texts describing the actual catalogues, biographical and scholarly texts and official reports.

Secondly, it examines the changes of the catalogue from an institutional perspective. The new institutional theory is used. This theory is explained and its background and development within different subject fields is described. Especially three different aspects of the theory have been studied and analysed in the text. These are the importance within institutions of operating procedures and rules (for example actors and routines), isomorphic changes and institutions' importance for social and political control and legitimacy.

The authors find that catalogues have appeared in different shapes and have had different aims throughout the centuries. The first catalogues were administered by organizations lead by strong leaders. Isomorphic processes were important to the development and their influences have had different geographic origin during the period. As the development of the library catalogue progresses it appears to be a strong factor in the institutionalization of libraries.

Nyckelord:

Bibliotekskataloger, Biblioteksutveckling, Forskningsbibliotek, Historia, Sverige, Institutionalism, Nyinstitutionell teori

Förord

Först och främst vill vi rikta ett stort tack till vår handledare Joacim Hansson. Han gav oss precis de råd och det stöd vi behövde för att genomföra denna uppsats. Vi vill också tacka personalen vid Linköpings universitetsbibliotek och Göteborgs universitetsbibliotek som har hjälpt oss att hitta i den ibland snåriga litteraturen.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Bakgrund	1
1.2 Syfte och avgränsning	1
1.3 Teori	2
1.4 Metod	9
1.4.1 Den hermeneutiska cirkeln	10
1.4.2 Källor och källkritik	10
1.4.3 Praktiskt metodval	10
1.5 Katalogtyper	12
2. Använd litteratur	13
3. De första bibliotekskatalogerna: Inventarieförteckningen och bandkatalogen	16
3.1 Inledning	16
3.2 Vadstena klosterbibliotek	17
3.3 Västerås domkyrkobibliotek	19
3.4 Uppsala universitetsbibliotek	21
3.5 Lunds universitetsbibliotek	22
3.6 Kungliga biblioteket	24
3.7 Accessionskatalogen (AK)	27
3.8 Delanalys	31
4. Lapp- och kortkatalogen	35
4.1 Inledning	35
4.2 Uppsala universitetsbibliotek	35
4.3 Lunds universitetsbibliotek	36
4.4 Kungliga biblioteket	37
4.5 Gemensamma katalogregler och tryckta katalogkort	44
4.6 Delanalys	49
5. Den datoriserade katalogen	52
5.1 Inledning	52
5.2 LIBRIS	53
5.3 Delanalys	65
6. Katalogen på Internet	68
6.1 Inledning	68
6.2 LIBRIS	68
6.3 Delanalys	76

7. Sammanfattande slutanalys	79
8. Slutord	83
9. Referenser	84

Första gången en referens nämns är den utskrivet med författare, titel, årtal samt sidhänvisning. I övrigt är referenser angivna med efternamn och sidhänvisning. Årtal har lagts till när behov att tydligare identifiera använt verk har funnits.

Fotnoter kan vara hänvisningar till använd litteratur eller kommentarer till den text som fotnoten tillhör. En fotnot som är placerad innan slutpunkt i en mening syftar endast på denna mening medan en fotnot som är placerad efter slutpunkt syftar på hela det föregående stycket.

I framför allt kapitel 5 och 6 som behandlar utvecklingen av LIBRIS används en rad olika förkortningar. För att underlätta läsbarheten har vi samlat samtliga förkortningar som förekommer i uppsatsen samt förklaringar till dessa nedan.

Förkortningar

AACR	Anglo-American Cataloguing Rules
AACR2	Anglo-American Cataloguing Rules, 2. ed.
ADB	Automatisk databehandling
AK	Accessionskatalogen
BAIS	Biblioteksadministrativt Information System
BI	Bibliografiska institutet
BIBSAM	Sekreteriatet för nationell planering och samordning
BIDOK	Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén
BMDC	Biomedicinska dokumentationscentralen
Btj	Bibliotekstjänst AB
BUMS	Bibliotekstjänsts utlånings- och mediakontrollsystem
COR	Centralt objekt register
DAFA	Datamaskincentralen för administrativ databehandling
DFI	Delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning
EDS	LM Ericsson Data Services AB
EUnet	European Unix Network
FAG	Forskningsbiblioteksrådets ADB-grupp
FBR	Forskningsbiblioteksrådet
FRN	Forskningsrådsnämnden
FTP	File Transfer Protocol
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
IMCE	International Meeting of Cataloguing Experts
IR	Information Retrieval
ISAR	Information Storage and Retrieval
ISBD	International Standard Bibliographical Description
ISBN	International Standard Book Numbering

ISI	Institute for Scientific Information
ISO	International Organization for Standardization
ISSN	International Standard Serial Numbers
IT	Informationsteknologi
KB	Kungliga biblioteket
KK-stiftelsen	Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling
KKN	Nämnden för katalogiserings- och klassificeringsfrågor
KROG	Katalogregelomläggningsgruppen
KRS	Katalogiseringsregler för svenska bibliotek
KRUT	Katalogutredningen, bytte senare namn till KROG
LIBRIS	Library Information System
MARC	Machine Readable Cataloguing
MEDLARS	Medical Literature Analysis and Retrieval System
MEDLINE	Medical Literature Analysis and Retrieval System on line
NISO	National Information Standards Organization
NORDUnet	Nordic University Network
NOSP	Nordisk samkatalog för periodica
NSFnet	National Science Foundation Network
NTBB	Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen
OCLC	Ohio College Library Center
SAB	Sveriges allmänna biblioteksförning
SINFDOK	Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation
SKR	Svenska katalogiseringsregler
SMTP	Simple Mail Transport Protocol
STAIRS	Storage and Information Retrieval System
STU	Styrelsen för teknisk utveckling
SUNET	Swedish University Net
TCP/IP	Transfer Communication Protocol/Internet Protocol
TLS	Tekniska litteratursällskapet
UHÄ	Universitets- och högskoleämbetet
UKÄ	Universitetskanslersämbetet
WWW	World Wide Web

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Ett informationssystem kan ses som ett system bestående av tre komponenter: människor med ett informationsbehov, lagring av information samt möjlighet att söka fram den lagrade informationen på ett sådant sätt att den täcker informationsbehovet. Bibliotek kan på så sätt beskrivas som ett informationssystem där data om bibliotekets bestånd samlas i en databas, informationsbehovet uttrycks i form av en sökfråga till databasen och utprodukten blir en referens till t.ex. en bok som täcker det aktuella informationsbehovet. Bibliotekets databas eller katalog har central betydelse i bibliotekets informationssystem. Data om bibliotekets bestånd kan lagras genom en formell analys (katalogisering) och en innehållsmässig analys (klassificering och indexering) av ett dokument i biblioteket (t.ex. en bok eller en tidskriftsartikel). I databasen blir denna analys en ersättning för eller en beskrivning av själva dokumentet och kan beskrivas som ett dokumentsurrogat. Dessa dokumentsurrogat kan sedan på ett mer eller mindre effektivt sätt sökas fram. Detta sätt att beskriva en del av ett informationssystem benämns av Soergel som *Information Storage and Retrieval – ISAR*.¹

I denna uppsats har vi inriktat oss på att studera lagringen av dokumentsurrogat i bibliotekskataloger. Tekniker för detta har funnits nästan lika långt tillbaka i tiden som det har funnits bibliotek. I takt med att biblioteken har utvecklats har också dess olika hjälpmedel förändrats. Dessa förändringar kan bero på olika orsaker. Det kan vara förändringar orsakade av händelser inom själva biblioteksorganisationen eller yttre händelser av mer ideologisk eller teknisk karaktär. Bibliotekskatalogen blir på så sätt också ett vittnesbörd om den tid den funnits i och påverkats av. Det är bibliotekskatalogens utveckling i detta perspektiv som vi har valt att studera närmare.

1.2 Syfte och avgränsning

Syftet med uppsatsen är att undersöka och beskriva utvecklingen av bibliotekskatalogen från dess äldsta tid till idag. Detta innebär att vi vill undersöka vilken kontext som de olika katalogerna skapades i, varför de har förändrats med tiden, samt i vilket förhållande bibliotekskatalogens utveckling har stått till bibliotekens institutionalisering. För att begränsa oss har vi valt ett svenskt perspektiv, dvs. hur bibliotekskatalogen har utvecklats i Sverige.

Med utveckling av bibliotekskatalogen menar vi i första hand bibliotekens utveckling av olika metoder för att lagra dokumentsurrogat i någon form av katalog. Vi har inriktat oss på att studera metoder för katalogens utformning framför metoder för utformning av den formella och innehållsliga analysen av dokumentsurrogaten. Syftet med uppsatsen är därmed inte att analysera katalogiseringens eller indexeringens historia, däremot kan exempel på såväl katalogiseringsregler som indexeringssystem förekomma när det behövs för att åskådliggöra en viss katalogs uppbyggnad.

¹ Soergel, Dagobert, *Organizing information : principles of data base and retrieval systems*, 1985

En bibliotekskatalog, och framför allt förändringen av en sådan, kan inte ses som en isolerad företeelse. Den är, liksom övriga bibliotekshjälpmedel, en bild av den organisation och den tid som den förekommer i. I uppsatsen försöker vi därför utifrån dessa förändringar sätta in bibliotekskatalogens utveckling i ett vidare sammanhang och studera vad som kan ha påverkat de förändringar som har skett. Sådan påverkan kan vara av t.ex. institutionell, ideologisk eller internationell karaktär.

Uppsatsens frågeställningar är därför:

- Hur har ett urval svenska bibliotekskataloger sett ut och utvecklats från medeltid till nutid?
- Hur kan denna utveckling studeras ur ett institutionellt perspektiv och hur kan vi utifrån detta se orsaker till de förändringar som har skett?

1.3 Teori

Som teoretisk utgångspunkt för uppsatsen har vi valt att använda oss av den nyinstitutionella teorin.

Den tidiga institutionalismen utvecklades kring sekelskiftet av företrädare som Thorstein Veblen, John William Burgess, Emile Durkheim och Max Weber. Utmärkande för dessa var att de inte tog särskilt stor hänsyn till organisationer i sina teorier utan studerade mer övergripande och vidare institutionella strukturer som t.ex. politiska system, språk, lagar och sociala värderingar. Under 1950- och 60-talen började institutionalisterna i högre utsträckning att studera enskilda organisationer och hur dessas beteende skiljde sig från övergripande institutioners och enskilda personers. Philip Selznick, Herbert Simon och James G. March var bland dem som utvecklade dessa idéer.²

Den nyinstitutionella teorin har därefter utvecklats. Den betonar samspelet mellan institutioner och organisationer. Enskilda organisationers handlingar påverkar framväxt och utformning av institutioner likaväl som institutioner påverkar organisationers handlande. Samhällets utveckling ses därmed som ett resultat av organisationers handlingar och institutioners utformning.³

Då nyinstitutionalismen har utvecklats såväl från som inom olika discipliner kan dessa discipliners syn på nyinstitutionalismen skilja sig åt.⁴ Olika tolkningar av nyinstitutionalism finns därför inom områden som t.ex. ekonomi, organisationsteori, politik, historia och sociologi. Det som förenar dessa olika tolkningar är en skepsis mot att placera sociala processer inom alltför snäva ramar och en gemensam övertygelse om betydelsen av institutionella företeelser och sociala processer.⁵

² Scott, W Richard, *Institutions and organizations*, 1995, s. 14 ff.

³ Stern, Charlotta, "Nyinstitutionell organisationsteori", 1999, s. 78

⁴ Ibid, s. 78

⁵ DiMaggio, Paul J & Powell, Walter W, "Introduction", 1991a, s. 3

Nyinstitutionella ekonomiska teorier har framför allt koncentrerat sig på hur olika institutioner påverkar ett samhälles ekonomiska utveckling. Ronald Coase har utvecklat denna teori genom att undersöka och analysera företags olika transaktionskostnader.⁶

Politisk nyinstitutionalism undersöker hur institutioner påverkar samhällets politiska utveckling. De tittar bl.a. på hur politiska aktörer agerar och påverkar politiska institutioner.⁷ Inom den politiska nyinstitutionalismen har två skolor utvecklats, den historiska och *rational choice*-teoretikerna. Den historiska skolan har drag av den äldre institutionella teorin. Dess företrädare menar bl.a. att institutioner består av såväl formella strukturer som informella regelverk och att strukturer och resultat inte alltid är en följd av uppgjorda planer eller förväntningar utan konsekvenser av oväntade och framtvungade val. Institutioner formar aktörerna och deras valmöjligheter men ger dem också makt. Bl.a. March, Johan P. Olsen och Theda Skocpol har utvecklat de politiska nyinstitutionella teorierna.

Medan den äldre institutionalismen liksom politisk nyinstitutionalism betonar de normativa aspekterna hos institutioner lägger den nyinstitutionella teorin inom sociologi större vikt vid de kognitiva.⁸

Inom sociologin har olika försök att tillämpa institutionella aspekter på organisationssociologin gjorts av t.ex. John W. Meyer, Brian Rowan och Lynne G. Zucker. Meyer och Rowan menar att det inte alltid är teknisk effektivitet som orsakar organisatoriska förändringar utan att vissa förändringar har till syfte att öka organisationers legitimitet. De har vidare infört ett antal begrepp som är centrala för nyinstitutionell teori. Dessa är bl.a. organisatoriska fält, institutionell isomorfism och rationaliserade myter.⁹ Med organisatoriska fält avses ett antal organisationer som tillsammans ingår i ett gemensamt normsystem och vars medlemmar deltar mer med varandra än med aktörer utanför detta fält.¹⁰ Med isomorfism avses likriktning av organisationer inom ett fält medan begreppet rationaliserade myter innebär att förändringar inom en organisation ofta grundar sig på rationaliserade föreställningar om vad som är effektivt mer än verkliga undersökningar om vad som verkligen är effektivt.¹¹ Paul J. DiMaggio och Walter W. Powell har vidareutvecklat teorierna kring isomorfism.

Vi har mer ingående studerat tre olika texter där institutionell teori i samband med biblioteksutveckling har behandlats. Ragnar Audunson har i sin avhandling *Change processes in public libraries*¹² undersökt hur tre olika stadsbibliotek i tre olika länder hanterar övergripande omvärldsförändringar som t.ex. krav på marknadsorientering och privatisering. Hans syfte med undersökningen har varit att studera om professionella och traditionella normer inom biblioteken har haft möjlighet att råda när biblioteken har hanterat dessa utmaningar eller om yttre politiska och administrativa krafter har varit starkare.

⁶ Stern, s. 78

⁷ Ibid, s. 78

⁸ Scott, s. 30

⁹ Stern, s. 80

¹⁰ Scott, s. 36

¹¹ Stern, s. 81

¹² Audunson, Ragnar, *Change processes in public libraries : a comparative project within an institutional perspective*, 1996

Joacim Hansson undersöker i sin avhandling *Klassifikation, bibliotek och samhälle*¹³ hur dominerande politiska och ideologiska krafter i ett samhälle återspeglas i ett klassifikationssystem avsett för folkbibliotek. Hansson menar att den institutionella teorin möjliggör synen på folkbibliotek som en politisk och ideologisk institution både genom att den påverkas av samtida samhällsförhållanden och genom att den förvaltar och genomför de värderingar och normer som finns hos den rådande makten¹⁴.

Lena Olssons avhandling *Det datoriserade biblioteket*¹⁵ har som syfte att analysera olika aktörers handlingar och strategier vid skapandet av ett nationellt datasystem vid de vetenskapliga biblioteken i Sverige under 1970-talet.

De texter inom institutionell teori som vi framför allt har använt oss av är March & Olsens *Rediscovering institutions*¹⁶, DiMaggio & Powells *The iron cage revisited : institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields*¹⁷ samt W. Richard Scotts *Institutions and organizations*.

I analysen har vi tagit fasta på några faktorer som kännetecknar den nyinstitutionella teorin. Dessa faktorer har vi sedan behandlat dels i de analysavsnitt som finns i anslutning till varje kapitel, dels i den avslutande analysen där vi också gör en mer övergripande jämförelse mellan uppsatsens olika avsnitt. De faktorer vi har studerat är den normativa aspekten inom politisk nyinstitutionalism, isomorfism som behandlas inom organisations sociologisk nyinstitutionalism samt institutionens kontroll och legitimitet. I den normativa aspekten ingår flera olika faktorer. I vår analys har vi koncentrerat oss på rutiner och roller.

Efter en kort genomgång av institutionsbegreppet följer nedan en närmare beskrivning av den normativa aspekten, isomorfismen samt begreppet kontroll och legitimitet.

Scott ger följande definition av en institution:

Institutions consist of cognitive, normative and regulative structures and activities that provide stability and meaning to social behavior. Institutions are transported by various carriers – cultures, structures, and routines – and they operate at multiple levels of jurisdiction.¹⁸

March & Olsen definierar en institution som ett system bestående av tre olika delsystem:

It is possible to see an institution as the intermeshing of three systems: the individual, the institution, and the collection of institutions that can be called the environment.¹⁹

¹³ Hansson, Joacim, *Klassifikation, bibliotek och samhälle : en kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek"*, 1999

¹⁴ Ibid, s. 63 f.

¹⁵ Olsson, Lena, *Det datoriserade biblioteket : maskindrömmar på 70-talet*, 1995

¹⁶ March, James G & Olsen, Johan P, *Rediscovering institutions : the organizational basis of politics*, 1989

¹⁷ DiMaggio, Paul J & Powell, Walter W, "The iron cage revisited : institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields", 1991b

¹⁸ Scott, s. 33

¹⁹ March & Olsen, s. 57

Vårt syfte med uppsatsen är att undersöka bibliotekskataloger ur ett institutionellt perspektiv. Vi menar därmed att bibliotek, som är de organisationer där dessa kataloger förekommer, utgör en specifik typ av institution. Bibliotek enligt March & Olsens definition kommer därmed att utgöra ett system bestående av de tre subsystemen enskilda bibliotek, dessas gemensamma miljö som vi kan kalla "biblioteksvärlden" samt enskilda individer inom denna miljö. Det som binder samman dessa olika subsystem är gemensamma värderingar och regelsystem, dvs. det Scott kallar kognitiva, normativa och regulativa strukturer.

Ett kännetecken för organisationer inom en gemensam institution är att de utför en samling likartade arbetsmoment (*operating procedures*). Dessa arbetsmoment styrs i sin tur av olika regelverk (*rules*). Dessa regelverk kan innebära gemensamma rutiner, procedurer, konventioner, roller, strategier, organisatoriska former och teknologier som påverkar de handlingar som utförs. Med sådana regelverk avses också trossatser, paradigmer, kulturer och kunskaper som har med dessa regelverk att göra. Regelverken kommer att få en styrande och bevarande effekt på rådande värderingar, normer, intressen, identiteter och trosuppfattningar inom institutionen. Regelverken kan utformas och genomdrivas genom yttre tvång från maktavare eller myndigheter men de kan också vara en del av ett gemensamt kodsysteem som styr beteendet inom organisationen och som sprids genom socialisering och lärande inom denna.²⁰

Det gemensamma regelverk som på detta sätt kommer att styra en viss handling kommer därmed att ersätta personliga ställningstaganden med automatiska rutiner som möjliggör konsekvent handlande oberoende av person. Samtidigt som regelverk förenklar handlingar så att dessa kan effektiviseras så förtylligar samma regelverk handlingarna så att dessa riskerar att bli felaktigt utförda. Att utföra handlingar med hjälp av regelverk är därför inte alltid så självklart och enkelt som det kan verka.²¹ March & Olsen menar:

To say that behavior is governed by rules is not to say that it is either trivial or unreasoned. Rule-bound behavior is, or can be, carefully considered. Rules can reflect subtle lessons of cumulative experience, and the process by which appropriate rules are determined and applied is a process involving high levels of human intelligence, discourse, and deliberation.²²

Regler kan dock vara tvetydiga. Ofta kan också olika regler tillämpas. Detta kräver ett personligt ställningstagande till vilka regler som ska följas i det aktuella fallet. Regler och regelverk utesluter därmed inte olika valmöjligheter till hur en handling ska utföras.²³ Det är därmed felaktigt att tro att regelverken automatiskt förhindrar konflikter. March & Olsen menar att regler ofta är föremål för tolkningar:

Different actors learn different rules and concepts of appropriateness as members of different national cultures, subcommunities, professions, and formal organizations. Frequently such rules are in disagreement or contradict each other.²⁴

En delfaktor i det gemensamma regelverket är rutiner.

²⁰ March & Olsen, s. 17 ff.

²¹ Ibid, s. 22 ff.

²² Ibid, s. 22

²³ Ibid, s. 22 ff.

²⁴ Ibid, s. 37

Rutiner är i första hand till för att hantera okomplicerade och repetitiva situationer.²⁵ Rutiner har emellertid stor betydelse för gemensamma organisationer. Då en enskild organisation följer rutiner som är gemensamma för flera organisationer får de stöd för sitt agerande men blir också mer begränsade i sitt val av agerande. Dessa rutiner kommer på så sätt att borga för en stabilitet som kan uppfattas som såväl pålitligt som stelbent.²⁶ March & Olsen menar att förekomsten av sådana rutiner ofta får institutioner att framstå som byråkratiska, stela, okänsliga eller tröga.²⁷

Scott menar att rutiner inte är självklara utan att de vilar på uppfattningar och kunskaper hos den enskilde som påverkar tolkningen av hur rutiner ska skötas.

Routines are carriers that rely on patterned actions that reflect the tacit knowledge of actors - deeply ingrained habits and procedures based on inarticulated knowledge and beliefs.²⁸

En annan delfaktor i det gemensamma regelverket är roller. Med roller avses enskilda aktörer inom en institution samt dessas påverkan på institutionen. Såväl sociologisk som politisk nyinstitutionalism har uppmärksammat den maktfaktor som enskilda aktörer inom en institution kan utgöra.

DiMaggio menar att arbete inom en viss institution drivs av de aktörer som har ett materiellt eller ideologiskt intresse av att institutionen ska leva vidare. Om aktörerna förhindras att tillfredsställa detta intresse kommer institutionen att splittras.²⁹

Inom politisk institutionalism betraktas institutionen som ett samhällets redskap med syfte att bevara detta samhälle och dess demokratiska system. Om politiska institutioner alltså förväntas arbeta för samhällets bästa borde vi även förvänta oss att detta gäller institutionens medlemmar dvs. de som arbetar inom institutionen. Så antas emellertid inte alltid vara fallet. Inom framför allt ekonomiska organisationsteorier menar man att människor ofta agerar utifrån sina egna intressen och använder den makt de har inom institutionen för att förverkliga dessa.³⁰ March & Olsen menar:

The objective is to design employment contracts that induce self-interested employees (or other agents) to act in ways desired by self-interested employers. In a similar way, much of modern political theory presumes that individual actors use power in the service of their own interests, that public policy is the outcome of some bargaining process among self-interested actors, and that regulation of political institutions requires control over the incentives of political agents.³¹

Men, menar March & Olsen vidare, det huvudsakliga problemet består inte i att människor utnyttjar den makt de besitter för att tjäna sina egna intressen. Visserligen förekommer detta men det finns också många exempel på människor inom offentliga institutioner som inte styrs av egna behov och intressen utan verkar utifrån det allmännas bästa som de är tänkta att tjäna. Problemet består i att hålla detta oegennyttiga beteende på en acceptabelt hög nivå hos en acceptabelt stor mängd människor där såväl ämbetsmän, dvs. de som utför tjänster, som användare av dessa tjänster är representerade. En maktposition inom systemet innebär att möjligheterna till

²⁵ Ibid, s. 34

²⁶ Scott, s. 55

²⁷ March & Olsen, s. 24

²⁸ Scott, s. 54

²⁹ Ibid, s. 49

³⁰ March & Olsen, s. 126 ff.

³¹ Ibid s. 132

handling och förändring ökar. Det innebär emellertid också att frestelsen att utöva dessa möjligheter för egen vinning ökar vilket i sin tur kan komma att utgöra ett hot mot hela detta system.³²

Med isomorf påverkan avses den likriktning som personer eller organisationer inom ett gemensamt fält eller normsystem utsätts för.³³ DiMaggio & Powell använder sig av Hawley's beskrivning på isomorfism:

Isomorphism is a constraining process that forces one unit in a population to resemble other units that face the same set of environmental conditions.³⁴

Isomorfa processer påverkar alltså deltagarna inom processen så att dessa kommer att utvecklas på ett likriktat sätt och därmed likna varandra. DiMaggio & Powell menar att isomorfism kan delas upp i en konkurrenspräglad och en institutionell typ av isomorfism. Inom den institutionella typen av isomorfism, vilken är den typ som vi närmare kommer att studera, kan tre olika aspekter av sådana isomorfa eller likriktande förändringar urskiljas: tvingande isomorfism (*coersive*), mimetisk isomorfism (*mimetic*) och normgivande isomorfism (*normative*).³⁵

Även Audunson tar upp de isomorfa processerna och menar att dessa inte sker slumpvis utan som modell för sitt handlande tar man de mest inflytelserika och lyckade organisationerna. Som delar av ett socialt system kommer vissa organisationer att få en mer betydande position än andra. Det innebär i sin tur att dessa organisationer även kommer att dominera valet av regelsystem. Mindre betydande organisationer som inte på samma sätt kan hävda sig kommer att ta efter regler och normer som de mer betydande organisationerna har fastställt. Alla berörda organisationer kommer därmed att ha en tendens att likna varandra.³⁶

Tvingande isomorfism uppkommer genom att organisationer påverkas av andra organisationer pga. mer eller mindre tvingande påtryckningar från dessa. Orsaken till den tvingande isomorfismen kan vara ett beroendeförhållande organisationerna emellan. Så t.ex. kan organisationers handlingar påverkas av regeringsbeslut. Exempel på denna typ av beslut som likriktar organisationer kan vara miljölagar och regler för ekonomisk redovisning. Då organisationer på detta sätt påverkas av statsmakten kommer de också att återspegla den statsapparaten de fungerar inom.³⁷

Mimetisk isomorfism har sitt ursprung i osäkerhet. DiMaggio & Powell menar att sådan osäkerhet kan uppstå

When organizational technologies are poorly understood..., when goals are ambiguous, or when the environment creates symbolic uncertainty...³⁸

Vi tolkar detta som att mimetiska processer kan uppstå när en organisation har dålig kunskap om vilka möjligheter det finns för den att utvecklas.

³² Ibid, s. 132 f.

³³ Scott, s. 44

³⁴ DiMaggio & Powell, 1991b, s. 66

³⁵ Ibid, s. 66 f.

³⁶ Audunson, s. 22

³⁷ DiMaggio & Powell, 1991b, s. 67 f

³⁸ Ibid, s. 69

För att lösa sitt osäkerhetsproblem tar organisationen andra organisationer som modell för sin egen utveckling. Organisationen kan därmed utvecklas genom att man imiterar de modeller man har valt. Det är denna typ av imitering som brukar benämnas mimetiska processer. De organisationer som blir imiterade är inte alltid medvetna om att de på detta sätt tjänar som modell för andra.³⁹

Scott menar att vi försöker att imitera och efterhärma andra som vi ser som bättre och mer framgångsrika än vi själva. Ett tecken på en sådan mimetisk process är att händelsen inte sker isolerat utan är allmänt förekommande. Det faktum att enskilda individer eller organisationer inom ett fält härmed kommer att uppvisa en likartad form eller praktik kommer innebära att trycket ökar på andra organisationer inom samma fält att följa detta mönster. Att delta i en mimetisk process blir ett sätt för oss att hantera vår osäkerhet i en viss situation. Genom att välja ut vissa modeller som vi försöker efterlikna kommer möjligheterna att öka att vi uppför oss på ett för andra konventionellt och accepterat sätt. Mimetiska processer behöver emellertid inte ses som en automatisk efterapning av vad andra har gjort före oss. Det kan också vara ett tecken på ett interaktivt beteende där de mimetiska processerna blir aktiva val som har till syfte att rättfärdiga tidigare handlingar. På så sätt kommer den enskilda individen genom sitt mimetiska beteende att utföra en aktiv handling i syfte att ingå som en del av en social identitet.⁴⁰

Ett tredje sätt att imitera handling som DiMaggio & Powell nämner är den normgivande isomorfismen. Denna har sitt ursprung i professionalismen. Det finns två aspekter av professionalismen som utgör källor till den normgivande isomorfismen. Den ena aspekten är den kunskap vi får genom formell utbildning vid universitet; den andra är medverkan i olika professionella nätverk. Människor som på detta sätt utbildar sig inom ett ämne eller som är medlemmar i olika yrkesmässiga organisationer etc. får en gemensam norm för vad professionen ska omfatta. DiMaggio & Powell citerar Perrow som menar:

Such mechanisms create a pool of almost interchangeable individuals who occupy similar positions across a range of organizations and possess a similarity of orientation and disposition that may override variations in tradition and control that might otherwise shape organizational behavior.⁴¹

Det faktum att alla inom professionen får en likartad bakgrund och en gemensam värderingsgrund till sin profession resulterar alltså i en samling i stort sett utbytbara individer som genom den kunskap de förvärvat på annat håll kan sätta sig över traditioner och kontroll. Egenskaper som dock även de kan skapa ett normgivande beteende inom en organisation.

Vi har tidigare talat om roller i form av aktörer dvs. enskilda personer. Institutionen som sådan kan emellertid också delas upp i roller. Enligt Hansson har institutionen två roller, den kontrollerande och den legitimerande. Den är kontrollerande eftersom den förmedlar de värderingar som ligger till grund för det samhälle den verkar i, legitimerande eftersom den genom detta stödjer den maktfördelning som finns i

³⁹ Ibid, s. 69

⁴⁰ Scott, s. 44 f.

⁴¹ DiMaggio & Powell, 1991b, s. 71

samhället. Vid samhällsförändringar kan institutionen därmed verka antingen för eller emot dessa förändringar beroende på vilket förhållande den rådande makten har till den pågående förändringen. Hansson exemplifierar institutionens kontrollerande och legitimerande roller med den uppgift som den allmänna skolan har. Skolan fungerar kontrollerande genom att den förmedlar samhällets rådande värderingar till eleverna, legitimerande genom att den som institution betraktat accepterar dessa värderingar.⁴²

Även March & Olsen tar upp den betydelse institutioner har för den rådande samhällsordningen. Institutioner ses som representanter för politiska intressen och trossatser. Institutioner påverkar det politiska samhällets strävanden, medborgarnas förtroende och förståelse för samhällliga normer samt betydelsen av begrepp som demokrati, rättvisa, frihet och jämställdhet.⁴³

Institutionens betydelse för demokratibegreppet betonas:

The autonomous role of institutions in the molding of political community and meaning has long been seen as a welcome part of a democratic system.⁴⁴

liksom vidare:

The idea of an institution as an embodiment and instrument of the community, or of the democratic order as a constitutional system, is an important aspect of institutional thought.⁴⁵

Även Liedman tar upp den betydelse institutioner spelar för samhällets förändring. Liedman menar att institutioner bidrar till att förändra våra attityder till begrepp som människan, samhället och historien. När samhällliga institutioner som t.ex. kyrka och skola förändras, då förändras också de idéer som dessa institutioner representerar.⁴⁶ Liedman exemplifierar med den roll universiteten har spelat genom historien och menar:

Utbildning och forskning kommer slutligen till *ideologisk* användning när den utnyttjas till att förändra, befästa eller förstärka föreställningar och attityder hos människor, vare sig dessa gäller samhället, individen, historien, naturen, Gud eller vad som än kan komma i mänsklig väg.⁴⁷

1.4 Metod

En stor del av uppsatsen behandlar bibliotekskatalogens utveckling i ett historiskt perspektiv. Som grund för arbetet har vi valt kvalitativa litteraturstudier. Viktiga faktorer som kommer att påverka vår slutliga analys blir den hermeneutiska cirkeln och källkritik.

⁴² Hansson, s. 62 f.

⁴³ March & Olsen, s. 164 f.

⁴⁴ Ibid, s. 165

⁴⁵ Ibid, s. 126 f.

⁴⁶ Liedman, Sven-Eric & Olausson, Lennart, "Inledning", 1988, s. 9

⁴⁷ Ibid, s. 13 f.

1.4.1 Den hermeneutiska cirkeln

Den hermeneutiska forskningsprocessens utgångspunkt är forskarens egen förförståelse – den referensram bestående av kunskap och erfarenhet som forskaren använder sig av när han eller hon skall förstå det som studeras. Utifrån förförståelsen kommer forskaren fram till vissa bestämda frågeställningar eller förhandsteorier. Dessa frågeställningar prövas sedan i undersökningen.⁴⁸ Enligt Gadamer kan forskaren aldrig vara neutral i sitt förhållningssätt till det hon studerar. Förförståelsen kan därför ses som ett centralt begrepp i den hermeneutiska cirkeln där forskarens världsbild, språk⁴⁹ och historiska villkor⁵⁰ påverkar dennas tolkning och förståelse. Gadamer menar också att förförståelsen och fördomarna inte är något negativt som ska avlägsnas utan något positivt som bör erkännas. Genom forskningsprocessen är forskaren beredd att ändra sin syn på det hon studerar och därmed sin världsbild.⁵¹ Detta innebär att förförståelsen ändras och nya frågeställningar och uppfattningar kan utvecklas. Forskaren ifrågasätter och prövar systematiskt sina tolkningar tills de stämmer med verkligheten. Man ser att helhet och delar hela tiden samverkar med varandra. Detta brukar kallas den hermeneutiska cirkeln.⁵²

1.4.2 Källor och källkritik

Att utföra en undersökning med hjälp av skriftliga källor innebär att det är andra människors iakttagelser som vi har att arbeta med. En källkritisk hållning innebär att man är medveten om detta vid analys och tolkning. Det är viktigt att se i vilket tidssammanhang och i vilken social miljö källan skapades. Det är också viktigt att försöka förstå syfte och motiv bakom en text. En händelse kan beskrivas och upplevas helt olika beroende på vem som är upphov och vem som är mottagare av det skrivna. Tolkningen underlättas om flera olika källor jämförs med varandra och om dessa i sin tur sätts in i ett allmänt historiskt sammanhang. Vi använder i första hand sekundärkällor, eftersom många av de äldre katalogerna endast finns i arkiven vid respektive bibliotek. Där så har varit möjligt har vi dock också studerat katalogen och använt från denna i vår analys.

1.4.3 Praktiskt metodval

Undersökningens metodförlopp kan mycket kortfattat beskrivas med termerna

- urval
- återvinning
- användning

Som grund för arbetet har vi valt att inrikta oss på några bibliotekskataloger som vi därefter närmare studerat. Med urval menar vi därmed det urval av undersökta bibliotekskataloger som har legat till grund för analys och slutsatser.

⁴⁸ Barbosa da Silva, Antonio & Wahlberg, Vivian, "Vetenskapsteoretisk grund för kvalitativ metod", 1994, s. 59

⁴⁹ För många hermeneutiker, t. ex. Heidegger, Gadamer, Habermas och Ricoeur, är språket snarare en förutsättning för tolkning, varseblivande och förståelse än ett redskap för objektiv analys (Helenius, s. 75).

⁵⁰ T.ex. traditioner och fördomar. (Helenius, s. 75).

⁵¹ Helenius, Ralf, *Förstå och bättre veta : om hermeneutiken i samhällsvetenskaperna*, 1990, s. 74 ff.

⁵² Barbosa da Silva & Wahlberg, s. 59

Eftersom ett av uppsatsens syften är att undersöka den svenska bibliotekskatalogens utveckling från medeltiden⁵³ till nu har tidsaspekten varit ett naturligt urvalskriterium. De äldsta biblioteken i Sverige var klosterbiblioteken. Även om inga spår efter egentliga kataloger från dessa bibliotek finns bevarade är de ändå intressanta att ta med i denna undersökning eftersom de har haft ett system för organisering av sitt bestånd. Vi finner det därmed inte uteslutet att även någon form av bibliotekskatalog kan ha funnits redan i dessa bibliotek. Undersökningen rör sig därmed inom en tidsmässig ram från Vadstena klosterbibliotek på 1400-talet till LIBRIS webbkatalog i början av 2000-talet.

För en så pass begränsad studie som denna måste emellertid ytterligare urval göras. Alla bibliotekskataloger kan av tids- och utrymmesskäl inte studeras och alla kataloger är heller inte lika relevanta att studera. Här kommer det institutionella perspektivet in som urvalskriterium. Som tidigare nämnts är biblioteket som institution betraktat en del av ett socialt system. Vissa bibliotek blir därmed mer betydande än andra och kommer i och med detta att i större grad påverka utvecklingen inom området. För vår del är det därför mest intressant att studera de mer dominerande bibliotekens katalogutveckling eftersom det är här man tydligast kan skönja såväl de ideologiska som de mer praktiska orsakerna till förändring – dessa bibliotek är oftast de som är isomorfa, dvs. det är de bibliotek som andra bibliotek imiterar.

Även med tillägget av detta urvalskriterium blir emellertid antalet bibliotekskataloger att undersöka väl stort. Ytterligare urvalskriterier har därför behövts.

Biblioteksvärlden är som institutionellt system betraktat en omfattande organisation bestående av så vitt skilda miljöer som privatbibliotek, arbetsplatsbibliotek, företagsbibliotek, folkbibliotek och forskningsbibliotek. Vi anser att dessa olika biblioteksmiljöer var och en för sig kan utgöra ett eget institutionellt system med egna normer och kulturer. Vi har därför valt att inrikta oss på några av dessa typer av bibliotek. De första biblioteken var knutna till kyrkan. I och med reformationen minskade den katolska kyrkans inflytande och därmed klostrens makt. De lärda kloster- och kyrkobiblioteken kom successivt att ersättas av framför allt Kungliga biblioteket och de olika universitetsbiblioteken. Vi har därför valt att fördjupa oss i utvecklingen av dessa kataloger vilket bl.a. innebär att vi inte kommer att titta på folkbibliotekens katalogutveckling. Även nu blir antalet kataloger emellertid väl stort. Inom ovanstående urval har vi därför försökt att hitta ett antal goda exempel på kataloger att studera. Med goda exempel menar vi kataloger som kan säga oss något om katalogutvecklingen i Sverige.

De bibliotekskataloger vi har valt att studera är de som är knutna till Vadstena klosterbibliotek, Västerås domkyrkobibliotek, Uppsala universitetsbibliotek, Lunds universitetsbibliotek och Kungliga biblioteket. Vi har också studerat utvecklingen av samkatalogerna Accessionskatalogen (AK) och LIBRIS. LIBRIS lämnas förhållandevis stort utrymme då systemet både är nationalkatalog och forskningsbibliotekens gemensamma katalog.

⁵³ Enligt Lindkvist & Ågren brukar den svenska medeltiden räknas från 1060 till 1520 (Lindkvist & Ågren, s. 1)

För att hitta material till uppsatsen har vi använt oss av olika skriftliga källor. Eftersom en ganska stor del av uppsatsen har en bibliotekshistorisk karaktär har litteraturstudier känts som en naturlig arbetsmetod.

När man som vi väljer att studera händelser relativt långt tillbaka i tiden uppkommer vissa problem vid valet av källor. Hur långt ska man gå tillbaka för att hitta så vederhäftiga uppgifter som möjligt? Man kan hävda att man bör gå tillbaka så långt som möjligt för att spåra en viss händelse eller företeelse och alltså inte nöja sig med uppgifter från senare tryck. Vi har emellertid valt att i första hand använda oss av litteratur utgiven under 1900-talet. Skälen till detta är två. Ett skäl är att det ofta krävs ett alltför omfattande arbete än vad ett sådant här arbete tillåter att leta fram äldre material. Det andra skälet är att det helt enkelt inte finns så många källor bevarade från äldre tid.

För att finna tryckta källor har vi valt olika tillvägagångssätt. Vi har sökt i olika databaser, främst LIBRIS, Nordiskt BDI-index och Artikelsök. Dessa källor har emellertid inte räckt till för att täcka vårt behov. För att hitta fler källor har *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*, *NTBB*, varit till stor hjälp. Vi har gått igenom samtliga årgångar (1914-1999). Förutom artiklar innehåller denna tidskrift återkommande bibliografier över böcker och artiklar inom bok- och biblioteksområdet. Dessa bibliografier har gått igenom och mycket relevant material har hittats om framför allt den äldre kataloghistorien. (Tyvärr saknas emellertid bibliografier för vissa år). Ett värdefullt sätt att hitta material har naturligtvis också varit att leta i relevanta texters referenslistor.

1.5 Katalogtyper

Nedan följer en samling definitioner över de olika typer av kataloger som vi behandlar i uppsatsen. Definitionerna grundar sig på *Nordiskt lexikon för bokväsen*⁵⁴.

Accessionskatalog, förvärvskatalog: En katalog där böcker och tidskrifter registreras i kronologisk ordning allteftersom de inkommer till biblioteket.

Bandkatalog: Inbunden katalog, ofta i folioformat.

Inventarielista, platskatalog: Katalog sorterad efter hur böckerna är uppställda på hyllorna. Platskatalogen kan vara utformad som en systematisk katalog dvs. i ämnesordning eller som en accessionskatalog om böckerna är uppställda i kronologisk ordning.

Kortkatalog, lappkatalog: Katalog i form av lösa kort eller blad.

Nominalkatalog, alfabetisk katalog: Katalog sorterad i alfabetisk ordning efter författare eller titel (när författare saknas).

Ordbokskatalog: En katalog där författare, ämnesord och titlar är ordnade i alfabetisk följd.

⁵⁴ Nordiskt lexikon för bokväsen, 1946-1951

Realkatalog, systematisk katalog: En katalog där böckerna är sorterade i ämnesordning. Den systematiska katalogen kan vara sorterad i alfabetisk ordning efter ämnesorden eller ingå ordbokskatalogen. Den kan också sorteras efter ett klassifikationssystem. Den systematiska katalogen är den äldsta formen av katalog och i äldre tider stämde den ofta överens med hur böckerna var uppställda på hyllorna.

Slagordskatalog: Katalog som sorterar böckerna efter deras ämnesinnehåll. Ämnesorden eller slagorden specificeras så mycket som möjligt. Ämnesorden kan ibland stämma överens med de betydelsebärande orden i boktiteln men behöver inte göra det i de fall ämnet inte framgår av titeln.

2. Använd litteratur

Eftersom vi har haft svenska bibliotekskataloger som utgångspunkt för vårt arbete har vi inte fördjupat oss i att undersöka bibliotekskatalogens utveckling ur ett internationellt perspektiv. Här tänker vi därför endast nämna två utländska verk som har hjälpt oss att få en vidare överblick av katalogens utveckling och att sätta in den svenska katalogen i ett större sammanhang.

Ruth F. Strout har beskrivit katalogens utveckling i *The development of the cataloging and cataloging codes* från 1956⁵⁵. Strout börjar med en genomgång av själva ordet katalog som härstammar från de grekiska orden *kata* (av, i enlighet med) och *logos* (ord, ordning, orsak). Därefter går hon igenom katalogens utveckling från de äldsta sumeriska bokförteckningarna på lertavlor till de första bibliografierna (*pinakes*) i antikens Grekland, de medeltida klosterbibliotekens inventarieförteckningar samt katalogutvecklingen i Europa och USA i modern tid. Strout menar att dagens uppfattning om vad en bibliotekskatalog är och hur böcker ska katalogiseras är av förhållandevis sent ursprung med få influenser från antiken och medeltiden. Hon påpekar också att bibliotekskatalogens utveckling ofta har påverkats av andra än bibliotekarier, t.ex. munkar, bibliografer och bokhandlare.

Michael H. Harris går i *History of libraries in the western world* igenom hela den västerländska biblioteksutvecklingen. Han tar i princip upp samma utvecklingskedan som Strout. I de olika avsnitten tar Harris upp katalogen och hur denna kom att utvecklas i takt med övriga biblioteksförändringar.⁵⁶

Vi har inte funnit någon tidigare samlad och strukturerad genomgång av bibliotekskatalogens utveckling i Sverige. Det finns visserligen flera undersökningar där enskilda bibliotek eller bibliotekskataloger behandlas men den enda mer samlade genomgången av bibliotek som vi har funnit är Otto Waldes *De svenska bibliotekens historia* som har haft stor betydelse för vår förståelse av svenskt biblioteksväsen och dess historia. Walde gör en omfattande redogörelse av de svenska biblioteken och deras utveckling från medeltiden till verkets utgivning i början av 1930-talet. Walde har emellertid inte fördjupat sig särskilt mycket i de olika bibliotekens kataloger och hans

⁵⁵ Strout, Ruth French, "The development of the catalog and cataloging codes", 1956

⁵⁶ Harris, Michael H, *History of libraries in the western world*, 1995

syfte verkar huvudsakligen ha varit att ge en bred överblick av bibliotekshistorien. Det är också så vi huvudsakligen har använt oss detta verk.⁵⁷

Eftersom så lite samlat material finns har vi för denna studie fått använda oss av ett förhållandevis stort antal källor av olika karaktär. De viktigaste av dessa källor tänker vi gå igenom nedan. För att lättare kunna värdera källorna ur ett källkritiskt perspektiv har vi delat upp den använda litteraturen i fyra olika kategorier. Dessa kategorier är:

- institutionshistoriska texter
- biografiska och självbiografiska texter
- vetenskapliga texter
- utredningar

Med institutionshistoriska texter menar vi litteratur som beskriver en katalog knuten till en viss organisation. Dessa texter är ofta hållen i en objektiv och saklig ton. En sådan text kan ha rent historisk karaktär dvs. författaren beskriver en företeelse längre tillbaka i tiden och har därmed ingen egen anknytning till det skrivna. Det kan också vara en text som beskriver samtida förhållanden. Sådana texter kan inbegripa skeenden där författaren själv är delaktig vilket, även om texten ger objektivt intryck, kan ha påverkat innehåll och beskrivning.

En mycket stor del av våra källor består av institutionshistoriska texter. I framför allt den äldre delen av kataloghistorien dominerar denna typ av texter medan den nyare luckras upp av texter med vetenskaplig och utredande karaktär. Att så är fallet tror vi dels beror på att den svenska biblioteksforskningen är ganska ung, dels på att dagens bibliotek i högre grad än tidigare är knutna till övergripande institutioner som stat och kommun vilket i högre grad föranleder utredningar om bibliotekens mål och syften.

För att hitta material till de genomgångna bibliotekskatalogerna har vi alltså använt oss av en rad texter som beskriver specifikt dessa bibliotek eller deras kataloger. Viktiga texter har framför allt Aarno Malins *Studier i Vadstena klostrets bibliotek*⁵⁸, Åke Åbergs beskrivning i *Västerås domkyrkas bibliotek år 1640*⁵⁹, Åke Davidssons *Uppsala universitetsbibliotek 1620-1970*⁶⁰, Eva Gerles *Lunds universitetsbiblioteks historia fram till 1968*⁶¹, Otto Waldes *Till Kristinabibliotekets historia*⁶² och Einar Sundströms *Om Kungl. bibliotekets äldre kataloger*⁶³ varit. Även Erik Wilhelm Dahlgrens *Nya katalogregler för Kungl. biblioteket i Stockholm*⁶⁴ innehåller en beskrivning av Kungliga bibliotekets katalogutveckling i äldre tid. Samtliga dessa texter har en mer beskrivande än analyserande karaktär. Deras syfte är i första hand att informera läsaren. Texterna är ofta specialiserade och rika på detaljer.

Andra viktiga texter är fortsättningen på Dahlgrens ovan nämnda artikel om Kungliga bibliotekets nya katalogregler och Mayre Lehtilä-Olssons artiklar om utvecklingen av

⁵⁷ Walde, Otto, "De svenska bibliotekens historia", 1931

⁵⁸ Malin, Aarno, "Studier i Vadstena klostrets bibliotek", 1926

⁵⁹ *Västerås domkyrkas bibliotek år 1640 : efter Petrus Olai Dalekarlus' katalog*, 1973

⁶⁰ Davidsson, Åke, *Uppsala universitetsbibliotek 1620-1970 : en bildkrönika*, 1971

⁶¹ Gerle, Eva, *Lunds universitetsbiblioteks historia fram till år 1968*, 1984

⁶² Walde, Otto, "Till Kristinabibliotekets historia", 1915

⁶³ Sundström, Einar, "Om Kungl. bibliotekets äldre kataloger", 1929

⁶⁴ Dahlgren, Erik W., "Nya katalogregler för Kungl. biblioteket i Stockholm: reflexioner och kommentarer", 1916

LIBRIS. Hit räknar vi även verksamhetsberättelser. Även dessa texter är institutionsspecifika och starkt beskrivande till sin karaktär. Skillnaden är att texterna beskriver företeelser som är samtida med författarna. Författarna är också på olika sätt delaktiga i de företeelser som texterna beskriver. Dahlgren var chef över Kungliga biblioteket och därmed den som var ansvarig för de nya katalogreglerna och Lehtilä-Olsson är chef för LIBRIS-avdelningen vid Kungliga biblioteket. Även om också dessa texter är starkt fackmässiga och beskrivande till sin karaktär blir de emellertid också en bild av författarnas egna verksamhet vilket på olika sätt kan ha påverkat deras sätt att utforma dem.

Biografiska texter kan ha ett stort värde som källmaterial eftersom man i sådana verk ofta kommer nära inpå aktuella människor och miljöer. Självbiografiska texter avslöjar ofta ”hur det egentligen var”. Av samma skäl finns det starka skäl att förhålla sig skeptisk till just denna typ av verk. Ett självbiografiskt verk har sällan som syfte att se verkligheten ur alla dess aspekter utan har ofta en subjektiv och rättfärdigande karaktär.

Vi har för detta arbete framför allt använt oss av Elof Tegnér och E.W. Dahlgrens självbiografier *Minnen och silhouetter*⁶⁵ resp. *Min lefnad*⁶⁶. Även Dahlgrens biografi *Elof Kristofer Tegnér*⁶⁷ har haft viss betydelse. Dessa verk är dels intressanta för att såväl Tegnér som Dahlgren hade höga samhällseliga ställningar och därmed stor inblick i sin tids händelser (Tegnér var chef för Lunds universitetsbibliotek 1883-1900, Dahlgren var chef för Kungliga biblioteket 1903-1916⁶⁸), dels för att de skickligt beskriver de arbetsförhållanden och den tidsanda som rådde vid Lunds universitetsbibliotek och Kungliga biblioteket kring sekelskiftet. Skrifterna har kanske inte haft någon större betydelse för vår beskrivning av själva katalogens utveckling men de har ändå lästs i sin helhet för att bättre förstå tidsepoken och för att därmed få en ram kring den katalogutveckling som skedde.

Som vetenskaplig text har vi räknat litteratur som är utgiven i akademiskt syfte. En vetenskaplig text förväntas framför allt vara objektivt analyserande till sin karaktär. En sådan text har också genomgått en omfattande vetenskaplig kontroll som tjänar som en kvalitetssäkring av såväl fakta som analys. Här återfinner vi Lena Olssons avhandling *Det datoriserade biblioteket* som behandlar utvecklingen av LIBRIS och som är en av uppsatsens huvudböcker. Olsson beskriver i denna hela bakgrunden till LIBRIS uppkomst och LIBRIS utveckling under främst 1970-talet. Utöver en ren beskrivning av de olika turerna kring LIBRIS gör hon också en omfattande analys av dessa och dess olika aktörer.

En utredning är inte ett självständigt verk på samma sätt som de tidigare texterna utan utförs ofta på uppdrag. Utredningen kan utföras av en eller flera personer och uppdragsgivaren har ofta politisk anknytning. Utredningar är ofta beskrivande till sin karaktär men i utredningen ingår också ett analytiskt perspektiv eftersom syftet med en utredning är att den ska utgöra beslutsunderlag för framtida beslut.

I och med skapandet av LIBRIS blev bibliotekskatalogens utveckling en angelägenhet som påverkade fler än enbart enstaka bibliotekschefer. Som forskningsbibliotekens

⁶⁵ Tegnér, Elof, *Minnen och silhouetter*, 1974

⁶⁶ Dahlgren, Erik W., *Min lefnad: minnen 1930*, 1995

⁶⁷ Dahlgren, Erik W., ”Elof Kristofer Tegnér: universitetsbibliotekarie”, 1912

⁶⁸ Walde, 1931, s. 206 resp. s. 160

gemensamma katalog blev den en riksangelägenhet som fick statsmakternas intresse. I och med detta kommer olika utredningar att få stor betydelse för uppsatsens sista två kapitel. Exempel på sådana är *1955 års universitetsutredning*⁶⁹ och Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommitténs (BIDOK) och Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) gemensamma utredning *Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning*⁷⁰.

3. De första bibliotekskatalogerna: Inventarieförteckningen och bandkatalogen

3.1 Inledning

De svenska bibliotekens äldsta historia är nära knuten till kristendomens införande i Sverige och kyrkans historia. Innan den kristna kyrkan fick fäste här fanns skrifter i form av runhandskrifter. Att dessa handskrifter skulle ha varit samlade på ett sådant sätt att det skulle kunna kallas ett runbibliotek finns det dock inte några uppgifter om i några källor.⁷¹

De äldsta svenska biblioteken uppkom under medeltiden⁷² och det är också under denna tid vi har skäl att förvänta oss de första bibliotekskatalogerna. Dessa kataloger var mer utformade som inventarielistor över bibliotekets bestånd än som kataloger i modern mening. Genom att uppföra listor över böckerna kunde man få en viss kontroll över vad biblioteket ägde. Detta underlättade också vid förvärv av nya böcker.⁷³

Inventarielistorna var också ett sätt att underlätta den låne- och bytesverksamhet som förekom biblioteken emellan.⁷⁴ Listorna var huvudsakligen utformade som platskataloger dvs. böckerna var förtecknade i den ordning som de stod på hyllan. De första katalogerna var därmed gjorda för att hjälpa de som skötte biblioteken. Under 1800-talet började katalogen få större betydelse också som hjälpmedel för sökning i beståndet.⁷⁵ Real- och nominalkatalogen utvecklades under denna tidsperiod. Även dessa kataloger var till formen som inbundna böcker, därav benämningen bandkatalog. Mot slutet av perioden utkommer accessionskatalogen (AK) som är ett första samarbete mellan olika bibliotek.

Vi har valt sex exempel på kataloger som har haft formen som inventarieförteckning eller bandkatalog:

- Vadstena klosterbibliotek på 1400-talet. Detta är den svenska medeltidens mest omfattande bibliotek. Någon katalog har aldrig återfunnits men eftersom mycket finns bevarat kring bibliotekets bestånd i övrigt är det intressant att försöka tänka sig hur en eventuell katalog kan ha sett ut.

⁶⁹ *1955 års universitetsutredning. Del 5: Forskningens villkor och behov*, 1958 samt *1955 års universitetsutredning. Del 6: Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle : riktlinjer och förslag till utbyggnad*, 1959

⁷⁰ *Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning : betänkande*, 1977

⁷¹ Walde, 1931, s. 37

⁷² Ibid, s. 38

⁷³ Blegvad, Mogens, "Katalogisering og klassifikation", 1960, s. 237

⁷⁴ Munthe, Gerhard, "Klosterbiblioteket", 1993, s. 17

⁷⁵ Blegvad, s. 237

- Västerås domkyrkobibliotek på 1600-talet. Den första tryckta bibliotekskatalogen.
- Uppsala universitetsbibliotek i början av 1800-talet. Aurivillius' katalog.
- Lunds universitetsbibliotek under 1600-1800-talet.
- Kungliga bibliotekets katalog under 1600-1800-talet.
- Accessionskatalogen (AK). Den är ett samarbete mellan de största svenska vetenskapliga biblioteken och kom till för att underlätta förvärv och låneverksamhet.

3.2 Vadstena klosterbibliotek

I och med kristendomens införande började kyrkor och kloster att byggas. Dessa hade för spridandet av sin lära behov av böcker. De första århundradena efter kristendomens införande var emellertid tillgången till böcker mycket liten, i vanliga kyrkor fanns oftast bara de allra viktigaste handböckerna.⁷⁶ Större samlingar av böcker växte dock fram i domkyrko- och klosterbiblioteken och dessa är också våra första bibliotek. De viktigaste biblioteken fanns i klostren och av dessa var Vadstena klosterbibliotek det ojämförligt största.

Tre typer av ordnar dominerade klosterväsendet i Sverige. Av dessa var cistercienserorden äldst. Dess kloster låg på landsbygden och dess medlemmarna skulle föra ett kontemplativt liv utan att blanda sig i världsliga angelägenheter. Till cistercienserorden hörde Alvastra kloster grundat 1143. De båda andra ordnarna, dominikaner och franciskaner, var tiggardordnar. Deras kloster låg inne i städerna. Tiggardordnarna skulle inte hålla sig isolerade inom klostrets väggar utan skulle gå ut och predika bland människorna i samhället. Dominikanerna lade i större utsträckning än franciskanerna sin vikt vid studier. Sverige kom genom dem i kontakt med den kristna bildning och det teologiska tänkande som fanns på kontinenten. Utöver dessa ordnar tillkom birgittinerorden i slutet på 1300-talet. Vadstena kloster togs i bruk 1384 med Birgittas dotter Katarina som första abbedissa. Birgittinerna skulle ägna sig åt gudstjänsten, läsa och arbeta. Under dess storhetstid var klostret ett andligt och kulturellt centrum i Sverige.⁷⁷

Alla kloster strävade efter att samla böcker och ha ett välförsett bibliotek. Eftersom det finns så få rester bevarade från dessa klosterbibliotek är det emellertid svårt att få en riktig bild av hur biblioteken var organiserade.⁷⁸ Först och främst var biblioteket naturligtvis till för klostrets medlemmar men det var också vanligt att klostren lånade böcker av varandra och man lånade ut böcker till kyrkor, präster och andra personer utanför klostret. Klosterbiblioteket var också ofta öppet för andra än klostrets medlemmar. Hit kunde folk komma för att studera och skriva.⁷⁹ Många bibliotek kedjade fast sina böcker, så t.ex. var samtliga böcker kedjade i gråmunkeklostrets bibliotek i Stockholm. Seden att kedja fast böcker kom från den utländska universitetsmiljön där böckerna var än mer fritt åtkomliga och på detta sätt skyddades från stöld.⁸⁰

⁷⁶ Gödel, Vilhelm, *Sveriges medeltidslitteratur : proveniens*, 1916, s. 74 f.

⁷⁷ Lindkvist, Thomas & Ågren, Kurt, *Sveriges medeltid*, 1985, s. 68 ff.

⁷⁸ Walde, 1931, s. 46 f.

⁷⁹ Munthe, s. 17 f.

⁸⁰ Hedlund, Monica, "Medeltida kyrko- och klosterbibliotek i Sverige", 1993, s. 32 f.

Det viktigaste klosterbiblioteket var det som tillhörde Vadstena kloster. Det hade stora samlingar av handskrifter och boktryck.⁸¹ Klostret tog emot både kvinnor och män men klosterbiblioteket tillhörde bröderna.⁸² Biblioteket hade sin största period på 1400-talet. Beståndet växte genom att munkarna, under sina resor i Europa, kunde köpa eller skriva av olika europeiska arbeten, genom att munkar och nunnor hemma i klostret framställde olika verk och genom gåvor av privata samlingar från nytillkomna klostermedlemmar eller från utomstående. Enligt Walde ägde biblioteket ett bestånd på ca 1400 volymer under 1400-talet när det hade sin glansperiod.⁸³⁸⁴ Biblioteket skiljde sig från tiggardarnas genom att det låg inom klostrets slutna del och därigenom hade ett mycket begränsat antal användare. Därför hade man heller inte behov av att ha sina böcker fastkedjade.⁸⁵

Någon katalog finns det inga uppgifter om från Vadstena klostrets bibliotek, däremot vet vi hur klostermedlemmarna märkte sina böcker och hyllor. I slutet av 1300-talet och början av 1400-talet var bibliotekssignumet tvådelat och bestod av en bokstav som antagligen markerade hyllbrädan och en romersk siffra som markerade bokens plats på denna, t.ex. H III^{us}. I takt med att biblioteket utökade sitt bestånd växte behovet av ett bättre signeringssystem. Under 1400-talet blev därför bibliotekssignumet tredelat och bestod då av en bokstav, en latinsk siffra och en arabisk siffra, t.ex. D V^o 3^{us}. Bokstaven betecknade här hyllan, den romerska siffran hyllbrädet och den arabiska siffran bokens plats på hyllbrädet.⁸⁶ Såväl handskrifter som inkunabler (böcker tryckta före 1501) ingick i detta signeringssystem medan de liturgiska böckerna hade en egen numrering.⁸⁷

I och med att biblioteket införde det nya signeringssystemet försökte munkarna också att dela in det mer systematiskt efter böckernas innehåll. Exempel på denna indelning är placeringen B för exegetik (bibelforskning), D-F för homiletik (läran om predikokonsten) och N-Q för de tryckta böckerna.⁸⁸ Det verkar däremot inte ha haft någon betydelse för placeringen om det rört sig om en egen produktion, en avskrift eller en importerad bok.⁸⁹

Det fanns också böcker i klostret som inte alls hade något signum. Dit hörde t.ex. ritualböckerna som inte förvarades i biblioteket utan i koret och kapellet, diariet som förtecknade sådant som hände inom klostret samt jord- och räkningsböcker. Inte heller böcker på svenska fanns i själva biblioteket. Dessa var framför allt avsedda för nunnorna som inte behärskade latin och förvarades därför hos dem.⁹⁰

Vi vet att biblioteket sköttes av speciellt utvalda munkar, ”klosterbibliotekarier”. Spår efter dessa finns på bevarade pergamentlappar där boksignum och innehållsförteckning

⁸¹ Walde, 1931, s. 47

⁸² Hedlund, s. 33

⁸³ Varje volym kunde i sin tur bestå av flera olika skrifter. Klosterbiblioteket hade därför antagligen flera tusen olika verk (Munthe, s. 15).

⁸⁴ Walde, 1931, s. 47

⁸⁵ Hedlund, s. 35

⁸⁶ Malin, s. 129 ff.

⁸⁷ Andersson-Schmitt, Margarete, ”Fragment inuti och utanpå : pärmfragment och omslagsfragment i Uppsala universitetsbibliotek”, 1993, s. 35

⁸⁸ Malin, s. 136

⁸⁹ Andersson, Roger, *Predikosamlingar i Vadstena klosterbibliotek*, 1994, s. 26

⁹⁰ Gödel, s. 96

har skrivits ned. Dessa lappar har sedan fästs på böckernas utsidor.⁹¹ Vadstenabröderna hade dessutom ofta akademisk skolning. I början av klostrets tid var de ofta utbildade i Prag, senare vid de tyska universiteten.⁹²

Ett liknande signerings- och placeringssystem som det som användes i Vadstena finns det belägg för även bland kontinentala klosterbibliotek. Från dessa har man även funnit beståndskataloger från 700-talet och framåt. Ofta var dessa kataloger endast en uppräkningslista i form av en lista över vilka böcker som fanns i samlingen, en sorts inventarieförteckning mer än en lista att användas av biblioteksanvändarna. Förteckningen var ibland gjord på pergament och fastsatt på bokhyllan, ibland var den utformad i bokform.⁹³ I de tidiga listorna kunde man hitta uppgifter om författare, titel och begynnelseorden. Syftet med katalogen var att kunna identifiera bibliotekets böcker, att förhindra stölder eller kontrollera låne- eller bytesverksamheten. Allteftersom samlingen växte utökades listan med uppgifter om t.ex. format, antal volymer och sidor, material, språk och proveniens (dvs. ursprung).⁹⁴

3.3 Västerås domkyrkobibliotek

Om inte annat anges är uppgifterna om Västerås domkyrkobibliotek och dess katalog hämtade från Åke Åbergs introduktion och kommentarer i *Västerås domkyrkas bibliotek år 1640*.

Den äldsta kända tryckta bibliotekskatalogen i Sverige tillhör Västerås domkyrkobibliotek. Detta bibliotek fanns redan 1317 och klarade därefter reformationen relativt bra. Under 1600-talet knöts biblioteket till Västerås gymnasium. Gustaf II Adolf hade grundat gymnasiet 1623 och den dåvarande biskopen över Västerås stift, Johannes Rudbeckius (1581-1646), byggde därefter upp ett helt skolsystem från småskola till prästseminarium.

Domkyrkobiblioteket hade redan innan Rudbeckius tid fått en del stora donationer från framför allt tidigare biskopar. Rudbeckius uppmanade sina präster att ge gåvor för att bygga upp bibliotekets bestånd. Seden att på detta sätt ge kyrkan böcker var en tradition från den katolska medeltiden då det var vanligt att präster när de blev äldre testamenterade sina böcker till kyrkan. Denna sedvänja hängde kvar även efter att Sverige blivit lutherskt. Det var också vanligt att prästerna gav kyrkan böcker när de fått en högre tjänst eller återkommit från en studieresa. En del böcker var även krigsbyten som Rudbeckius försökte få del av, bl.a. fick biblioteket på detta sätt böcker från Polen samt Böhmen och Mähren⁹⁵. Rudbeckius själv gav över hundra böcker till domkyrkobiblioteket. Som donator och administratör blev han därmed den som mest kom att gynna biblioteket. Anledningen till att Rudbeckius på detta sätt månade om domkyrkobiblioteket var att han såg biblioteket som en del av det andliga samhället och därför engagerade sig i dess uppbyggnad. Rudbeckius lät 1640 trycka en katalog över domkyrkobibliotekets bokbestånd som då hade växt till 330 band.⁹⁶ Katalogen skrevs av

⁹¹ Malin, s. 137

⁹² Hedlund, s. 34

⁹³ Harris, s. 101

⁹⁴ Munthe, s. 17

⁹⁵ Walde, 1931, s. 23

⁹⁶ Ibid, s. 231

Petrus Olai Dalekarlus (1601-1680) som var lektor vid gymnasiet⁹⁷. Denna katalog, *Catalogus librorum templi et consistorii cathedralis Arosiæ*, är därmed Sveriges första tryckta bibliotekskatalog⁹⁸.

Syftet med katalogen beskrivs av Dalekarlus i inledningen till katalogen. Katalogen ska främst vara en hjälp vid samlingens förvaring och vård, den ska också förhindra att böckerna sprids när alltför många människor kommer att få kännedom om hur många och vilka böcker som finns i biblioteket. Katalogen ska också underlätta vid köp eller byten. Som slutligt skäl anges också att katalogen ska underlätta för den som letar efter verk av en viss författare. Åberg anger dessutom ytterligare ett tänkbart skäl för katalogens tillblivelse. Biblioteket hade nyligen fått en stor donation böcker, dessutom hade biblioteket tidigare fått ett flertal gåvor bland annat från Rudbeckius själv. Åberg menar att Rudbeckius som nu började bli gammal genom katalogen dels hittar ett medel att hålla ihop samlingen, dels avslutar och offentliggör vad han har åstadkommit för biblioteket under sin tid som biskop.

När Dalekarlus i katalogens inledning menar att den till viss del tillkommit för att underlätta för dess användare påpekar Åberg att vi då måste veta något om vilka dessa är. Även om Rudbeckius strävade efter att underlätta för sina biblioteksanvändare var domkyrkobiblioteket inget allmänt bibliotek i vår mening utan avsett för stiftets lärare och präster (eleverna hade ett eget bibliotek). Det var emellertid just lärarna och prästerna som var den del av befolkningen som kunde tillgodogöra sig den kunskap som biblioteket erbjöd. Rudbeckius levde i reformationens kölvatten och var därigenom påverkad av Martin Luther och dennes tanke om biblioteksservice åt i första hand kyrka och skola⁹⁹. En undersökning av biblioteksböckernas förslitning visar att användarna långtifrån nyttjade alla böckerna lika flitigt. De som verkar ha använts mest är sådana standardverk som mestadels köpts in medan de mer specialiserade böckerna och framför allt krigsbytena verkar ha använts i mindre utsträckning.

Katalogen är uppbyggd som en inventarieförteckning dvs. som en enkel lista över de böcker som biblioteket ägde. I stora drag är katalogen systematiskt ordnad efter universitetens fakultetsindelning¹⁰⁰ som skapades redan under medeltiden. De olika avdelningar som fanns inom systemet var Teologer, Jurister, Läkare, Grammatiker och lexikografer, Filosofer, Matematiker, Oratorer och poeter, Historiker och Heretiker (dvs. kättersk litteratur, här återfinns t.ex. Birgittas skrifter och Koranen). Dessutom fanns särskilda avdelningar för dubletter och tillägg. Med dubletter menades sådana böcker som kunde bytas bort eller säljas. Inom varje ämnesavdelning är böckerna sorterade

⁹⁷ Dalekarlus var 1640 lektor i fysik vid gymnasiet. Det var praxis att fysiklektorn skulle förestå biblioteket. Denne var oftast den senast anställda och den sämst betalade lektorn (Västerås domkyrkas bibliotek, s. 12, 38)

⁹⁸ Den äldsta förteckningen över böcker vid Västerås domkyrka är emellertid från 1317. I detta inventarium redovisar biskop Israel Erlandsson den egendom, inklusive böcker, som har förvärvats till domkyrkan under hans tid som stiftschef. En uppräknig av dessa böcker (sex stycken) finns hos Gödel (Gödel, s. 78).

⁹⁹ Rudbeckius hade flera gånger studerat i Wittenberg och var starkt påverkad av Luthers lära (se t.ex. Hall). Luther menade att samhället inte kunde bestå utan utbildning och i stället för att som tidigare ge pengar till kyrkan skulle man ge pengar till undervisning. Han menade vidare att det var den tyska staten som bar ansvaret för utbildning och grundandet av skolor och att det var städerna, som behövde utbildade människor, som skulle bygga dem. De skulle även förse skolorna med moderna bibliotek eftersom klosterbiblioteken inte passade för detta syfte (Brecht, s. 138 ff.).

¹⁰⁰ Fakultetsindelningen innebar att man delade in böckerna i teologiska, medicinska, juridiska och filosofiska avdelningar (Blegvad, s. 237).

efter sitt format. Klassificeringen är emellertid inte konsekvent genomförd och även inom varje avdelning kan ordningen variera. Ibland är sorteringen av posterna ämnesmässig, ibland följer den tryckåren och ibland tycks den vara sorterad i förvärvsordning. Någon alfabetisk sortering har inte förekommit. Dessutom tar katalogen enbart upp det första verket i en volym, de övriga verk som kan ingå nämns inte. Till viss del beror katalogens ojämnhet på att Dalekarlus i sitt arbete har utgått från en tidigare inventarieförteckning¹⁰¹. Han har då helt enkelt skrivit av posterna så som de står i den ursprungliga inventarieförteckningen. Ibland har han även skrivit av rena skrivfel från denna.

Vad det gäller katalogiseringen eller postbeskrivningen är inte heller den särskilt noggrann eller konsekvent. Ibland har katalogisatören skrivit av uppgifter på själva bokryggen, ibland har han skrivit av den tidigare inventarieförteckningen. Katalogen innehåller också en hel del tryckfel.

Med dagens noggranna sätt att katalogisera och klassificera kanske inte Dalekarlus' katalog uppfyller våra krav på hur en god katalog ska se ut. Det kan då vara intressant att jämföra vår tids sätt att bedöma katalogen med hur har man kan ha uppfattat den innan regler för katalogens utformande var självklara. Vi citerar här Johan Henrik Schröder som lade fram en avhandling 1811 om Kungliga gymnasiet i Västerås bibliotek:

På befallning av biskopen utgav magister *Petrus Olai Dalecarlus* en tryckt katalog med följande titel: *Bibliotheca, sive Catalogus Librorum Templi et Consistorii Cathedralis Arosiæ*... Man bör lägga märke till den, emedan den är den första av sitt slag som tryckts i Sverige... Den är noggrant ordnad efter vetenskaperna och efter böckernas format. Upplagans tryckort och tryckår äro alltid angivna.¹⁰²

Schröder beskriver här katalogen i odelat positiva ord. Man bör dock beakta att Schröder var ung (20 år) när han lade fram sin avhandling, han hade dessutom ingen stor erfarenhet som bibliotekarie.

3.4 Uppsala universitetsbibliotek

Uppsala universitetsbibliotek grundades 1620 av Gustav II Adolf genom en bokdonation. Denna donation bestod av rester från medeltida klosterbibliotek, bland annat från Vadstena kloster och Franciskanerkonventet i Gråmunkeklostret i Stockholm.¹⁰³

Den första bibliotekarien, Laurentius Tolfstadius tillsattes 1638 och han är skaparen av den första kända katalogen.¹⁰⁴ Den senare bibliotekarien Pehr Fabian Aurivillius antecknade 1784 i en av volymerna:

¹⁰¹ Denna inventarieförteckning är Rudbeckius egen och visar bibliotekets årsvisa förvärv och tillväxt fr.o.m. 1630 t.o.m. 1643. Den har på flera sätt varit en förlaga till Dalekarlus' katalog (*Väst rås domkyrkas bibliotek*..., s. 24). Rudbeckius uppförde även ett inventarium 1619 över domkyrkans egendom, däribland dess böcker. Detta inventarium förnyades 1622 (*Västeråsbiblioteket*, bildtext).

¹⁰² Schröder, Johan Henrik, *Kort historia över Kungliga gymnasiet i Västerås bibliotek*, 1971, s. 23

¹⁰³ Davidsson, s. 4

¹⁰⁴ Walde, 1931, s. 165

*Denna Förteckning, bestående af 3:ne Volumer, märkte med bokstäfverne D, E, P, är den äldsta Catalog på Academiska Bibliotheket, som nu är kvar. Yngsta boken som häruti är anteknad, af första handen, är af år 1634.*¹⁰⁵

Under resten av 1600-talet tycks ingenting ha hänt på katalogiseringens område. Nästa gång katalogisering nämns är att Erik Benzelius, bibliotekarie 1702-1724, katalogiserade latinska och grekiska handskrifter samt påbörjade katalogisering av den isländska handskriftssamlingen.¹⁰⁶

Nya kataloger skapades av Berge Frindin, bibliotekarie 1747-1783, och han påbörjade även en förteckning över bibliotekets dubletter.¹⁰⁷

Pehr Fabian Aurivillius, bibliotekschef 1787-1829 utarbetade och tryckte en nominalkatalog över bibliotekets samlingar.¹⁰⁸ Den bestod av två delar; en författarkatalog uppställd efter författare, den andra delen innehöll anonyma verk redovisade efter ett realsystem.¹⁰⁹

En lokalkatalog över biblioteket upprättades 1789, dvs. böckerna förtecknades efter hur de stod i biblioteket. Pga. flytten av biblioteket till Carolina Rediviva slutade man med lokalkatalogen år 1830.¹¹⁰

3.5 Lunds universitetsbibliotek

Lunds universitetsbibliotek grundades 1666. Den äldsta kända bibliotekskatalogen är från 1687 (*Catalogus Bibliothecae antiquae*) och innehåller domkyrkans och kapitlets boksamlingar. 1698 kommer den första katalogen över hela biblioteket (*Catalogus Bibliothecae Carolinae*). Böckerna indelades i katalogerna efter de olika fakulteterna och senare har man delat upp böckerna inom dessa grupper efter ämne. Dessa delades i sin tur upp efter fyra format på böckerna: fol., 4:o, 8:o., och 12:o. Det var även hylluppställningssystemet. Katalogerna användes enligt Gerle troligtvis till att få en överblick av beståndet vid inventering. Inventeringar gjordes när en ny bibliotekarie tillträdde sin tjänst. Dessa kataloger kan man kalla specialkataloger.¹¹¹

Den första nominalkatalogen är från 1695. Böckernas titlar översattes där till latin. Under tidigt 1700-tal utarbetades många kataloger.¹¹² Den tillträdande bibliotekarien Petrus Aurivillius sammanställde 1716 den första kompletta lokalkatalogen. Samma år gjordes en stor inventering vid biblioteket. Anledningen var oklarheter om bibliotekets skötsel efter den tidigare bibliotekarien Andreas Stobaeus' död 1714. Hans sterbhus hade tagit kontrollen över biblioteket och ej lämnat tillbaka nycklarna. Inventeringen gjordes av Aurivillius. Inventarieprotokollet beskriver antal dokument i samlingarna, lokalsignaturer och böckernas indelning i olika fack, samt hur de varit uppställda i biblioteket. Det var vid denna tid stor risk för en invasion från danskt håll, därför

¹⁰⁵ Davidsson, s. 10

¹⁰⁶ Walde, 1931, s. 167

¹⁰⁷ Ibid, s. 168

¹⁰⁸ Ibid, s. 170

¹⁰⁹ Davidsson, s. 48

¹¹⁰ Ibid, s. 51

¹¹¹ Gerle, s. 94

¹¹² Ibid. s. 95

gjordes inventeringen under fem dagar och var inte så djupgående.¹¹³ Aurivillius katalog från 1716 utökades fram till 1730. Böckerna delades in i 26 fackområden. Denna lokalkatalog sammanställdes tillsammans med andra kataloger som fanns vid biblioteket till den första fullständiga katalogen, *Bibliotheca vetus* under 1730-talet. Den innehöll bibliotekets bestånd fram till 1730. *Bibliotheca vetus* var systematiskt indelad i 13 fackgrupper.¹¹⁴

1743 under kriget mot Ryssland var oron för ett danskt angrepp stor, och man fick hastigt registrera och packa ned biblioteket i lådor. Biblioteket var på detta sätt nedpackat fram till mars 1744.¹¹⁵

Johan Corylander tillträdde som bibliotekarie 1745. Han avslutade den systematiska katalogen *Bibliotheca vetus* och påbörjade 1764 år en accessionskatalog med *Bibliotheca nova* där böckerna infördes i nummerföljd när de kom till biblioteket.¹¹⁶ Den sistnämnda katalogen fortsatte till 1870 men blev med tiden mycket svårläst pga. att den hela tiden utökades med nya uppgifter om böcker. 1870 kom den därför att ersättas av en alfabetisk katalog i lösbladssystem.¹¹⁷

Anders Lidbeck började vid sitt tillträde som bibliotekschef 1799 att göra om katalogen från grunden. Han utarbetade först en fackuppdelning av litteraturen, sedan användes den som grund till den systematiska katalogen. Sedan följde omkatalogisering av alla böcker och nya alfabetiska register. Lidbecks systematiska katalog består av två delar: den gamla och den nya. Hans fackindelning utgick från fakulteterna, och han behöll formatindelningen (fol., 4:o, 8:o och 12:o). I uppställningssignaturerna kom först bokstaven för fackområdet, sedan formatet på boken samt ett nummer. Det är inte känt hur Lidbeck kommit fram till sitt systematiska schema. Samtidigt pågick ett katalogiseringsarbete sedan 1793 vid det Kongelige Bibliothek i Köpenhamn, men inga större likheter kan skönjas mellan dessa kataloger. En sak från den danska katalogen som man senare tog upp i Lund var att realkatalogen var skriven på lappar.¹¹⁸

Lidbecks systematiska katalog delades in i huvudgrupper efter hur böckerna stod i olika rum. Lidbecks katalog fick senare kritik för icke fullständiga titlar i den systematiska katalogen, men systemet bestod till då Elof Tegnér genomförde en katalogomläggning. Att Lidbecks katalog med tiden blev föråldrad anser Gerle beror på att vetenskapen hela tiden utvecklas, att ämnen anses ha saker gemensamt vid en viss tidpunkt, men inte vid en annan.¹¹⁹

Henrik Reuterdaahl, som tillträdde som bibliotekarie 1833, katalogiserade böcker som ingenting hade gjorts med tidigare. Han fortsatte efter Lidbecks system. Reuterdaahl skiljde i samband med inflyttning i nya lokaler 1839, ut den svenska litteraturen ur samlingarna.¹²⁰

¹¹³ Ibid, s. 55

¹¹⁴ Ibid, s. 95

¹¹⁵ Ibid, s. 60

¹¹⁶ Ibid, s. 62 ff.

¹¹⁷ Ibid, s. 96

¹¹⁸ Ibid, s. 96 ff.

¹¹⁹ Ibid, s. 100

¹²⁰ Ibid, s. 118

3.6 Kungliga biblioteket

Det fanns ett bibliotek i Stockholms slott redan under Gustav Vasas regering. Även hans söner hade egna boksamlingar. Rasmus Ludvigsson förtecknade 1568 Erik XIV:s och 1571 Johan III:s böcker. Även Gustav II Adolf hade ett bibliotek där Johannes Bureus var bibliotekarie.¹²¹ Såväl Vasakungarnas som Gustaf Adolfs boksamlingar var emellertid rent privata och inte för offentligt bruk. Under drottning Kristinas regeringstid (1632-1654) växte biblioteket i omfång och blev också tillgängligt för den svenska lärda eliten.¹²² Genom åren har en rad olika kataloger över biblioteksbeståndet förekommit. Vi kommer här att närmare beskriva de som vi har bedömt som mest betydelsefulla av dessa.

Drottning Kristina hade flera olika bibliotekarier däribland Lars Fornelius, Johannes Freinshemius, Isak Vossius och Gabriel Naudé¹²³.¹²⁴ Under Fornelius tid som bibliotekarie fick han i en fullmakt från regeringen i uppgift att vara bibliotekarie över "Våre och cronans bibliothek". Kungliga biblioteket framstår därmed för första gången som en statlig institution. Tanken bakom denna benämning var dock, snarare än att det var ett offentligt bibliotek, att bibliotekets kostnader i och med detta inte belastade Kristinas egna pengar utan statens. I verkligheten var biblioteket fortfarande i hög grad drottningens eget.¹²⁵ Kristina var dock medveten om att biblioteket inte enbart var hennes enskilda egendom. Vid hennes avresa till Rom tog hon nämligen endast med sig de böcker som hon betraktade som sina egna. De böcker hon ansåg att staten ägde lämnade hon kvar, däribland de mesta av krigsbytena.¹²⁶

Vossius var född 1618 i Leyden, nära Amsterdam. När han tillträdde tjänsten som kunglig bibliotekarie 1649¹²⁷ hade han redan gjort karriär som humanist, grekisk filolog och holländsk rikshistoriograf¹²⁸ och dessutom arbetat i Amsterdam som stadens bibliotekarie¹²⁹.

Kungliga biblioteket fick vid denna tid in en mängd handskrifter och tryckta böcker genom krigsbyten och köp och Vossius första uppgift blev att få ordning på dessa. 1651 påbörjade Vossius en katalog över biblioteket.¹³⁰ Arbetet med katalogen utfördes mestadels av amanuenser under Vossius' överinseende och fortsatte fram till början av 1652 då Vossius reste till Amsterdam för att besöka sin mor. Under Vossius' frånvaro sköttes biblioteket tidvis av bibliotekarien Samuel Bochart, en präst från Caen, som inte lyckades upprätthålla bibliotekets ordning¹³¹. När Vossius kom tillbaka till biblioteket

¹²¹ Walde, 1931, s. 134 f.

¹²² Ottervik, Gösta, "Introduction and historical survey", 1980, s. 262

¹²³ Naudé var också den franske kardinalen Mazarins bibliotekarie (Wieselgren, s. 38). I Frankrike var Naudé en förespråkare för katalogen och betonade dess betydelse för att lättare hitta böcker och som bibliografiskt hjälpmedel. Enligt hans mening skulle katalogen bestå av två delar, en sorterad på ämnen och en på författare (Strout, s. 265). I Kungliga bibliotekets kataloghistoria märker vi dock inte Naudé särskilt mycket.

¹²⁴ Walde, 1931, s. 136

¹²⁵ Wieselgren, Harald, *Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier före hennes bosättning i Rom, jemte en öfverblick öfver de kungl. biblioteken i Sverige före hennes regeringstid*, 1901, s. 13

¹²⁶ Nylander, Eva, "Historien om drottningens bibliotek", 1999, s. 71

¹²⁷ Walde, 1915, s. 126

¹²⁸ Nylander, s. 70

¹²⁹ Wieselgren, s. 20

¹³⁰ Enligt Walde, 1931, s. 136 påbörjade Vossius antagligen katalogiseringen redan 1650.

¹³¹ Efter Vossius avresa hade Gabriel Naudé utnämnts till bibliotekarie 1652 (Walde, 1931, s. 160)

1653 fann han biblioteket i kaos¹³². Förmodligen lyckades han aldrig slutföra arbetet med katalogen vilket innebar att denna inte blev större än de två band som ännu finns bevarade. Dessa band förtecknar dels handskrifter, dels tryckta böcker inom en del av ämnet teologi.¹³³

Katalogen, *Bibliothecæ Christinianæ Catalogus*, är handskriven¹³⁴ och kan ha haft det Rosenbergska bibliotekets katalog som förebild. Det Rosenbergska biblioteket, vars katalog bestod av fyra textade foliovolym, kom från det Kungliga slottet i Prag och utgjorde en del av bibliotekets böhmisk-mähriska krigsbyte.¹³⁵ Likheten ligger mest i katalogens yttre utseende, t.ex. är titlarna på de båda katalogerna båda skrivna med röd skrift. Katalogiseringen i de båda verken är dock helt olika.¹³⁶

Den katalog över Kristinas bibliotek som Vossius skapade är en starkt specialiserad realkatalog. Som förebild för den systematiska ordningen kan Vossius ha använt sig av det Dietrichstainska bibliotekets katalog även om stora skillnader mellan de båda katalogerna förekommer även här. Det Dietrichstainska biblioteket låg i Nikolsburg (nuv. Tjeckien) och utgjorde även det en del av det böhmisk-mähriska krigsbytet. Walde har försökt att rekonstruera de olika avdelningar eller signeringssystem som Kristinabiblioteket använde. Han har dels undersökt den befintliga katalogen, dels undersökt bevarade böcker. Walde menar att böckerna i Kristinas bibliotek omkring 1651 skulle ha varit uppställt efter 21 olika ämnesvis ordnade avdelningar där varje avdelning representerades av en bokstav. Så t.ex. skulle facket Teologi ha omfattat åtta avdelningar, A-H. Även ämnen som historia, geografi, medicin, juridik och språkvetenskap skall ha funnits representerade. I de katalogband som finns bevarade är handskrifter samt böcker inom de teologiska avdelningarna A-F förtecknade. De teologiska avdelningarna omfattar A. Biblia sacra, B. Commentaria, C. Concordantiæ et indices biblici, D. Patres, E. Concilia et confessionales samt F. Theologi dogmatici.¹³⁷

Inom varje avdelning är böckerna förtecknade efter format, däremot saknas varje form av alfabetisk ordning. Att på detta sätt ordna böcker efter format var vanligt förekommande i bibliotek under denna tid och följde böckernas uppställningsordning. På varje sida i katalogen är oftast två eller tre boktitlar uppförda, ibland endast en, vilket har gett mycket ledigt utrymme för kommande förvärv. Handskrifterna bildade, som tidigare nämnts, en egen avdelning.¹³⁸

Mot slutet av 1600-talet var och betraktades biblioteket fortfarande huvudsakligen som den sittande regentens privata boksamling som denne ensam förfogade över. Under de allra sista åren av 1600-talet påbörjades emellertid utlåning i mycket liten omfattning.¹³⁹

¹³² Bibliotekets förfall under Vossius frånvaro kan förklaras genom att Kristinas positiva inställning till såväl biblioteket som det lärda liv hon tidigare levat förändrades. Hovet hade också stora ekonomiska bekymmer, samtidigt som mängder med böcker fortsatte att anlända till biblioteket från utlandet. (Wieselgren, s. 40 ff.)

¹³³ Walde, 1915, s. 126 ff.

¹³⁴ Nylander, s. 70

¹³⁵ Walde, 1931, s. 136

¹³⁶ Walde, 1915, s. 127

¹³⁷ Ibid, s. 123-132

¹³⁸ Ibid, s. 127

¹³⁹ Sundström menar att Kungliga bibliotekets ställning som i huvudsak ett privatbibliotek mer än ett offentligt bibliotek med tillhörande utlån är orsaken till att biblioteket, i jämförelse med t.ex. Uppsala universitetsbibliotek, inte hade ett ordnat katalogiseringssystem (Sundström, 1929, s. 1)

Ett annat tecken på att biblioteket nu började betraktas som en offentlig institution var att man övertog Uppsala universitets tradition att utföra noggranna inventeringar utförda av speciella granskningsmän när biblioteket bytte bibliotekschef.¹⁴⁰ I slutet av 1600-talet¹⁴¹ har t.ex. en sådan inventering utförts vid Johan Jacob Jaches tillträde som bibliotekarie efter Johan Falck. Inventeringen leddes av Falck med bistånd av Jaches¹⁴². Denna katalog är intressant eftersom den nästan fullständigt redovisar Kungliga bibliotekets samlingar före slottsbranden.¹⁴³

Jaches var född i Colberg i Pommern. Han studerade i Wittenberg, disputerade där 1679 och var därefter rektor vid tyska skolan i Stockholm. 1692 började han sin anställning i Kungliga biblioteket och 1695 efterträdde han Falck som kunglig bibliotekarie.¹⁴⁴ Efter tillträdet på den nya tjänsten planerade han en nykatalogisering av beståndet. Den nya katalogen var inte färdig 1697 då biblioteket drabbades av den stora slottsbranden utan beskrev antagligen endast en del av de verk som fanns uppställda i bibliotekets största lokal.¹⁴⁵

Jaches' katalog bestod av 18 volymer och är handskriven av honom själv. Katalogen är uppbyggd som en nominalkatalog och är troligen den första som gjorts över Kungliga biblioteket. Sundström menar att katalogen

...i detaljerna uppvisar en bibliografisk noggrannhet, som man från denna tid icke alltid finner i liknande arbeten. Det framgår dock som säkert, att Jaches, även efter nutida begrepp varit en mycket driven biblioteksman.¹⁴⁶

Katalogen innehåller uppgifter som titel, tryckort, tryckår, format samt placering. Titlarna är starkt förkortade men på ett sådant sätt att varje bok är identifierbar. På varje sida i katalogen är fem kolumner inritade som beskriver 1. rummet där respektive verk är uppställt, 2. hyllorna eller vilket kunskapsfack verket tillhör, 3. formatet, 4. bokens nummer i formatgruppen inom respektive fack samt 5. verkets språk. Eftersom katalogen inte är fullständig är endast verk inom ämnesområdena Teologi, Miscellanea, Juridik och Historia katalogiserade. Jaches använde sig av olika signaturer för att beskriva verket enligt ovan. På försättsbladet i katalogens första del finns en nyckel till de olika signaturerna. Så har t.ex. signaturerna □, □ och + angett verkets placering, signaturerna A-E har beskrivit ämnesområden och siffror har beskrivit olika format t.ex. *in folio*, *in quarto* och *in octavo*. Katalogiseringen innehåller vidare ett flertal hänvisningar. Jaches har dessutom katalogiserat flerbandsverken så att samtliga verk i ett band har uppförts under det första verkets titel. Därefter har särkatalogisering skett av varje enskilt verk med uppslag efter författare och med hänvisning till det första verkets titel eller författare.¹⁴⁷

1697 inträffade den stora slottsbranden som också drabbade biblioteket. Tre fjärdedelar av det sammanlagda beståndet på ca 26 400 verk förstördes. Efter branden utförde

¹⁴⁰ Sundström, 1929, s. 1 f.

¹⁴¹ Enligt Stenbock påbörjades inventeringen 1692 (Stenbock, s. 51).

¹⁴² Denna katalog bestod av tio volymer och var undertecknad 28 feb. 1695 av Palmcrantz, Folcher och Jaches (Stenbock, s. 45)

¹⁴³ Sundström, 1929, s. 3

¹⁴⁴ Stenbock, CM, "Johan Jacob Jachesii register öfver Kungl. biblioteket efter slottsbranden", 1914, s. 44

¹⁴⁵ Sundström, 1929, s. 4 f.

¹⁴⁶ Ibid, s. 6

¹⁴⁷ Ibid, s. 4 ff.

Jaches en ny inventering där beståndet uppgick till 6 826 tryckta böcker och 283
handskrifter^{148 149}.

Under 1700-talet förändrades inte katalogens utseende nämnvärt. Pågående flyttningar av boksamlingarna och brist på tjänstemän förhindrade nya katalogarbeten. I slutet av 1720-talet gjorde man en ny alfabetisk katalog men det blev också mer och mer klart att det inte räckte att ha beståndet upptecknat i enbart en nominalkatalog. Behovet av en systematisk katalog ökade alltmer. Visserligen hade sådana gjorts tidigare bl.a. av Jaches men de täckte inte det behov som fanns. Under slutet av 1730-talet kom emellertid arbetet med en realkatalog igång. Denna katalog skiljde sig från tidigare ämnesförteckningar som helt hade grundat sig på samlingarnas uppställning på hyllan. Den nya ämneskatalogen bestod av fyra band och var en verkligt systematisk förteckning som inte följde uppställningsordningen. Arbetet verkar ha utförts av A. Rydelius med hjälp av en amanuens Helsingius.¹⁵⁰ Dennes del av arbetet beskrivs av Rydelius:

Han [Helsingius] är mig äfwenledes behjelpelig med den nya cataloguens förfärdigande, som kommer att inrättas efter sielfa wettenskaperna, i det stället att den nu warande går allenast i alphabetisk ordning, utan att föra dem till sin rätta classe.¹⁵¹

1839 började Gunnar Olof Hyltén-Cavallius på Kungliga biblioteket. Efter några år fick han amanuensjänst och påbörjade i början av 1840-talet en realkatalog över handskrifterna. Det nya med denna katalog var att katalogiseringen skedde på lösa blad i stället för som tidigare i en bunden volym. Detta var den första bladkatalogen i Kungliga bibliotekets historia. Cavallius föreslog också att man skulle göra en nominalkatalog över de tryckta böckerna på liknande lösa blad. Detta förslag drevs dock aldrig igenom. Enligt Rydqvist¹⁵² var Cavallius en ivrig anhängare av de nya bibliotekstekniska idéerna och bidrog förmodligen till den katalogreform som genomfördes 1862.¹⁵³ Vi beskriver denna närmare i kap. 4.4.

3.7 Accessionskatalogen (AK)

Redan i slutet av 1600-talet påbörjades de första försöken med en gemensam accessionskatalog i Sverige.

Genom kungl. Brev 18 januari 1695 fick universitetsbibliotekarien i Uppsala, Elias Obrecht, i uppdrag att utföra en riksomfattande inventering av de offentliga bibliotekens bokbestånd. Avsikten vara att få en översikt över statens bokinnehav, se vilka samlingar som behövde kompletteras och vilka bibliotek som hade dubletter till byteshandel med andra bibliotek.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Enligt Stenbock påbörjade Jaches inventeringen men då han lämnade sin tjänst 1702 slutfördes inventariearbetet av Peringer Liljeblad och Peringsköld (Stenbock, s. 46). Det var de två senare som beräknade det kvarvarande beståndet och fick då detta att uppgå till 6 286 böcker där 283 handskrifter var inräknade (Stenbock, s. 50).

¹⁴⁹ Walde, 1931, s. 138

¹⁵⁰ Sundström, 1929, s. 10 ff.

¹⁵¹ Ibid, 1929, s. 11

¹⁵² Johan Erik Rydqvist var chef över Kungliga biblioteket 1858-1865 (Walde, 1931, s. 160).

¹⁵³ Rydqvist, Johan Erik, "Bidrag till Kongl. Bibliothekets historia under min tjenstetid : anteckningar", 1926, s. 43

¹⁵⁴ Gerle, s. 32

Direktiven gick ut på att Obrecht skulle skaffa kompletta kataloger från samtliga berörda bibliotek. I Obrechts katalog skulle uppgifter om tryckort, tryckår, antal volymer för varje enskilt verk, antal exemplar och verk som ingick i samlingsband redovisas. Även handskrifter skulle anges med titel eller, där sådan saknades, de två eller tre första raderna av texten samt om dessa var skrivna på pergament eller papper och om de var ”av gammal eller nyare hand”.¹⁵⁵ Detta är det första kända försöket att skapa en katalog över de svenska offentliga bibliotekens bestånd.

I juli 1696 hade alla offentliga bibliotek utom Lund skickat in sina kataloger till Obrecht. Lunds bibliotekskatalog blev av olika omständigheter färdig först i december 1698. Tidigare samma år hade Obrecht avlidit, men han hade påbörjat ett gemensamt register över bibliotekens bestånd kallat ”det almäna registret öfwer alla bibliothiquer”.¹⁵⁶ Han hade även påbörjat en systematisk katalog innehållande teologisk litteratur från de olika biblioteken. Med Obrecht dog även den gemensamma beståndskatalogen eftersom ingen tog över arbetet efter honom.¹⁵⁷

1734 framställde den dåvarande bibliotekschefen Gustaf Benzelstierna vid Kungliga biblioteket ett förslag som gick ut på att upprätta en kopia av den systematiskt upplagda katalog som tillhörde universitetsbiblioteket i Uppsala. Tanken var att man i marginalen på avskriften skulle markera vilka skrifter som fanns även i Stockholm, samtidigt som man skulle kunna lägga till de skrifter som fanns i Stockholm men inte i Uppsala. Fördelen med detta var att Kungliga biblioteket på så sätt skulle få sin egen systematiska katalog samtidigt som man skulle se vilka verk som fanns i Uppsala. Idén mottogs väl men Benzelstierna fick inte pengar för att utföra avskriften och arbetet blev därmed inte av.¹⁵⁸

1745 genomförde Jacob Benzelius i Uppsala att universiteten i Uppsala, Lund och Åbo skulle skicka varandra ett visst antal exemplar av sina respektive avhandlingar. 1752 tillkom Greifswalds universitet i samarbetet. För att kunna kontrollera att ett universitet verkligen fått de andras avhandlingar föreslog Gustav Sommelius vid Lunds universitetsbibliotek 1778 att universiteten i början av varje år skulle skicka alfabetiska listor till varandra över föregående års utkomna avhandlingar.¹⁵⁹

Bland de enskilda offentliga biblioteken utgavs årliga accessionskataloger av Uppsala universitetsbibliotek från 1850 och av Lunds universitetsbibliotek från 1853. Katalogerna var tänkta att underlätta för bibliotekens användare men katalogerna fyllde knappast behovet att hos användarna få en översikt över utkommet tryck inom det vetenskapliga området eftersom biblioteken med sina låga anslag för bokförvärv endast kunde anskaffa en liten del av detta tryck. Kungliga biblioteket hade visserligen större anslag men förtecknade däremot inte alls den förvärvade litteraturen i någon form av katalog.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Ibid, s. 33

¹⁵⁶ Ibid, s. 227

¹⁵⁷ Ibid, s. 38

¹⁵⁸ Sundström, 1929, s. 11

¹⁵⁹ Gerle, s. 150

¹⁶⁰ *Sveriges offentliga bibliotek : Stockholm, Upsala, Lund : accessions-katalog 1886, 1887*, s. III

I och med att biblioteken alltmer började användas av forskare samt att lån skedde mellan de olika biblioteken kunde tanken på en katalog som var gemensam för flera bibliotek uppkomma hos olika, av varandra oberoende, personer. I andra länder hade man på detta sätt omfattande planer på att i en sådan katalog redovisa hela det nationella beståndet¹⁶¹ medan man i Sverige redan från början hade blygsammare mål och därmed snabbare kunde lösa frågan rent praktiskt. Den som låg bakom den första gemensamma katalogen i Sverige var Elof Kristofer Tegnér som då arbetade som bibliotekarie vid Lunds universitetsbibliotek. Första gången som krav på en gemensam katalog framlades i tryckt form var när han 1884 i *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri* recenserade *Kongl. bibliotekets handlingar 6* och då beklagade att biblioteket saknade uppgifter om sin förvärvade litteratur.¹⁶² I en not tillägger Tegnér:

En framtidstanke, som i sammanhang härmed torde förtjäna framhållas till behjärtande af vårt lands literaturvänner och forskare, är utgifvandet af en *gemensam årlig accessionskatalog* för Sveriges offentliga statsbiblioteker, i främsta rummet för Kongl. Biblioteket och universitetsbiblioteken. Genom en dylik samverkan kunde säkerligen hvarjehanda besparingar göras, på samma gång som samlingarna gjordes tillgängligare; de uppoffringar, som den svenska staten gör för våra offentliga bibliotek, skulle därigenom bära rikare frukter.¹⁶³

Tegnér återkommer till tanken på en gemensam accessionskatalog i årsberättelsen för Lunds universitetsbibliotek 1885 då han menar att bibliotekens otillräckliga anslag gör det nödvändigt med lån mellan biblioteken. Därmed, menar han, skulle en gemensam, systematiskt ordnad förteckning över bibliotekens årliga tillväxt av utländsk litteratur underlätta arbetet mellan biblioteken.¹⁶⁴

I mars 1886 hölls ett möte där Harald Wieselgren (Kungliga biblioteket), Claes Annerstedt och Tegnér (Uppsala resp. Lunds universitetsbibliotek) och Johan August Ahlstrand (Vetenskapsakademiens bibliotek) deltog och där Erik Wilhelm Dahlgren (Kungliga biblioteket) förde protokoll. Vid mötet beslöts att en för de fyra biblioteken gemensam accessionskatalog skulle utges årligen samt att även andra offentliga bibliotek i Stockholm skulle kunna ansluta sig. Katalogen skulle redovisa bibliotekens förvärv i form av köp, byte eller gåva av nyare utländsk litteratur. Med nyare litteratur avsågs böcker som utgivits inom det senaste årtiondet. Den 1 april godkändes planen av överbibliotekarie Gustaf Edvard Klemming. Katalogens utgivning skulle skötas av Kungliga biblioteket och dåvarande amanuensen Dahlgren skulle utföra redigering och tryckning.¹⁶⁵

Den första accessionskatalogen gällde 1886 års förvärv och utkom 1887. Den uppmärksammades även utomlands, så t.ex. uppmärksammar *Library journal* katalogen i en recension. Samtidigt som artikeln betonar katalogens fördelar påpekar den dock värdet av en katalog utökad med även de svenska förvärven:

The list of accessions is an interesting experiment in cooperative cataloguing... While this publication is without doubt useful in Sweden, its value abroad would be greatly increased by the inclusion of books printed in that country.¹⁶⁶

¹⁶¹ Sådana tankar lades fram av t.ex. Enrico Narducci i Italien och Karl E. Förstemann, Heinrich von Treitschke, Karl Kochendorffer och K. Dziatzko i Tyskland (Eriksson, s. 130)

¹⁶² Eriksson, Ruben, "Den svenska accessionskatalogen", 1931, s. 130 f.

¹⁶³ Tegnér, Elof, "Literatur-öfversigt", 1884, s. 669

¹⁶⁴ Eriksson, s. 131

¹⁶⁵ *Sveriges offentliga bibliotek*, s. IV-V

¹⁶⁶ "Cataloging and classification", 1888, s. 303 f.

Katalogen innehöll förvärven till sju bibliotek: Vitterhetsakademiens bibliotek, Karolinska institutets bibliotek, Generalstabens bibliotek, Lunds universitetsbibliotek, Kungliga biblioteket, Uppsala universitetsbibliotek samt Vetenskapsakademiens bibliotek och omfattade 213 sidor.¹⁶⁷ Som skäl till katalogens uppkomst anges att statens offentliga bibliotek bör ses som en helhet, där bibliotekens placering på olika orter inte ska förhindra ett gemensamt användande av dem. En gemensam katalog skulle på så sätt främja forskning och vetenskap och öka samarbetet mellan biblioteken. Ett annat skäl var att allmänhetens intresse för de olika biblioteken skulle öka och att sakkunniga skulle få bättre inblick i bibliotekens inköpspolitik.¹⁶⁸

Idén till katalogens utformning var troligen hämtad från de accessionskataloger som redan utgivits i Uppsala och Lund. Så t.ex. var Uppsalas katalog systematiskt uppställd och skiljde på tidskrifter och böcker. Även gåvor och byten var märkta med asterisk. Metoden att ange ägande bibliotek med en bokstavssigel kan däremot vara hämtad från en tysk tidskriftsartikel^{169 170}.

Böckerna i katalogen var ämnesindelade i 26 olika ämnesområden med underavdelningar. Så t.ex. var ämnesområdet Arkeologi (med Epigrafik och Numismatik) uppdelat på sex delområden: Allmän, Förhistorisk, Orientalisk, Klassisk, Medeltidsarkeologi och Numismatik¹⁷¹. Inom varje ämne var referenserna sorterade efter uppslagsord (dvs. huvuduppslag, vår anm.). I anslutning till varje referens var ägande bibliotek angett med en bokstavssigel. Genom markering med asterisk framför sigeln, *U, eller parentes kring denna, (U), visade man om publikationen kommit till biblioteket som byte eller som gåva resp. om biblioteket förvärvat verket före 1886.¹⁷²

Efter att den första gemensamma accessionskatalogen (AK) utkommit utvecklades den i snabb takt. Följande årgång av katalogen omfattade 15 biblioteks utländska bokbestånd. 1922 var dess omfång uppe i över tusen sidor och 1925 omfattade katalogen 48 bibliotek. Det ålåg katalogens redaktion att kontrollera varje intagen post vilket innebar att varje titel skulle beläggas i åtminstone en bibliografi eller på annat sätt bestyrkas. Det alltmer omfattande arbetet ställde stora krav på såväl de enskilda biblioteken som på katalogens redaktörer vilket orsakade förseningar i utgivningen.¹⁷³

Den vid Kungliga biblioteket anställde amanuensen E.W. Dahlgren skötte redaktion och utgivning av AK under de första tio årgångarna. Arbetet utfördes till största delen utanför den normala arbetstiden, oftast nattetid, och de första sju årgångarna utan betalning.¹⁷⁴ Att arbetet trots detta var tacksamt visar Dahlgren i följande citat:

¹⁶⁷ Eriksson, s. 133

¹⁶⁸ *Sveriges offentliga bibliotek*, s. IV

¹⁶⁹ Dziatzko, K, "Die Centralisation der Kataloge deutscher Bibliotheken", 1884

¹⁷⁰ Eriksson, s. 132

¹⁷¹ De olika ämnesområdena och dess omfång återspeglade den tid då katalogen tillkom. Så t.ex. förtecknades referenser inom Arkeologi på nio sidor, inom Historia på trettio sidor och inom Filologi på arton sidor medan Ekonomi, Teknologi och Kommunikationsväsen förtecknades på sammanlagt en sida. (vår anm.)

¹⁷² *Sveriges offentliga bibliotek*

¹⁷³ Eriksson, s. 133 f.

¹⁷⁴ Dahlgren, 1995, s. 88

Med tillfredsställelse minnes jag, att jag fått vara med om startandet af en publikationsserie, hvilken jag betraktar som en af det svenska biblioteksväsendets betydelsefullaste produkter...¹⁷⁵

Det alltmer omfattande arbetet med katalogen medförde dock återkommande förslag på förändringar av katalogens innehåll.

3.8 Delanalys

När vi studerar katalogen utveckling vid denna tid ur ett aktörsperspektiv kan vi se att katalogens utveckling i många fall är nära kopplad till enskilda personers engagemang och agerande. Framför allt blir detta tydligt vid utvecklingen av Västerås domkyrkobibliotek och Kungliga bibliotekets kataloger.

Initiativtagaren till Västerås domkyrkobibliotek var den kände biskopen Johannes Rudbeckius. Rudbeckius var en kraftfull man, en sann lutheran, som ivrigt kämpade för kyrka och lärdom. Han ville genomdriva ett mönsterstift med skolor på olika nivåer och goda lärare. Biblioteket blir här en tydlig del av denna verksamhet. Genom rikliga egna donationer, krigsbyten och uppmaningar till prästerna inom stiftet att ge gåvor bygger han upp dess bestånd. Bibliotekskatalogen utkommer när han är 60 år. Åberg påpekar att ett skäl till katalogens tillkomst kan vara att Rudbeckius har velat visa vad han har åstadkommit. Vi tror att såväl krigsbytena, de många donationerna och bibliotekskatalogen mycket väl kan ha varit ett led i Rudbeckius strävan att lyfta fram biblioteket och därmed sin egen gärning. Vi uppfattar dock denna ambition hos Rudbeckius mer som ett led i arbetet med att stärka den lutherska kyrkans ställning än som ett sätt att lyfta fram sig själv som person.

Även drottning Kristina hade ett stort intresse för kunskap och böcker vilket kom att gynna hennes bibliotek. Hennes önskan var att skapa ett kulturellt centrum i Norden och det är detta som kan ses som drivkraften för hennes arbete. Hon anställde erfarna bibliotekarier och byggde upp bibliotekets samlingar genom krigsbyten och köp. När Kristinas intresse för biblioteket avtar och hennes bibliotekarier inte längre får det stöd de behöver förvandlas bibliotekets ordning snabbt till kaos.

Framväxten av Västerås domkyrkobibliotek under Rudbeckius' tid och Kungliga biblioteket under Kristinas tid visar tydliga likheter. Båda biblioteken hade funnits redan tidigare men med hjälp av det intresse och den drivkraft som både Rudbeckius och Kristina uppvisar utvecklas biblioteken kraftigt, inte bara i omfång, utan också i form av förbättrad biblioteksorganisation, i vårt fall utvecklingen av bibliotekens kataloger. Betydelsen av dessa personer för bibliotekens framväxt ligger inte i att de själva utför biblioteksarbetet utan att de genom sitt engagemang värnar om biblioteket.

Såväl Rudbeckius som Kristina kan sägas vara uppdragsgivare för de bibliotek som arbetade med katalogen. Om vi närmare studerar arbetet med katalogen i själva biblioteket ser vi dock även här att detta arbete ofta är nära knutet till enskilda eller specifika personer. Detta kan sägas gälla för samtliga studerade bibliotek utom Vadstena klosterbibliotek där visserligen särskilda bibliotekarier fanns men där vi inte vet något om vilken roll dessa spelade.

¹⁷⁵ Ibid, s. 89

Enligt Scott har rutiner stor betydelse för likartade organisationer eftersom dessa hjälper till att knyta samman organisationer och göra dem mer stabila. Rutinerna utgör därmed en faktor som förenar olika likartade organisationer och får dem att ingå i en gemensam institution (s. 6).

En modern bibliotekskatalog bygger till stor del på tanken att skapa fasta rutiner eller regler för vilka uppgifter varje bibliografisk post ska innehålla och hur dessa uppgifter ska utformas. I våra första bibliotekskataloger kan vi se att reglerna för katalogens och katalogiseringens utformning var få. Syftet med katalogen var ju i första hand att vara en förteckning över bibliotekets bestånd, dvs. ett slags kontrollinstrument, mer än ett hjälpmedel för att söka litteratur. Behovet av regler för uppslag och filering fick därmed underordnad betydelse.

Även våra tidigaste kataloger följer dock vissa regler för hur poster ska utformas och vilka uppgifter som ska ingå. Så t.ex. följer Västerås domkyrkobibliotek visserligen inga egentliga katalogiseringsregler i vår mening. Av Schröders anteckningar kan vi emellertid se att katalogen var ämnesindelad och sorterade böckerna efter format. Även tryckort och tryckår fanns, enligt Schröder, angivet för respektive bok. Vår mest omfattande katalog är Jaches' katalog över delar av Kungliga bibliotekets bestånd. Denna katalog följer tydligt vissa på förhand bestämda regler för vilka uppgifter varje post ska innehålla. Vi kan alltså se att vissa regler och rutiner följdes även för de tidigaste svenska katalogerna. Vilka dessa rutiner var verkar emellertid ha bestämts vid varje enskilt bibliotek och de verkar också vara starkt knutna till de personer som var mest engagerade i katalogens tillkomst och skötsel.

Även om katalogerna vid de olika biblioteken alltså var utformade som enskilda verk och starkt knutna till enskilda personer kan vi ändå se att en del av de regler som förekommer verkar ha varit gemensamma för den dåtida "biblioteksvärlden". De rutiner som ofta är likartade för olika bibliotek är framför allt regler för katalogens sorteringsordning, ämnesindelning och format. Katalogernas sorteringsordning hänger starkt samman med katalogens syfte att vara framför allt en inventarieförteckning. Posterna i katalogen är därför oftast uppställda i den ordning som böckerna förekommer uppställda på hyllan. Katalogerna är i stort sett alltid ämnesindelade och ofta verkar indelning efter fakultetsordning ha förekommit. Indelning av böckerna i fakultetsordning hittar vi t.ex. vid Västerås domkyrkobibliotek och Lunds universitetsbibliotek. Inom varje ämnesområde är böckerna ofta sorterade efter format. Detta återfinns vi t.ex. i Rudbeckius' västeråskatalog, Lunds *Catalogus Bibliothecae Carolinae* samt Vossius' katalog från Kungliga biblioteket.

De första försöken till något som kan kallas gemensamma katalogregler finner vi i samband med Obrechts uppdrag att skapa en katalog över de svenska offentliga biblioteken. Detta innebar emellertid mycket lite för den bibliografiska beskrivningen som även nu verkar ha bestämts av respektive ägande bibliotek. Inte heller den senare accessionskatalogen innebar att man införde någon form av gemensamma regler för de medverkande biblioteken. Redigeringen av posterna i accessionskatalogen sköttes i stället av dess redaktion vid Kungliga biblioteket.

När vi studerar hur de olika biblioteken har utformat sina kataloger kan vi se att de ofta har tagit intryck från andra bibliotek och andra kataloger.

Som tidigare nämnts har ingen katalog över Vadstena klosterbiblioteks böcker återfunnits. Detta måste inte betyda att en sådan katalog inte har funnits. Munkarna i Vadstena, liksom för övrigt även munkarna i andra svenska kloster vid denna tid, fick genom utbildning och resor till främst centraleuropeiska kloster och kyrkomöten många influenser från kontinenten. Genom sina resor fick munkarna tillfälle att se och studera inte bara de rent religiösa ritualerna i de utländska klostren utan också andra företeelser. Kopiering av böcker var vanligt och kanske har munkarna då fått möjlighet att studera även själva klosterbiblioteket och på så sätt kunnat ta med sig kunskap hem om hur ett sådant bäst skulle organiseras. Att signerings- och placeringssystemet påminner om de utländska klostrens ger möjligheten att någon form av inventarieförteckning kan ha funnits även i Vadstena. Det som talar mot en vadstenakatalog är att biblioteket var avsett enbart för klosterbröderna. Ett tecken på att så var fallet är att endast ett fåtal av klostrets böcker var fastkedjade. Liksom kedjorna var ju även katalogen under denna tid till stor del ett kontrollinstrument som skulle förhindra stölder. Ett bibliotek med en så pass liten och sluten användarkrets kan ha bedömt stöldrisker så liten att vare sig kedjor eller katalog ansågs nödvändiga. Oavsett om klosterbiblioteket har ägt en inventarieförteckning eller inte kan vi dock vara ganska säkra på att bibliotekets organisation till allra största delen fick sina influenser utifrån, och då främst från de utländska biblioteken. Några tecken på en direkt inhemsk biblioteksutveckling ser vi inte.

Vad Rudbeckius har haft för modell för sin katalog vet vi inte mycket om. Vi vet dock att Rudbeckius var utbildad vid universitet i Tyskland och där bör han ha besökt även universitetets bibliotek. Katalogen är uppställd efter den allmänt förekommande fakultetsindelningen, antagligen den indelning som böckerna även har haft på bibliotekets hyllor. Katalogen får därmed mer den tidstypiska inventarieförteckningens form än en katalog att använda för sökning i modern mening. Inventarieförteckningen skulle underlätta inventering och försvåra stöld och okontrollerad utlåning. Detta är motiv vi känner igen från medeltidens klosterkataloger.

Även nuvarande Kungliga bibliotekets tidiga kataloger fick förmodligen sina influenser från andra bibliotek och dessas kataloger. Vossius' katalog har antagligen haft minst två utländska kataloger som förebild, den Rosenbergska och den Dietrichstainska. Båda dessa kataloger tillhörde det böhmisk-mähriska krigsbytet och kom alltså från områden kring dagens Tjeckien. Varifrån Jaches har fått influenser till sin katalog vet vi inte säkert men som välutbildad tysk medborgare kan vi förmoda influenser från tyska bibliotek.

Samtliga dessa katalogers utformning utgör exempel på mimetiska, dvs. likriktande eller härmande, processer.

I början av katalogens utveckling, den utveckling som vi har beskrivit ovan, ser vi att det framför allt är mimetiska processer som har styrt utvecklingen. Sverige var vid denna tid ett underutvecklat land vad det gäller bildning och utbildning. Biblioteken var få och inte särskilt stora. Något regelmässigt eller professionellt kontaktnät i form av konferenser eller föreningar för bibliotekarier vid olika bibliotek fanns inte. Vi kan tänka oss att osäkerheten många gånger måste ha varit stor när såväl bibliotek som kataloger skulle organiseras. För att få kunskap och influenser försökte man hitta förebilder i form av andra kataloger och bibliotek. Det var otvivelaktigt i utlandet man hittade de mest utvecklade och inflytelserika biblioteken. Det var också här man kunde

hitta erfarna och kunniga bibliotekarier. De svenska biblioteken kom därför i hög grad att påverkas av utvecklingen i främst Tyskland och andra centraleuropeiska länder. Influenserna kunde ta sig olika uttryck och ha olika orsaker. De bibliotek man tagit intryck av verkar inte nödvändigtvis ha valts för att de var de absolut bästa utländska biblioteksförebilderna. De bibliotek som fick tjäna som förebild verkar oftast ha blivit detta för att de i sin tur ingick i en större organisation som var huvudmålet för utbytet eller kunskapsinhämtningen.

Audunson menar att de isomorfa processerna inte sker slumpvis utan att man aktivt försöker hitta de mest lyckade och framgångsrika organisationerna när man söker förebilder för sitt handlande (s. 7). Vi har dock inga belägg för att bibliotekarier från Vadstena klosterbibliotek, Västerås domkyrkobibliotek eller Kungliga biblioteket aktivt åkte ut för att finna de bästa biblioteken eller de mest funktionella bibliotekskatalogerna. Vi finner att de svenska biblioteken inte var tillräckligt självständiga för ett sådant handlande. De var alltför knutna till och beroende av den överordnade organisation de tillhörde. När munkarna var på resa i Europa var det i första hand för att besöka för dem viktiga kloster ur religiöst hänseende. Rudbeckius kan ha påverkats av tyska bibliotek men orsaken till detta hade sitt ursprung i hans utbildning och religiösa tro. Drottning Kristina sökte visserligen aktivt efter goda biblioteksförebilder i och med att hon anställde erfarna och kunniga bibliotekarier från utlandet. Vossius' förebilder för sin katalog var dock hitförda krigsbyten. Skälet till att just dessa bibliotek togs var därför främst utrikespolitiskt. Även om de bibliotek som kom hit på detta sätt var eftertraktade och välorganiserade var det förmodligen dock mer i form troféer de kom än pga. sina välutvecklade bibliotekssystem. På så sätt blir de bibliotekstekniska influenserna ibland närmast slumpartade till sin karaktär och framför allt starkt beroende av den överordnade organisation de har tillhört.

När vi studerar dessa bibliotekskataloger ser vi också tydliga drag hos dem av det vi kallar för institutionens kontrollerande och legitimerande funktion. Vi tycker oss ännu inte kunna tala om de olika biblioteken som en gemensam institution eller biblioteksvärld, därtill var biblioteken fortfarande alltför beroende av de överordnade organisationer de tillhörde. Bibliotekskatalogerna kommer därmed att förmedla den bild av världen som respektive biblioteks huvudman representerade. Då böcker vid denna tid fortfarande var något av en lyxvara hade bibliotekens respektive huvudmän ofta en stark samhällelig ställning. De enskilda bibliotekskatalogerna kommer därmed att påvisa tydliga drag av att vara ett kontroll- och legitimitetsinstrument för den rådande samhällsordningen. Vi kan framför allt se detta dels genom att katalogerna är en redovisning av bibliotekens bestånd, dels genom den placering verken får i katalogen.

Såväl Västerås domkyrkobiblioteks och Kungliga bibliotekets kataloger som Accessionskatalogens olika ämnesvisa avdelningar visar att de olika biblioteken ville framstå som representanter för sin tids världsbild, vilket t.ex. visar sig i omfattande avdelningar inom religion och klassisk bildning. Tydligast blir detta kanske när vi studerar Västeråskatalogen. Som vi redan har sett var biblioteket för Rudbeckius en del av det andliga samhället och som sådant kom det att återspegla den lutherska tron och dess ideal. Vi kan t.ex. notera att all icke-luthersk religiös litteratur behandlades gemensamt som kättersk. Katalogen kom därmed att legitimera den tidens rådande lutherska samhällssyn. Katalogen fick också en kontrollerande funktion genom att den förmedlade denna samhällssyn till präster och lärare som använde sig av biblioteket.

4. Lapp- och kortkatalogen

4.1 Inledning

Denna period behandlar bibliotekskatalogens utveckling från mitten av 1800-talet till mitten av 1900-talet vid Uppsala universitetsbibliotek, Lunds universitetsbibliotek samt Kungliga biblioteket.

Bibliotekskatalogerna övergår nu från den tidigare beskrivna band- eller bokformen till en katalog bestående av lösa blad som förvaras i särskilda katalogkapslar. Trots att de nya katalogbladen förenklade hanteringen av katalogen var den fortfarande endast till för de biblioteksanställda och biblioteksbesökare hade små möjligheter att själva söka i katalogen. I början av 1900-talet uppstår emellertid behov av öppna kataloger med möjlighet för allmänheten att söka själva. Katalogbladen byts nu ut mot så kallade ”internationella cards”.

Under denna tid uppträder också en ny typ av ämneskatalog, nämligen slagordskatalogen (ty. *Schlagwortkatalog*). Den kunde uppträda både som supplement till den systematiska katalogen och som den enda typen av realkatalog i biblioteket. Slagordskatalogen var uppbyggd så att man ringade in och beskrev ett verks innehåll med hjälp av flera enskilda ord.

Kring sekelskiftet börjar en biblioteksdebatt om införandet av gemensamma katalogregler vilket också skulle innebära att katalogkort skulle kunna tryckas upp för flera biblioteks räkning.

Kungliga biblioteket framträder nu som Sveriges nationalbibliotek men biblioteket led ändå in till början av 1900-talet av att dess bestånd inte var fullständigt katalogiserat. För att kunna förstå situationen vid biblioteket vid denna tid måste man till en del känna till de arbetsförhållanden som rådde. Biblioteket var vid 1870-talets mitt inrymt i en del av slottet. Det anställdas arbetstid var tre timmar om dagen fem dagar i veckan, vilket också sammanföll med bibliotekets öppettider. Då lönen var minimal var det omöjligt att försörja sig på den vilket gjorde att de biblioteksanställda var tvungna att hitta andra sätt att försörja sig på vid sidan om biblioteksarbetet. På vintern var biblioteket så dåligt uppvärmt att där rådde en isande kyla. Biblioteksbesökarna var få. Detta berodde dels på att det i Stockholm även fanns andra bibliotek att tillgå, där Vetenskapsakademiens bibliotek ansågs vara det främsta, dels på att mycket få personer ägnade sig åt forskning vid denna tid. Det var heller inget bibliotek dit den vanliga allmänheten sökte sig. 1877 flyttade biblioteket till nya lokaler i Humlegården. Personalen fick nu bättre lön och också utökad arbetstid till fem timmar varje vardag samt tjänstgöringsplikt på lördagar.¹⁷⁶

4.2 Uppsala universitetsbibliotek

Johan Henrik Schröder utarbetade nya kataloger och han gav ut Uppsala universitetsbiblioteks första accessionskatalog gällande för år 1851, utgiven 1853. Den

¹⁷⁶ Beskrivningen av Kungliga biblioteket är hämtad från E.W. Dahlgrens självbiografi (Dahlgren, 1995) samt dennes minneskrönika över Elof Kristofer Tegnér (Dahlgren, 1912).

fortsatte man med till 1886 då den gemensamma accessionskatalogen (AK) började utges.¹⁷⁷

De efterföljande bibliotekarierna gjorde inga större insatser på katalogiseringens område. Carl Gustaf Styffe (1864-1882) katalogiserade handskriftssamlingen på, enligt Walde, ett mindre lyckat sätt. Claes Annerstedt, bibliotekarie 1883-1904, ansåg inte att en nykatalogisering var behövlig - till skillnad från sina kollegor vid Lunds universitetsbibliotek och Kungliga biblioteket. Han fortsatte med lappkatalogen som förvarades i kapslar.¹⁷⁸ Lappkatalogen hade uppkommit under 1800-talet, då man tog isär den inbundna huvudkatalogen i lösblad.

Det var först när Aksel Andersson, bibliotekarie 1911-1918, tillträdde sin tjänst som biblioteket genomgick en modernisering. Andersson katalogiserade nyinkommet utländskt material på kort från 1911. Från 1916 katalogiserade han även den svenska litteraturen.¹⁷⁹ Han gjorde även en ny katalog över utländska avhandlingar samt en ny accessionskatalog på kort. Här påpekar Walde att korten var tillgängliga för allmänheten - tydligen något ovanligt och värt att notera.¹⁸⁰

4.3 Lunds universitetsbibliotek

1835 bestämdes att bibliotekskatalogen inte längre skulle finnas i bokform utan i ett lösbladssystem – en lappkatalog med lösblad som sattes in i pärmar. Troligen fick Reuter Dahl, som ju tillträtt som bibliotekarie 1833, idén från sin vän Christian Molbech vid Det Kongelige Bibliotek i Köpenhamn. Övergången till lappkatalogen krävde mycket arbete, och trots att Reuter Dahl var entusiastisk till det nya systemet, så avstannade det gradvis för att sedan helt upphöra.¹⁸¹

Edvard Berling blev bibliotekarie 1844. Han ansåg att Lidbecks kataloger hade blivit föråldrade, indelningen av vetenskaperna i specialkatalogerna stämde inte längre, den alfabetiska katalogen (som var ett register till *Bibliotheca vetus* och *Bibliotheca nova*) var opålitlig, lokalkatalogen som var ett mellanled mellan den alfabetiska katalogen och specialkatalogerna var onödig om den alfabetiska i stället hänvisade direkt till specialkatalogerna. Berling ville fortsätta Reuter Dahls lappkatalog, men nu skriva boktitlarna på två lappar – en för den alfabetiska katalogen och en för en realkatalog som var systematisk med alfabetisk ordning under varje avdelning. En stor fördel med lappkatalogen var att hela katalogen inte behövde skrivas om efter ett visst antal nyförvärv – man satte bara in lappen på sin plats.¹⁸²

1854 bestämde akademiska konsortiet att en årlig accessionskatalog skulle utges. Tidigare hade endast Uppsala universitetsbibliotek givit ut en sådan (gällande från år 1851, men utgiven 1853).¹⁸³

¹⁷⁷ Walde, 1931, s. 173

¹⁷⁸ Ibid, s. 178 ff.

¹⁷⁹ Davidsson, s. 56

¹⁸⁰ Walde, 1931, s. 184

¹⁸¹ Gerle, s. 123

¹⁸² Ibid, s. 127

¹⁸³ Ibid, s. 131

Vid Berlings död 1883 behövdes en handlingskraftig bibliotekarie. 1882 hade biblioteket fått större lokaler och nu krävdes en omflyttning av böckerna. I samband med detta skulle även en ny systematisk katalog utarbetas. I Lund fanns ingen som hade viljan och förmågan att göra detta, man vände sig därför till den tidigare anställde Elof Tegnér, sedan 1877 ordinarie amanuens vid Kungliga biblioteket.¹⁸⁴

När Tegnér 1885 återkom till Lund var universitetsbiblioteket där föråldrat. Han gjorde en ny systematisk lappkatalog bestående av över 60 områden med underavdelningar med signaturer i förkortad klartext. Efter dessa signaturer ställdes böckerna upp i hyllorna i alfabetisk ordning inom klassificeringens lägsta underavdelning. De fyra format på böcker som tidigare använts vid hylluppställning frångicks, endast folianterna behölls. Även individuella nummer på varje bok togs bort. Förebilden för detta system var det som fanns vid Kungliga biblioteket, som i sin tur inspirerats av Panizzis system vid British Museum från 1839. Katalogiseringsarbetet utfördes av Tegnér tillsammans med extra ordinarie amanuenser som från början var oavlönade. Den ordinarie personalen var upptagen med det löpande arbetet i biblioteket. Det tog 14 år att färdigställa arbetet med det gamla beståndet. Vid Tegnérs död 1900 hade man skrivit ut hela 267 000 katalogkort. Dessa kataloger (både systematiska och alfabetiska) fortsattes till 1958.¹⁸⁵

4.4 Kungliga biblioteket

I mitten av 1800-talet hade Kungliga biblioteket två kataloger som regelbundet användes, den ”gamla” katalogen och den ”nya”. Den gamla katalogen var från slutet av 1700-talet och den nya från början av 1800-talet. Båda dessa kataloger var nominalkataloger i bandform och folioformat. Tanken med den nya katalogen hade varit att den skulle ersätta den gamla men då den gamla hade ett högre anseende användes den parallellt med den nya. Båda katalogerna hade dock stora brister. Den gamla katalogen innehöll en mängd felaktigheter som också hade kopierats över till den nya. Den nya katalogen var dessutom opålitlig då den endast bristfälligt förtecknade de nyförvärv som tillkommit sedan den gamla katalogen avslutats, dessutom innehöll den flera titlar som biblioteket hade tänkt köpa in men som sedan aldrig anskaffats. Den nya katalogens hyllsignaturer stämde inte heller överens med böckernas verkliga uppställning och där saknades noteringar om samlingsverk där man tagit isär de enskilda delarna för att placera dem var för sig. Även de realkataloger som användes var föråldrade och nästan oanvändbara¹⁸⁶.

Slutligen blev dock bristerna med de befintliga katalogerna så stora att en förändring behövdes. Dahlgren menar att det inte säkert går att säga vem som låg bakom initiativet till denna förändring men att Wieselgren och Ahlstrand var de dåvarande tjänstemän som hade de största bibliotekstekniska kunskaperna och som därför troligen var de

¹⁸⁴ Ibid, s. 142

¹⁸⁵ Ibid, s. 147 f.

¹⁸⁶ Dahlgren förklarar att biblioteket trots dessa stora brister vad det gäller katalogerna ändå klarade sig eftersom Klemming var specialiserad på de svenska böckerna och kunde deras bestånd och placering och Ahlstrand, som hade hand om utländska förvärv, förde en alfabetisk accessionskatalog över dessa (Dahlgren, 1916, s. 182).

huvudsakliga initiativtagarna¹⁸⁷. I och med att en ny katalog skulle upprättas bestämde man sig för att överge de fasta bandkatalogerna och i stället använda sig av lösa blad. Fördelen med en bladkatalog var stor då den var lättare att utöka allteftersom beståndet växte och sådana kataloger hade redan diskuterats i andra länder. Dahlgren tror dock inte att Kungliga biblioteket hade någon sådan utländsk katalog som förebild¹⁸⁸. Däremot verkar det som om biblioteket hade tagit intryck av Vetenskapsakademiens bibliotekskatalog. Här hade redan en bibliotekskatalog på lösa blad upprättats¹⁸⁹ och Ahlstrand, som ju av Dahlgren sågs som en av initiativtagarna till Kungliga bibliotekets bladkatalog, arbetade vid detta bibliotek som amanuens och bibliotekarie från 1849.¹⁹⁰

En modell av ett katalogblad finns bevarad. På denna modell har en anteckning, daterad den 16 november 1861, gjorts att den har godkänts av Klemming¹⁹¹ och Wieselgren. Modellen har formatet 198 x 120 mm, vilket var något större än Vetenskapsakademiens katalogblad. På båda bibliotekens katalogblad följde dock katalogiseringen bladets kortsida¹⁹². Katalogbladen förvarades i speciella katalogkapslar som omfattade ca 250-300 blad vardera¹⁹³. Eftersom biblioteket vare sig hade pengar eller arbetskraft för en omkatalogisering av hela beståndet beslöt man sig för att uppföra den nyförvärvade litteraturen på de nya bladen eller lapparna som de kom att kallas. Detta innebar att alla böcker tryckta 1860 eller senare kom att hamna i den nya lappkatalogen medan äldre böcker infördes både i den nya lappkatalogen och i den yngre bandkatalogen. Denna kom för övrigt att i fortsättningen kallas för ”mellankatalogen” i stället för ”nya” katalogen.¹⁹⁴

Lappkatalogen bestod av olika typer av lappar. Dessa var huvudlappar, speciallappar, hänvisningslappar och fortsättningslappar. Speciallapparna innehöll t.ex. bidrag i samlingsverk. På fortsättningslappar skrevs regelbundet nya delar eller häften till serier upp. Varje sådan del behövde inte katalogiseras med egen titel utan fördes endast upp på fortsättningslappen. Dessa lappar förvarades separat i en fortsättningskatalog eller tidskriftsbok.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Dahlgren nämner alltså inte Hyllén-Cavallius som initiativtagare trots att denne, som tidigare nämnts, påbörjade en realkatalog på blad i början av 1840-talet och av Rydqvist utsågs som en av bidragarna till katalogreformen.

¹⁸⁸ I inledningen till *Katalogregler för Kungl. biblioteket...* nämner dock Dahlgren att tanken uppkom ”...att, efter utländska förebilder, upprätta en katalog bestående av lösa blad...”. Något särskilt bibliotek nämner han emellertid inte (*Katalogregler för Kungl. biblioteket...*, s. 3).

¹⁸⁹ Denna katalog måste ha upprättats före 1844 då dess skapare, bibliotekarien A.J. Ståhl avled (Dahlgren, 1916, s. 183).

¹⁹⁰ Dahlgren, 1916, s. 182 f.

¹⁹¹ Klemming var vid denna tid tillförordnad kunglig bibliotekarie och därmed chef över Kungliga biblioteket (*Katalogregler för Kungl. biblioteket...*, s. 3).

¹⁹² Senare insåg man att detta format var mycket olämpligt eftersom det mestadels var för stort, de flesta titlar krävde mindre utrymme än så. Detta innebar i sin tur dels papperslöseri, dels att katalogen tog mer plats än den behövde. Om man från början hade låtit skriften gå på längden i stället för på tvären hade en stor utrymmesbesparing kunnat göras (Dahlgren, 1916, s. 183).

¹⁹³ Dahlgren beskriver hur man med ett annat format hade kunnat förvara bladen i djupa skjutlådor som i sin tur hade kunnat rymma tusentals blad och därmed minskat utrymmet (Dahlgren, 1916, s. 183). Här är alltså Dahlgren inne på det kommande kortkatalogsystemet.

¹⁹⁴ Ibid, s. 183 f.

¹⁹⁵ *Katalogregler för Kungl. biblioteket samt anvisningar för anordnande av bokband : av riksbibliotekarien fastställda den 30 juni 1916*, 1916

Alla lappar gjordes redan från början i två exemplar. Den ena lappen var avsedd för nominalkatalogen, den andra för realkatalogen¹⁹⁶ ¹⁹⁷. Nominalkatalogen var gemensam för de svenska och utländska böckerna medan realkatalogerna var åtskilda.¹⁹⁸ Med realkatalog avsågs här inte en ämneskatalog i egentlig mening utan en katalog med en fackindelning som stämde överens med böckernas uppställning. Inom varje fack fanns ingen genomförd ämnesindelning.¹⁹⁹

I början växte den nya lappkatalogen endast sakta. Detta berodde bland annat på att trots att biblioteket växte en hel del under senare delen av 1800-talet så katalogiserades t.ex. endast en liten del av såväl det svenska som utländska trycket. En stor andel av framför allt de utländska nyförvärven ställdes upp i oordning på hyllorna och utan att finnas tillgängliga i katalogen. Detta i sin tur innebar stora svårigheter vid framplockning av litteraturen. I och med Elof Tegnér's anställning vid biblioteket 1870 förändrades dock katalogiseringens besvärliga situation. Han styrde upp verksamheten på ett sådant sätt att åtminstone den utländska litteraturen hann katalogiseras i den takt som den kom in till biblioteket. Dahlgren beräknar att katalogen innehöll ca 100 kapslar med sammanlagt ca 25 000 lappar år 1877 då biblioteket flyttades till Humlegården.²⁰⁰

Vad det gäller de svenska verken fick de en något annorlunda behandling. Gustaf Edvard Klemming var bibliotekets chef 1865-1890, och hans specialintresse var just den svenska litteraturen.²⁰¹ Med anledning av detta intresse framställde han flera bibliografier och inför dessa arbeten utfördes en hel del katalogisering av svenskt tryck på kataloglappar. Dessa lappar stämde dock vare sig i format eller övrigt utseende med den allmänna lappkatalogens och var inte avsedda att förvaras i denna.²⁰² Det kan på denna punkt vara intressant att citera Dahlgren:

...egendomligt nog var allt katalogarbete, som igångsattes och öfvervakades af bibliotekets dåvarande, i öfrigt så högt förtjänte chef icke afsedt att inkorporeras i denna allmänna katalog, hvars tillvaro man utan öfverdrift kan säga, att han helt och hållet negligerade.²⁰³

Den nya lappkatalogen hade inga fasta katalogiseringsregler. Med tiden utformades sådana regler men det går inte att säkert säga vare sig när dessa regler första gången skrevs ned eller av vem. Ahlstrand har gjort utkast till en del bestämmelser men Wieselgren har förmodligen bidragit med det redaktionella arbetet. Den äldsta bevarade utskriften är utförd av Lorentz (Lars) Benjamin Bagge och kan, enligt Dahlgren, därmed inte vara äldre än 1866. I denna utskrift finns anteckningar av Ahlstrand som visar att även han har varit delaktig i arbetet. Dessa första katalogregler betraktades inte som slutgiltigt bestämda därför fanns de heller inte utgivna i tryckt form utan endast som handskrivna exemplar. Nyanställda tjänstemän vid biblioteket fick ofta som första arbetsuppgift att göra en avskrift av reglerna för eget bruk. Då även utomstående ibland

¹⁹⁶ Det fanns dock även hänvisningslappar som skrevs endast för nominalkatalogen (*Katalogregler för Kungl. biblioteket...*, 3 §, s. 11 f.).

¹⁹⁷ *Katalogregler för Kungl. biblioteket...*, 3 §, s. 11

¹⁹⁸ "Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för kungl. biblioteket : gifven Stockholms slott den 30 december 1910", 1910, 19 §, s. 51 f.

¹⁹⁹ *Katalogregler för Kungl. biblioteket...*, s. 7

²⁰⁰ Dahlgren, 1916, s. 185 f.

²⁰¹ Walde, 1931, s. 144, 160

²⁰² Dahlgren, 1916, s. 186

²⁰³ Ibid, 1916, s. 186

fick skriva av reglerna kom dessa att i viss mån bli måttbildande för andra svenska bibliotek.²⁰⁴

Förebilden till katalogreglerna kom från Antonio Panizzis²⁰⁵ katalogregler som fastställdes för British Museum 1839. Flera paragrafer är ordagrant översatta från Panizzis verk och även paragrafernas uppställning och ordningsföljd är påverkade av detta arbete. Däremot skiljer sig reglerna för katalogisering av verk av anonyma författare från Panizzis eftersom Kungliga biblioteket där kom att följa tyska katalogregler. Vissa skillnader mellan de olika reglerna beror dessutom på att de engelska reglerna gällde en tryckt katalog medan Kungliga bibliotekets regler endast gällde en handskriven sådan. Ett exempel på hur nära de båda regelverken stod varandra är reglerna för hänvisning. I det engelska regelverket användes begreppet *cross reference* vilket i de svenska reglerna kom att översättas med ”korshänvisning” vilket i sin tur gav upphov till bruket att skriva ett kors (+) på de lappar som var hänvisningslappar. Allteftersom katalogiseringsarbetet framskred växte kraven på noggrannhet och konsekvens. Dessutom var det nu enklare att hitta förebilder från andra håll för det arbete man utförde. Under arbetets gång diskuterade katalogisatorerna svåra fall med varandra, man kompletterade och förbättrade de gamla reglerna och samlade exempel på hur reglerna skulle tolkas. På det sättet växte en muntlig tradition fram vid sidan om det gamla regelverket. Denna styrdes till största delen av Bagge som både lärde upp nybörjare och granskade lapparna innan han sorterade in dem i själva katalogen. Behovet av en reviderad regelsamling växte, speciellt som biblioteket hade flyttat till Humlegården 1877 och samlingarna därmed fick en annan placering. 1880 omarbetade Dahlgren och Bagge tillsammans katalogreglerna och skrev ned dessa^{206 207} Några större eller principiella förändringar medförde dock inte denna omarbetning.²⁰⁸

Fortfarande behövde emellertid katalogreglerna anpassas mer efter det svenska tryckets behov. Katalogreglerna vad gällde det svenska trycket var eftersatt, vilket berodde dels på att man saknade erfarenhet av katalogisering av denna del av samlingen, dels på att endast en liten del av det svenska trycket överhuvudtaget hade katalogiserats. 1878 inställdes katalogiseringsarbetet av svenskt tryck helt och hållet och återupptogs inte förrän 1892^{209 210} Så t.ex. gällde katalogreglerna främst verkliga böcker och i mindre grad småskrifter och officiella skrifter av olika slag, vilket fick reglerna att överensstämma med den typ av utländska förvärv som biblioteket hade mer än de varierade former av svenskt tryck som inkom till biblioteket. När katalogiseringen av svenskt tryck återupptogs visade det sig att de befintliga katalogreglerna var otillräckliga. Så till exempel kom kataloglappar till skrifter som började på Berättelse,

²⁰⁴ Ibid, 1916, s. 186 ff.

²⁰⁵ Antonio Panizzi (1797-1879) ville göra British Museum Library till världens främsta nationalbibliotek. Hans ideal var en alfabetisk universalkatalog med noggranna bibliografiska beskrivningar av de ingående verken. Panizzi menade att reglerna för katalogen måste vara konsekventa och professionellt utförda. Genom sina högt ställda krav kom han att påverka utvecklingen av katalogregler och samkataloger (Olsson, s. 4).

²⁰⁶ De förblev emellertid otryckta (Dahlgren, 1995, s. 83).

²⁰⁷ Dahlgren, 1916, s. 187 f.

²⁰⁸ *Katalogregler för Kungl. biblioteket*, s. 4

²⁰⁹ Enligt Kungliga bibliotekets årsberättelse för år 1903 var bristande arbetskraft orsaken till det långa katalogiseringsuppehållet (*Kungl. bibliotekets årsberättelse 1903*, s. 20 f.).

²¹⁰ Dahlgren, 1916, s. 188 f.

Beskrivning, Betänkande och Bidrag att i nominalkatalogen, där sorteringen i dessa fall gjordes på första ord i titeln, att hoppa sig så att katalogen blev närmast oanvändbar.²¹¹

Dahlgren blev chef för Kungliga biblioteket 1903.²¹² Vid denna tid ingick det utländska trycket från 1860 och det svenska trycket från 1890 i lappkatalogen. Stora delar av det äldre beståndet, framför allt då det svenska, saknades däremot. 1909 skapades en särskild katalogiseringsavdelning och särskilda medel anslogs för att katalogisera de äldre samlingarna och då särskilt de svenska. Behovet av omarbetade katalogregler ökade i och med detta arbete och Dahlgren utarbetade ett förslag på nya katalogregler 1910. Detta förslag omarbetades och kompletterades de kommande åren och trycktes slutligen 1916^{213 214}.

De nya reglerna följde i första hand traditioner och lokala förhållanden vid Kungliga biblioteket. Emellertid hade man studerat såväl den engelsk-amerikanska *Catalog Rules*²¹⁵ som den preussiska *Instruktionen*²¹⁶ och övertagit en del regler från den senare. Reglernas uppställning och inbördes ordning kunde forfarande spåras till Panizzis regler.²¹⁷

Enligt de nya reglerna fördelades kataloglappens innehåll enligt följande: 1. Uppslagsord, 2. Titel, 3. Delbeteckning, 4. Upplaga, 5. Tryckort och tryckår, 6. Format; för den svenska avdelningen tillkom dessutom: 7. Boktryckare och förläggare, 8. Sidtal.²¹⁸

På lapparna skrevs de olika beståndsdelarna (dvs. titel, upplaga, tryckort etc.) på egna rader (till skillnad från t.ex. de danska kataloglapparna där skriften skrevs i en följd). Dahlgren menar dock att detta uteslutande berodde på att katalogen var handskriven och att detta förfarande hade varit onödigt i en tryckt katalog där man med olika stilsorter och andra typografiska hjälpmedel hade kunnat uppnå samma åskådlighet.²¹⁹

Som uppslagsord (dvs. huvuduppslag, vår anm.) användes i första hand författare eller institutionsnamn. Som uppslagsord för anonyma verk där det inte gick att göra uppslag på författare eller institutionsnamn användes titelns första substantiv i nominativ som uppslagsord.²²⁰ Detta kallas av Dahlgren för det ”tyska” systemet^{221 222}.

²¹¹ *Katalogregler för Kungl. biblioteket*, s. 4

²¹² Walde, 1931, s. 160

²¹³ Enligt Sundström kan Dahlgren ha haft bl.a. Bagge och Emil Haverman som sina rådgivare i detta arbete. Haverman sågs som bibliotekets katalogexpert medan däremot Dahlgren ytterst sällan besökte katalogavdelningen (Sundström, 1994, s. 16 ff.).

²¹⁴ Dahlgren, 1916, s. 189 f.

²¹⁵ *Catalog rules : author and title entries*, 1908

²¹⁶ *Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken vom 10. Mai 1899*, 1909

²¹⁷ Dahlgren, 1916, s. 193

²¹⁸ *Katalogregler för Kungl. biblioteket*, 6 §, s. 12 f.

²¹⁹ Dahlgren, 1916, s. 193 f.

²²⁰ *Katalogregler för Kungl. biblioteket*, 10 §, s. 14; 67 §, s. 30-31; 73 §, s. 37

²²¹ Det ”tyska” systemet skiljde sig från det ”engelsk-amerikanska” som använde sig av titelns första ord av vilken ordklass som helst utom artikeln och som dessutom hade en mängd bestämmelser där särskilda kategorier av skrifter togs upp under ämnesmässiga uppslagsord. Enligt Dahlgren var det i frågan om verk utan särskild författare som den principiella skillnaden låg mellan olika katalogiseringssystem och som var det främsta hindret för gemensamma (internationella) katalogiseringsregler. I skandinaviska bibliotek användes genomgående det tyska systemet (Dahlgren, 1916, s. 195)

²²² Dahlgren, 1916, s. 195

Förutom ovan angivna information hittade man på kataloglappen också bokens facksignatur som skrevs med blyerts i kataloglappens övre högra hörn.²²³ Facksignaturen, tillsammans med uppställningsordet, visade var en bok kunde återfinnas i biblioteket. Facksignaturen bestod av en förkortning av fackets namn t.ex. Teol. Liturg. Luth. Sv. Uppställningsordet var oftast detsamma som uppslagsordet, dock fanns vissa undantag t.ex. biografier.²²⁴

De nya katalogreglerna hade tagit intryck av andra biblioteks katalogregler vad det gällde formatbeteckningar. Det gamla sättet att ange format hade övergivits och i stället hade en formatbeteckning som grundade sig på skriftens höjd i centimeter införts. En annan nyhet var att man för det svenska trycket i realkatalogen angav boktryckare och förläggare samt antal sidor. Skälet till detta var att dessa uppgifter inte borde saknas i en eventuellt kommande tryckt katalog. Tidigare hade dessa uppgifter uteslutits vid katalogiseringen och för nominalkatalogen och det utländska förvärvet lät man detta förfarande fortsätta. Kungliga biblioteket skiljde sig här från liknande utländska biblioteket där dessa uppgifter redan tidigare hade brukats ta med.²²⁵

Även om katalogen nu hade ett mer lättillgängligt format tillät man inte allmänheten att söka fritt i den utan övervakning.²²⁶ Tanken på en för allmänheten avsedd katalog togs visserligen upp redan 1903 men eftersom lappkatalogen då ännu inte ansågs färdig var det klart att tiden ännu inte var mogen för en sådan.²²⁷

1907 påpekade Dahlgren i en skrivelse till kungen att behov fanns av en bibliotekskatalog som var fritt tillgänglig för allmänheten.²²⁸ Dahlgren sände en ny skrivelse 1925 där behovet av fria kataloger för allmänheten återigen togs upp. Förhållandena i låneexpeditionen, där nominalkatalogen förvarades, ansågs nu som föråldrade och opraktiska.²³⁰ Katalogen, med dess form av lösa blad, var placerad utom räckhåll för allmänheten och kunde alltså inte användas i full utsträckning av denna.²³¹ Dahlgren anför vidare:

Den ledande grundtanken i modernt biblioteksarbete är eljest en helt annan: till ett biblioteks katalog skall allmänheten hava fri och obehindrad tillgång; genom densammas uppdelning i en nominalkatalog samt en real- och slagordskatalog skall allmänheten vara i stånd att i huvudsak betjäna sig själv för uppsökande av önskad litteratur samt utskrivande nödiga rekvisitioner.²³²

I maj 1926 beviljades anslag för att upprätta nominal- och slagordskataloger avsedda för allmänheten. Bibliotekets katalogisering till de befintliga nominal- och realkatalogerna i

²²³ *Katalogregler för Kungl. biblioteket* 181 §, s. 73

²²⁴ Björkbom, Carl, "Kgl. bibliotekets nya kataloger för allmänheten", 1928, s. 243

²²⁵ *Katalogregler för Kungl. biblioteket*, s. 7

²²⁶ Björkbom, 1928, s. 242

²²⁷ *Kungl. bibliotekets årsberättelse 1903, 1904*, s. 21 f.

²²⁸ Skrivelsen gäller dock i första hand inte pengar till en sådan utan ökade resurser för att komplettera och revidera den befintliga lappkatalogen utan vars fullständigande det, enligt Dahlgren, inte lönar sig att skapa en katalog för allmänheten (*Kungl. bibliotekets årsberättelse 1907*, s. 42).

²²⁹ *Kungl. bibliotekets årsberättelse 1907, 1908*, s. 42

²³⁰ Dahlgren jämför här Kungliga bibliotekets katalog med sådana som såväl han själv som hans medarbetare sett på resor till framför allt tyska och schweiziska bibliotek. (*Kungl. bibliotekets årsberättelse 1925*, s. 39)

²³¹ *Kungl. bibliotekets årsberättelse 1925, 1926*, s. 38

²³² *Ibid.*, s. 38 f.

lappformat skulle emellertid också fortsätta utan ändring då dessa kataloger utgjorde nödvändiga bibliografiska hjälpmedel för bibliotekspersonalen.²³³

För den nya allmänna katalogen användes så kallade internationella cards som mätte 75 x 125 mm och bestod av en nominal- och en ämnesordskatalog av slagordstyp. Nominalkatalogen kom att omfatta samtliga arbeten som fanns i den redan befintliga lappkatalogen. Däremot blev själva katalogiseringen på varje katalogkort mindre omfattande. Den gamla lappkatalogen hade inte bara varit en katalog över bibliotekets bestånd utan också en bibliografi över hela den svenska litteraturen.²³⁴ Den nya allmänna katalogen hade inte samma omfattande målsättning. En hel del förenklingar av de bibliografiska uppgifterna gjordes därmed på de nya katalogkorten.

Då de nya korten var mindre till formatet än de tidigare lapparna gjordes också en del ändringar av utrymmesskäl. En sådan förändring var att man på de tidigare lapparna skrivit upp alla utkomna titlar inom en serie. Eftersom dessa lappar var i så pass stort format var det på detta sätt möjligt att på en lapp få med 10-15 titlar, s.k. undertitlar. I och med att de nya korten inte erbjöd samma utrymme beslöt man att inte ta med enskilda nummer av serier utan i stället hänvisa till bibliografier och bokhandelskataloger eller till den gamla lappkatalogen.²³⁵

Den nya kortkatalogens ämnesordskatalog hade formen av en slagordskatalog. I denna fanns de verk representerade som ”i objektiv form behandla ett visst ämne”. Detta medförde att varken skönlitteratur eller böcker som behandlade flera olika ämnen togs med i denna katalog. Slagordet skrevs i övre vänstra hörnet på katalogkortet, i övrigt såg detta kort ut precis som nominalkortet. Slagordsindelningen innebar att man ämnesbestämde verkets innehåll. Denna ämnesbestämning skrevs i form av ett huvudslagord²³⁶. Om det inte räckte med ett uttryck för att beskriva boken kunde man lägga till ett eller flera underslagord. En bok om Stockholms historia skrevs därmed på katalogkortet:

Stockholm. Historia.

Stockholm utgör här huvudslagord medan Historia är underslagord. Mellan huvud- och underslagord gjordes hänvisningar. Bestämningen av huvud- och underslagord kunde vara ganska problematisk särskilt vad det gällde behandlingen av geografiska platser. Så t.ex. var länder mestadels underslagord medan orter däremot var överslagord. Andra exempel på underslagord är Geografi, Näringsväsen och Finansier. För att kunna välja vilket slagord som skulle vara huvud- respektive underslagord följde man de

²³³ *Kungl. bibliotekets årsberättelse 1926, 1927*, s. 16 f.

²³⁴ Kungliga biblioteket hade tillgång till allt svenskt tryck i och med pliktleveranslagen. Denna började gälla 1661 och innebar att Riksarkivet och Kungliga biblioteket skulle få vardera ett exemplar av allt svenskt tryck. Lagen följdes dock dåligt av de svenska tryckerierna och 1707 utkom en påminnelse om den. Pliktexemplaren kom då också att utökas till sex exemplar som gick till Riksarkivet och Kungliga biblioteket samt universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund, Åbo och Dorpat. (Walde, 1931, s. 143)

²³⁵ Björkbom, 1928, s. 242 f.

²³⁶ Björkbom använder både begreppet överslagord (se t.ex. Björkbom, 1928, s. 243) och huvudslagord (se t.ex. Björkbom, 1929, s. 163) för att beteckna det övergripande slagordet. Vi har här valt att använda begreppet huvudslagord.

grundbestämmelser som Franz Schmid hade lagt fram i Zentralblatt für Bibliothekswesen 1924²³⁷ ²³⁸.

Förutom huvud- och underslagord användes också bislagord, formella underslagord och tidsunderslagord. Bislagord användes när en boks ämne inte kunde beskrivas med ett enda ord, t.ex. beskrevs en bok om Ibsens dramatik inte som Ibsendramatik utan uppdelat på två begrepp:

Ibsen, Henrik. Dramatik.

Ibsen, Henrik utgör här huvuduppslagsord medan Dramatik är bislagord. Exempel på formella underslagord var Tidskrifter, Samling, Lexika, Bibliografi, Bilder och Kartor. De formella underslagorden var placerade inom parentes under huvudslagordet. En bok som innehöll en samling av olika folkvisor skrevs därmed:

Folkvisor.
(Saml.)

där Folkvisor var huvudslagord och Saml. var det formella underslagordet. Tidsunderslagorden, som betecknade den tidsrymd ett verk behandlade, placerades under underslagordet. En bok om Englands historia 1487-1526 skrevs alltså:

England. Historia.
[1487-1526]

Tidsslagorden kunde anges både som bestämda årtal som i fallet ovan och som obestämda sådana, t.ex. Medeltiden och 1700-talet.²³⁹ Slagorden ordnades alfabetiskt och i ordningen huvudslagord, bislagord, underslagord, tidsslagord och formella slagord. Under varje slagord ordnades arbetena kronologiskt och de svenska verken placerades före de utländska.

Kungliga biblioteket saknade dock en riktig realkatalog vilket, enligt Björkbom, var ett problem som inte uppvägdes av den nya slagordskatalogen. Denna senare typ av katalog innebar en ny typ av ämnesbestämning som hade både förespråkare som motståndare och där Björkbom själv verkar ha föredragit realkatalogen.²⁴⁰

4.5 Gemensamma katalogregler och tryckta katalogkort

Kring sekelskiftet började en debatt om möjligheten att trycka katalogkort för att därmed rationalisera katalogiseringsarbetet för de olika biblioteken. Tanken med de tryckta katalogkorten var att dessa inte skulle framställas av det enskilda biblioteket utan köpas färdiga. Katalogiseringsarbetet skulle på så sätt kunna bli gemensamt för ett helt land. Korten skulle antingen kunna tryckas av varje lands nationalbibliotek eller av

²³⁷ Schmid, Franz, "Der alphabetische Sachkatalog (Schlagwortkatalog) mit besonderer Beziehung auf die Landesbibliothek in Stuttgart (Fortsetzung)", 1924

²³⁸ Björkbom, 1928, s. 243 f.

²³⁹ Björkbom, Carl, "Om slagordskatalogisering, med hänsyn särskilt till Kungl. bibliotekets nya kataloger", 1929, s. 163 ff.

²⁴⁰ Björkbom, 1928, s. 244

förlagen. De tryckta katalogkorten skulle sedan i sin tur kunna spridas till bibliotek över hela världen och alltså få internationell spridning. I USA började frågan om tryckta katalogkort att diskuteras 1876. Library of Congress började trycka kort för sina nyförvärv 1898 och 1901 började biblioteket att sälja kort till självkostnadspris till andra bibliotek. 1892 började Kungliga biblioteket i Berlin att ge ut tryckta förteckningar över sina nyförvärv, *Berliner Titeldrucke*²⁴¹. Tanken bakom dessa förteckningar var att man skulle klippa isär de olika titlarna och klistra upp dem på kataloglappar. 1909 började man dock även här ge ut tryckta kort. I Norden började Norge trycka katalogkort 1903 och Danmark 1916. I dessa länder tryckte man dock inte upp hela utgivningen på kort utan endast sådana boktitlar som kunde förväntas bli inköpta av ett flertal bibliotek. Tjänsten med tryckta katalogkort var på så sätt framför allt till för de mindre biblioteken. I Norge tillät man biblioteken att köpa enstaka kort medan biblioteken i Danmark var tvingade att köpa hela den upptryckta satsen. Även i Sverige diskuterades naturligtvis frågan om tryckta katalogkort. Fördelarna med tryckta katalogkort var flera. Enligt Tynell var den främsta fördelen med tryckta kort jämfört med de handskrivna att de var överskådligare, mer lättlästa och snyggare. Andra fördelar var att de mindre biblioteken, som inte alltid hade tillgång till vana katalogisatorer, fick katalogkort som var mer korrekta och som därmed kunde tjäna som förebild för bibliotekariernas egna katalogisering samt att biblioteken härigenom gjorde en tidsbesparing som i sin tur innebar en ekonomisk vinst.²⁴² Emellertid fanns det även nackdelar med de tryckta korten. Den främsta invändningen mot sådana kort var att de krävde gemensamma katalogiseringsregler²⁴³. Andra nackdelar var att korten var dyrare att framställa än de handskrivna och att biblioteken skulle få korten så sent att de skulle tvingas låna ut böckerna innan korten anlät.²⁴⁴ Jonas L:son Samzelius tar upp kostnaden med tryckta katalogkort och menar att folkbibliotekens ställning är så svag att inköp av tryckta katalogkort skulle bli alltför kostsamt i förhållande till det lilla antal böcker man har möjlighet att förvärva. Däremot skulle de fyra bibliotek²⁴⁵ som tog emot svenska pliktleveranser tjäna in mycket arbetstid på tryckta katalogkort. Även om biblioteken skulle tjäna på detta måste emellertid, påpekar Samzelius, biblioteken utverka gemensamma katalogiseringsregler och dessutom se till att katalogkorten når biblioteken samtidigt som böckerna utkommer i bokhandeln.²⁴⁶

Även Dahlgren tar upp frågan om gemensamma katalogkort. Han menar att tanken på en gemensam ”världskatalog”, som gick ut på att publikationer endast skulle katalogiseras en gång och att katalogiseringen därefter skulle tryckas och distribueras till intresserade bibliotek, närmast borde betraktas som utopisk. Dahlgren menar att ett system med gemensamma internationella kort visserligen skulle underlätta det

²⁴¹ *Berliner Titeldrucke : Verzeichnis der aus der neu erschienenen Litteratur von der Königlichen Bibliothek zu Berlin [1898-1909: und preussischen Universitäts-Bibliotheken] erworbenen Druckschriften, 1892-1910*

²⁴² Tynell, Knut, ”Tryckta katalogkort”, 1917, s. 144 ff.

²⁴³ Tynell medger dock att katalogiseringen inte behöver överensstämman i detalj för de medverkande biblioteken och hänvisar till Lunds universitetsbibliotek som, med gott resultat, i sin alfabetiska lappkatalog lagt in lappar på vilka man klistrat fast remsor tagna ur tyska, franska och schweiziska disputationskataloger trots att katalogiseringen i dessa fall ofta har skiljt sig från de svenska reglerna (Tynell, s. 146).

²⁴⁴ Tynell, s. 146

²⁴⁵ De bibliotek som tog emot pliktexemplar var nu Kungliga biblioteket, universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund samt Göteborgs stadsbibliotek (Samzelius, s. 69)

²⁴⁶ Samzelius, Jonas L:son, ”Tryckta katalogkort? : en fråga till förläggare och bokhandlare”, 1922, s. 69 f.

bibliografiska arbetet vid användandet av olika bibliotekskataloger. Enligt Dahlgren har emellertid svenska bibliotek inget behov av att skaffa katalogkort från utlandet då det, med tanke på bibliotekens olika förvärv, inte skulle löna sig att skaffa utländskt katalogtryck. Även mot tryckta svenska kort är Dahlgren kritisk. Visserligen skulle man kunna utarbeta gemensamma katalogkort för den svenska litteraturen men, menar han, detta skulle kräva gemensamma katalogiseringsregler vilket i sin tur skulle kräva ett omfattande redigeringsarbete av de befintliga katalogerna och katalogiseringsreglerna vid olika bibliotek. Frågan om gemensam katalogisering blir därmed en ekonomisk fråga. Även om gemensamma regler skulle kunna skapas och katalogiseringsarbetet därmed minska skulle endast de stora biblioteken som förvärvade all den svenska litteraturen tjäna på detta. För de övriga biblioteken, som hade ett blygsammare bestånd av svensk litteratur, skulle ett fullständigt katalogtryck på lösa lappar innebära ett merarbete i form av ordnande och sorterande. Den enda fördelen, menar Dahlgren, med gemensamma katalogiseringsregler skulle därför vara att det skulle underlätta arbetet med den gemensamma accessionskatalogen.²⁴⁷

År 1915 bildades Sveriges allmänna biblioteksforening, SAB, en ideell forening vars syfte var ”att främja det svenska biblioteksväsendets utveckling”.²⁴⁸ Foreningen tillsatte en kommitté som fick i uppdrag att:

utarbeta ett för folk- och skolbibliotek samt andra med dem jämförliga bibliotek lämpligt katalogsystem, innefattande anvisningar såväl för boktitlarnas förtecknande som för arbetenas klassificering.²⁴⁹

Redan innan denna kommitté bildades hade en Grundkatalog för folk- och skolbibliotek²⁵⁰ skapats med ett klassifikationssystem påverkat av det system som användes i AK. Anledningen till detta var att Fredrik Hjelmqvist, som utarbetade Grundkatalogen, hade fört en diskussion med Dahlgren, som då var chef över Kungliga biblioteket, om lämpligt klassifikationssystem för Grundkatalogen. Hjelmqvist hade då blivit föreslagen att studera AK:s system.²⁵¹ Den största skillnaden mellan AK och den nya Grundkatalogen var att AK:s signeringssystem var numeriskt medan Hjelmqvist valde att låta Grundkatalogens signeringssystem vara alfabetiskt.²⁵² För att ge Grundkatalogens regler

...en mera auktoritativ och på mångsidig bibliotekserfarenhet grundad utformning...²⁵³

tillsattes SAB:s kommitté efter årsmötet 1917. Denna kommitté, som bestod av representanter från både vetenskapliga bibliotek och folkbibliotek, började med att utarbeta ett gemensamt klassifikationssystem. Som underlag för klassifikationssystemet

²⁴⁷ Dahlgren, 1916, s. 190 ff.

²⁴⁸ Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd, *Svenska bibliotek : historia, organisation, funktion : en översikt*, 1973, s. 115

²⁴⁹ *Katalogregler för svenska bibliotek jämte författarnummerlista*, 1934, s. 3

²⁵⁰ *Katalog över böcker som folk- och skolbibliotek samt riksförbund som bedriva biblioteksverksamhet kunna erhålla i statsbidrag : på uppdrag av Kungl. Ecklesiastikdepartementet. Grundkatalog 1915-16, 1915-1922*

²⁵¹ Hjelmqvist, Fredrik, ”Något om tillkomsten av S.A.B.:s klassifikations- och katalogiseringsregler”, 1950, s. 350

²⁵² Hansson, s. 139

²⁵³ Hjelmqvist, s. 350

användes då det system som användes i Grundkatalogen.²⁵⁴ Det färdiga SAB-systemet²⁵⁵ kom ut i tryckt form 1921.²⁵⁶

Efter det att kommittén blivit klar med klassifikationssystemet fick Hjelmqvist och C. Efvergren²⁵⁷ i uppdrag av kommittén att utfärda ett förslag till gemensamma katalogiseringsregler. I arbetet med det gemensamma klassifikationssystemet hade kommittén, som tidigare nämnts, i mycket följt de klassifikationssystem som användes vid de vetenskapliga biblioteken. Vad det gällde katalogiseringen frångicks emellertid till viss del de vetenskapliga bibliotekens katalogiseringsregler, då man valde att vid anonymt angivna arbeten inte följa de preussiska reglerna utan de engelsk-amerikanska²⁵⁸.²⁵⁹ Till stor del följde man emellertid även Kungliga bibliotekets katalogregler och den katalogiseringspraxis som förekom i AK. Ett förslag på gemensamma katalogiseringsregler fanns färdigt 1925. Detta förslag användes vid katalogiseringen vid Stockholms stadsbibliotek liksom vid de bibliotekskurser som skolöverstyrelsen gav. De erfarenheter av reglerna som detta resulterade i påverkade också de slutliga katalogiseringsreglerna. Efter flera revideringar utgavs de slutgiltiga reglerna 1934.²⁶⁰

Från och med 1933 fanns möjligheten att för svenska bibliotek att köpa tryckta katalogkort. En notis i Biblioteksbladet tillkännager:

Med detta häfte följer en bilaga, vari redogöres för ett initiativ av Sveriges allmänna biblioteksörening för realiserande av det gamla önskemålet om tryckta katalogkort. Varje bibliotek i landet har därigenom möjlighet att till billigt pris kort efter en boks utgivande erhålla ett tryckt katalogkort, innehållande ej blott vanliga katalogiseringsuppgifter utan också avdelningsbeteckning och anvisningar för val av ämnesord.²⁶¹

Försäljningen av katalogkort skedde av SAB och tryckningen av korten utfördes av ett tryckeri i Stockholm. De flesta korten trycktes till abonnemangsförsäljningen medan ett mindre antal kort trycktes för de bibliotek som önskade köpa enstaka kort.²⁶² Kortet trycktes på kartong och hade formatet 7,5 x 12,5 cm vilket var ett format som användes även vid utländska bibliotek. Nedtill på korten var ett hål utstansat. Detta var utformat så att korten skulle passa för olika låsningssystem hos de kataloglådor där korten förvarades.²⁶³

Katalogiseringen utfördes till en början av bibliotekskonsulenter på Kungliga skolöverstyrelsen i Stockholm, där även SAB hade sin expedition. När SAB flyttade till

²⁵⁴ Ibid, s. 350

²⁵⁵ *Klassifikationssystem för svenska bibliotek*, 1921

²⁵⁶ *Katalogregler för svenska bibliotek...*, s. 3

²⁵⁷ Hjelmqvist arbetade som stadsbibliotekarie i Stockholm och Efvergren var förste bibliotekarie vid Kungliga biblioteket (*Katalogregler för svenska bibliotek...*, s. 3)

²⁵⁸ Detta innebar att ordningsordet inte blev det första substantivet i nominativ utan det första ordet i titeln, bortsett från obestämd och bestämd artikel.

²⁵⁹ Hjelmqvist, s. 351

²⁶⁰ *Katalogregler för svenska bibliotek...*, s. 3 f.

²⁶¹ "Tryckta katalogkort från och med nyåret", 1932, s. 324

²⁶² Gertz, Ulla, "Bibliotekstjänsts tryckta katalogkort : kort historik, nuvarande framställningsmetoder", 1958, s. 10

²⁶³ *Katalogregler för svenska bibliotek...*, s. 101

Lund 1947 övertog först Malmö stadsbibliotek katalogiseringen och från 1952 utfördes den av SAB:s egen expedition.²⁶⁴

Vid katalogiseringen följdes de gemensamma katalogregler som SAB tagit fram. Man katalogiserade sådan nyutkommen svensk fack- och skönlitteratur samt barn- och ungdomslitteratur som folk-, studiecirkel- och skolbibliotek kunde tänkas köpa.²⁶⁵

Informationen på ett huvudkort med författare som ordningsord var fördelad enligt följande: 1. Ordningsord, 2. Titel, 3. Delbeteckning, 4. Upplagebeteckning, 5. Förlagsort, 6. Tryckår, 7. Övriga upplysningar som ansågs vara av värde, t.ex. format, sidantal, illustrationer, seriebeteckning och förklaringar.

Ordningsordet (dvs. huvuduppslaget) skrevs med större stil eller understruket. På raden under ordningsordet följde titeln. Övriga uppgifter efter titel kunde antingen skrivas direkt efter titeln eller på ny rad. Om man vid katalogiseringen skrev sådana uppgifter på kortet som inte återfanns på titelbladets fram- eller baksida, i förtiteln eller på bokens sista sida (om det gällde ort och år) rekommenderades man att skriva dessa uppgifter inom klammer. Överst i vänstra hörnet, i jämnhöjd med ordningsordet, skrevs bokens platsbeteckning, dvs. den plats där boken var uppställd. Om ordningsordet var ett ord i verkets titel var detta ord, som tidigare nämnts, mestadels titelns första ord med undantag av artikel (vissa undantag förekom dock, t.ex. festskrifter). Nedtill på korten fanns förtryckta uppgifter som skulle hjälpa bibliotekarierna ute på de olika biblioteken. Dessa uppgifter bestod av ett löpnummer som användes vid beställning av enstaka kort. Därefter följde en fullt utförd SAB-klassificering. Tanken var att varje bibliotek skulle använda så mycket av denna klassifikation som de behövde för sin egen uppdelning av litteraturen i biblioteket. Slutligen följde en uppgift som skulle vara till hjälp när biblioteken skulle välja vilka hänvisningskort som behövde skrivas. På baksidan av kortet skrevs sådana uppgifter som var intressanta för bibliotekarien. Det kunde gälla förvärvsnummer och uppgifter om t.ex. hänvisningskort eller ämneskort.²⁶⁶

SAB rekommenderade att biblioteken köpte tre exemplar av varje kort. Ett exemplar var då avsett för den alfabetiska katalogen, ett exemplar för den systematiska katalogen samt ett exemplar som skulle tjäna som titelkort om verket var skönlitterärt och ämneskort om det gällde en fackbok. Varje bibliotek kompletterade sedan korten med egen avdelningsbeteckning samt för titelkortet från vilken titel hänvisning skulle ske och för ämneskortet det aktuella ämnesordet.

Anledningen till att SAB började med de tryckta katalogkorterna var de fördelar detta beräknades innebära för biblioteken. Genom att köpa färdiga kort skulle biblioteken tjäna in den arbetstid som katalogiseringen annars skulle ha tagit. Biblioteken skulle också få hjälp med ämnesord och sådana bibliografiska uppgifter som normalt krävde tillgång till biografiska och bibliografiska handböcker, t.ex. pseudonymer och förnamn skrivna i form av enbart initialer.²⁶⁷

²⁶⁴ Gertz, s. 10

²⁶⁵ *Katalogregler för svenska bibliotek...*, s. 101

²⁶⁶ Ibid

²⁶⁷ Ibid, s. 102

4.6 Delanalys

När vi har studerat bibliotekskatalogens utveckling så som den har tett sig hittills har vi sett att denna till stor del, kanske t.o.m. till avgörande del, berott på ett antal enskilda personer som har haft möjligheter och kraft att driva arbetet framåt. Ofta har dessa personer haft sådan betydelse för katalogens utveckling att utan just dem skulle kanske utvecklingen av just den katalog de intresserade sig för helt ha avstannat eller tagit en annan väg. Rudbeckius, Vossius, Jaches, Aurivillius, Tegnér och Dahlgren är betydande namn i de studerade bibliotekens kataloghistoria. I periferin finns dessutom andra betydande personer som Panizzi och Klemming. Vi kan fundera på vad som har varit orsaken till att vissa enskilda personer har spelat så stor roll och vad som har varit deras drivkraft för arbetet.

När vi tittar på katalogens utveckling och de människor som är inblandade i denna längre tillbaka i tiden kan vi konstatera att de aspekter för professionalism som DiMaggio & Powell tar upp är sällsynta. I Sverige fanns ännu ingen gemensam högre utbildning för bibliotekarier. Inte heller fanns den typ av intresseorganisationer, konferenser, fackföreningar etc. där bibliotekarier kunde gå samman och utbyta erfarenheter. I stället blev det traditioner inom det enskilda biblioteket och mimetiska influenser från andra bibliotek som kom att påverka bibliotekens utveckling. Vi anser att detta inte gjorde människor utbytbara i den omfattning som DiMaggio & Powell för fram. I stället kunde människor genom sin kunskap om just "sitt" bibliotek få ökad makt och stor betydelse. Vi menar att bibliotekaryrket som profession betraktat vid denna tid ännu inte var institutionaliserat utan i större utsträckning än i dag individuellt. Detta gav den enskilda individen stort handlingsutrymme och möjlighet att kontrollera detta handlingsutrymme vilket kan vara en förklaring till att enskilda människor fick så stor betydelse för katalogens utveckling.

Vi har sett att Rudbeckius, Vossius, Jaches och Dahlgren hade avgörande betydelse för sina respektive kataloger. De hade möjlighet att genomdriva sina idéer eftersom en gemensam profession saknades som kunde säga vad som var rätt och fel. Ytterligare ett exempel på detta är Kungliga bibliotekets hantering av katalogen under Klemmings tid som bibliotekschef. I dag skulle nog varje bibliotekschef och även övriga anställda tycka att det var självklart med endast en katalog över sitt biblioteks bestånd. Under Klemmings tid saknades i större utsträckning sådana vedertagna normer för hur ett bibliotek skulle skötas vilket gav Klemming möjlighet att helt enkelt negligera den nyskapade lappkatalogen och i stället välja att katalogisera de svenska verk han behövde för sina bibliografier på separata kataloglappar som inte var avsedda att ingå i den gemensamma lappkatalogen.

I föregående kapitel talade vi om det engagemang som drivit Rudbeckius och Kristina att utveckla sina bibliotek och bibliotekskataloger. Vi ser utifrån DiMaggio att ett sådant engagemang är viktigt för en organisations fortlevnad (s. 6). Emellertid ser vi också att ytterligare en förutsättning för dessa personers agerande har varit att de har haft makt att agera. Samtliga personer vi nämner ovan var i besittning av makt i någon form. Rudbeckius var biskop. Vossius, Jaches och Dahlgren hade samtliga befattning som högsta chef vid Kungliga biblioteket. Även Aurivillius och Tegnér innehade chefsbefattningar vid sina respektive bibliotek.

Vi ser därmed att bibliotekskatalogens män, för det handlar nästan enbart om män, befunnit sig i en maktposition som gjort det möjligt för dem att agera. March & Olsen menar att makt visserligen ökar möjligheterna till förändring men att den också ökar möjligheterna att agera för egen vinnings skull (s. 6). Kan vi då se tecken på agerande pga. egenintresse hos bibliotekskatalogens företrädare och hur har detta i så fall yttrat sig? Även om vår beskrivning av katalogutvecklingen till stor del handlar om enskilda personers agerande finner vi det svårt att dra några slutsatser om vad de egentliga skälen har varit till att dessa personer har agerat som de har gjort. Vi bedömer att det skulle behövas djupare studier av dessa personers personligheter och karriärer för att säkert säga något om deras olika drivkrafter.

Några tänkbara förklaringar till dessa personers agerande kan vi dock skönja. Rudbeckius och Kristina deltog inte aktivt i själva katalogarbetet. Det de tjänade på en katalog eller ett utvecklat bibliotek var ära och kanske berömmelse. Rudbeckius kunde på detta sätt framstå som en förmedlare av Luthers lära och Kristina fick möjlighet att visa sitt stora lärdomsintresse. För de personer som var mer direkt knutna till katalogens utveckling har vi svårare att se de bakomliggande motiven. Själva bibliotekarieyrket är sällan lukrativt och få är nog de som sökt sig till yrket av ekonomiskt intresse. Arbetet kan emellertid erbjuda andra möjligheter. Vi kan tänka oss att Jaches, som drottningens bibliotekarie, fick både ära och möjligheter till fördjupade samtal med den tidens lärda. I sin roll som Kungliga bibliotekets chef negligerade Klemming den organisatoriska skötseln av biblioteket men han fick i stället möjlighet att utveckla sitt stora intresse för den svenska litteraturen. Dahlgren hade med sin organisatoriska och arbetsmässiga förmåga stora möjligheter att avancera till högre tjänster inom Kungliga biblioteket och därmed också möjlighet att förverkliga de idéer han hade om accessionskatalogen, katalogkort för allmänheten och förbättrade katalogregler.

Vi har redan sett att de tidigaste svenska biblioteken hade få regler för hur dess bibliotekskataloger skulle utformas. Varje enskilt bibliotek, ibland t.o.m. enstaka personer vid dessa bibliotek hade stor möjlighet att utforma sina egna regler. Vissa kriterier var ändå gemensamma för olika bibliotek t.ex. ämnesindelning och formatindelning. Under början av 1800-talet fortsätter biblioteken att följa detta mönster. Visserligen införde alla de beskrivna biblioteken lappkataloger i stället för de tidigare bandkatalogerna. Fördelen med lappkatalogen var stor då katalogen genom detta lättare kunde utökas med nya katalogposter. Varje bibliotek tog dock detta beslut oberoende av andra bibliotek och något övergripande syfte att föra de olika biblioteken närmare varandra eller underlätta kataloghanteringen genom ökat samarbete biblioteken emellan tycks inte finnas.

Samarbetet för en gemensam kataloghantering fungerade inte ens alltid inom samma bibliotek. Klemmings intresse för den svenska litteraturen och de bibliografier han skapade närmast motarbetade den nya lappkatalogen. Kungliga biblioteket led också under lång tid av att inte ha ordentliga katalogiseringsregler. Det tycks dock finnas flera förklaringar till att KB:s rutiner för att hantera katalog och katalogisering var så eftersatta. Den kompetens som fanns hos enskilda personer t.ex. Klemming (det svenska trycket) och Ahlstrand (de utländska förvärven) gjorde att biblioteket trots allt hjälpligt klarade sig och behovet av mer formaliserade hjälpmedel framstod inte som akut. De arbetsförhållanden som rådde med för lite personal med alltför dålig lön och helt undermåliga lokaler bidrog inte till att biblioteket utvecklades. Klemmings ointresse och oförmåga att sköta Kungliga bibliotekets organisatoriska angelägenheter bidrog inte

heller till att utveckla bibliotekets arbetsrutiner. Med tiden kom dock situationen att förbättras. Lokaler och arbetsförhållanden förbättrades. Med hjälp av ett antal personers insatser, t.ex. Tegnér's, Bagges och slutligen Dahlgrens, utvecklades regler och rutiner för katalogarbetet. Detta kom så småningom, tillsammans med det faktum att Kungliga biblioteket hade utvecklats till landets nationalbibliotek, att påverka även andra bibliotek och på sikt utvecklingen av den svenska bibliotekskatalogen.

Kring sekelskiftet började debatten om gemensamma katalogkort. Vi ser dock att sådana endast ansågs vara aktuella för de mindre biblioteken. De stora ledande vetenskapliga biblioteken agerade fortfarande helt självständigt gentemot varandra och gemensamma katalogkort eller katalogregler ansågs inte kunna innebära annat än en alltför stor ekonomisk och arbetsmässig kostnad för dessa.

Vi tycker oss se att de bibliotek vi har studerat ännu inte tycks vara mogna för eller ha behov av ett ökat samarbete med varandra. Biblioteken uppvisar en brist på intresse för samarbete och för gemensamma försök att skapa rutiner som förenar de olika biblioteken. Vi har också svårt att se vilka fördelar ett mer utbrett samarbete verkligen skulle ha medfört. Så länge frågan om gemensamma katalogkort inte går att lösa på ett praktiskt och tekniskt hanterbart sätt, vilket inte tycks vara fallet under 1900-talets första decennier, finns heller inget stort behov hos biblioteken av gemensamma katalogiseringsregler. Vi tolkar detta som ett tecken på att biblioteken, liksom var fallet med bibliotekarierollen tidigare, ännu inte kan sägas vara delar av en gemensam institution.

Vi har tidigare sett att den tidiga katalogens utformning i Sverige ofta hämtade sina influenser från andra bibliotekskataloger, främst då utländska sådana. Detta kan tänkas ha sitt ursprung i att bibliotekarierna vid de svenska biblioteken inte hade tillräcklig kunskap om hur kataloger på bästa sätt skulle utformas. Att imitera andra biblioteks kataloger, använda sig av mimetisk isomorfism, blev ett rationellt och tidsbesparande sätt att få fungerande kataloger här hemma.

Om vi ser till våra biblioteks utveckling av katalogen under 1800-talet ser vi att de fortfarande får de flesta influenserna från utlandet. De bibliotek man väljer att studera skiljer sig dock från tidigare tidsperiod. Till skillnad mot tidigare gör biblioteken nu mer aktiva och självständiga val av väl utvecklade bibliotek som de hämtar influenser från. För Kungliga bibliotekets del vänds blickarna i första hand mot England och Tyskland medan Lunds universitetsbibliotek genom närheten till Danmark även hämtar sina influenser därifrån. Såväl England som Tyskland hade väl utvecklade bibliotek vid denna tid. Panizzi i England var en stor föregångare och det tyska biblioteksväsendet var väl utvecklat.

I början av 1900-talet gör USA sitt inträde på det svenska katalogområdet. Kungliga biblioteket hade studerat de engelsk-amerikanska reglerna vid utformandet av de egna katalogreglerna som utkom 1916. Kungliga biblioteket, liksom de övriga svenska vetenskapliga biblioteken, valde dock att fortsätta att hålla sig till de tyska reglerna. Vid SAB:s utformning av sina regler som utkom 1934 har dock de tyska reglerna fått ge vika för de engelsk-amerikanska. Det vi ser är därmed en långsam förskjutning av intresset för utländskt inflytande som går från öster till väster. En förskjutning som kan sägas ha sin början i de tidiga bibliotekens inflytande från Prag och som därifrån har rört sig västerut för att, under 1900-talets första decennier, sluta i USA.

Inflytandet kom emellertid inte längre enbart från utlandet. Vi tycker oss se att eftersom Kungliga biblioteket i så hög grad använde sig av väl utvecklade utländska förebilder vid utvecklandet av egna rutiner blev de själva en föregångare inom Sverige och kom på så sätt att influera andra svenska bibliotek. Såväl Lunds universitetsbibliotek som Sveriges allmänna biblioteksförning (SAB) har påverkats av Kungliga bibliotekets utformning av kataloger och katalogiseringsregler.

När det gäller användandet av katalogen ser vi att synen på denna förändras kring sekelskiftet och under de första decennierna av 1900-talet. Tidigare hade katalogen, i den mån en tillförlitlig sådan överhuvudtaget fanns, funnits till för de anställda vid biblioteket. Nu börjar dock krav ställas på att katalogen ska bli tillgänglig även för bibliotekets användare. Tydligt blir detta vid Kungliga biblioteket, där Dahlgren i sin skrivelse till kungen om pengar till en kortkatalog för allmänheten menar att en katalog enbart för personalen är föråldrad och inte passar i ett modernt bibliotek. Intressant att notera här är att kraven på en öppen katalog därmed inte verkar komma genom påbud från staten eller andra övergripande myndigheter utan helt verkar härröra från biblioteket självt. Vi kan dock inte säga om förslaget huvudsakligen berodde på Dahlgrens egen uppfattning om nyttan av en öppen katalog eller mer hade sitt ursprung i påtryckningar från användarna. Vi kan tänka oss att ett ökat nyttjande av biblioteket i kombination med den utveckling mot öppna kataloger som skedde i utlandet ledde fram till Dahlgrens förslag. Den nya syn på användaren som vi ser i och med införandet av öppna kataloger tycker vi stämmer med den utveckling som vi i övrigt känner till om bibliotekens, och då kanske främst folk- och barnbibliotekens, utveckling vid denna tid. Den stämmer också med de förändringar som skedde i övriga samhället och i synen på människan, som t.ex. kampen för medborgerliga rättigheter som rösträtt och ökad demokrati. Mot bakgrund av detta ser vi bibliotekets öppna katalog som ett ideologiskt instrument. Den fick biblioteket att framstå som en förmedlare av samhällets pågående förändring. Genom att på ett aktivt sätt ställa sig på användarens/medborgarens sida kom biblioteket också att bekräfta det riktiga i de förändringar som skedde.

5. Den datoriserade katalogen

5.1 Inledning

I detta kapitel behandlar vi LIBRIS – de svenska forskningsbibliotekens samkalog. Vi kommer att ta upp bakgrunden till projektet, från utredningar under 1950-talet fram till var LIBRIS står i slutet av 1980-talet. Även i detta kapitel kommer vi att se hur aktörer av olika slag påverkar utvecklingen av LIBRIS, att mimetiska processer har betydelse för utformandet av bibliotekskataloger, samt hur rutinerna hos biblioteken påverkades vid införandet av gemensamma katalogregler.

Intressant är att staten för första gången visar ett stort intresse för landets informationsförsörjning, och att det är ny teknik som är redskapet för, och i viss mån orsak till, förändringen.

Vi tycker också det bör nämnas att det är i och med LIBRIS som Kungliga biblioteket får den ställning av nationalbibliotek som det har idag. Idag är det lätt att tro att det alltid varit så, men så sent som 1947 nämns Uppsala universitetsbibliotek som landets

största bibliotek och Lunds universitetsbibliotek och kungliga biblioteket tävlar om ställningen som landets näst största bibliotek.²⁶⁸

5.2 LIBRIS

LIBRIS-projektet, de svenska forskningsbibliotekens datoriserade samkatalog uppkom ur ett behov att skapa en nationell samkatalog samt ur ett rationaliseringsbehov för att minska kostnaderna på biblioteken. Projektet föranleddes av ett antal statliga utredningar som kommer att redovisas nedan.

Man hade vid tiden för LIBRIS framväxt – under 1960- och 70-talen en stor tilltro till den nya tekniken, men som allt annat växte den fram inom en kontext där olika viljor bestämde hur den skulle utformas. När det gäller teknikutveckling i allmänhet så menar Orlikowski & Robey att man kan se att utvecklingen drivs framåt av ett antal aktörer. Dessa aktörer agerar utifrån sina organisationers specifika kontexter med dess resurser och normer. Organisationen blir en viktig del i teknikutvecklingen eftersom den förser aktörerna med en tolkningsram. Det är samspelet mellan aktör och organisation som avgör hur teknikutvecklingen kommer att se ut.²⁶⁹ Teknikutvecklingen är beroende av aktörernas *tolkningsscheman* (genom vilka sociala koder de tolkar sin omgivning), vilka *resurser* i form av auktoritet de har samt vilka *normer* som finns inom aktörernas organisation.²⁷⁰

Lena Olsson menar i doktorsavhandlingen *Det datoriserade biblioteket : maskindrömmar på 70-talet* att tre aktörsnivåer kan skönjas i LIBRIS utveckling: *organisationsnivån*, dvs. biblioteksorganisationerna, men även utredningar och rådsgrupper, *individerna*, t.ex. bibliotekschefer, samt *den professionella* nivå, dvs. bibliotekarier eller dokumentalister.

Under 1960-talet fanns motsättningar mellan traditionella bibliotekarier och dokumentalister som arbetade med katalogisering respektive indexering, främst av tidskriftsartiklar.²⁷¹ Grovt räknat kan man säga att de traditionella bibliotekarierna såg som sin uppgift att lagra och tillhandahålla litteratur – boken var i centrum och biblioteket var ett arkiv. Dokumentalisterna däremot såg sig som servicepersoner till forskare – forskarna var i centrum och biblioteket var en informationscentral.²⁷² Den nya datatekniken anammades främst av dokumentalisterna medan de traditionella bibliotekarierna som ofta hade humanistisk utbildning var mer avvaktande.²⁷³

Applicerat på bibliotek, kan man se att bibliotekens organisation påverkade LIBRIS utveckling. Problemet var bara att olika typer av bibliotek hade olika moderorganisationer – därför uppstod konflikter.²⁷⁴ Bakom LIBRIS framväxt stod några enskilda personer – aktörer, som fick stor betydelse för dess utformning (t. ex.

²⁶⁸ 1945 års universitetsberedning. Del 3: Universitetsbiblioteken, universitetsadministrationen m.m., 1947

²⁶⁹ Olsson, s. 17 f.

²⁷⁰ Orlikowski, Wanda J & Robey, Daniel, "Information technology and the structuring of organizations", 1991, s. 158 f.

²⁷¹ Olsson, s. 5

²⁷² Ibid, s. 81

²⁷³ Ibid, s. 6

²⁷⁴ Ibid, s. 24

Uno Willers vid KB). Detta är, som vi sett tidigare i denna uppsats, ingenting ovanligt i svensk bibliotekshistoria. Mäktiga bibliotekariers åsikter har ofta setts som själva biblioteksinstitutionens åsikt.

LIBRIS var tänkt som ett totalintegrerat system som skulle kunna användas till bibliotekens hela arbetsprocess, t.ex. inköp, katalogisering, informationssökning och lån.²⁷⁵ Den viktigaste delen var dock att det skulle fungera som en samkatalog över det nationella beståndet.

Uno Willers, riksbibliotekarie från 1952, var en man av stor betydelse i utvecklingen av LIBRIS eftersom han hade en vision om ett sambibliotek.²⁷⁶ Han hade 1953 grundat Bibliografiska institutet (BI) vid KB, vars uppgift var att ge ut nationalbibliografin. 1956 omorganiserade Willers KB helt med nya katalogiseringsregler, nytt klassifikationssystem och nytt uppställningssystem. Stencilering av katalogkort var också det en nyhet.²⁷⁷ Samma år blev AK-redaktionen en del av Bibliografiska institutet, AK övergick från att vara en systematisk katalog med alfabetiskt register, till att i stället bli helt alfabetisk.²⁷⁸

När det gäller katalogisering så hade man före BI:s inrättande använt SAB:s *Katalogregler för svenska bibliotek* från 1934. I och med BI:s tillkomst så började man arbeta för ett införande av nya regler. Detta ledde till *Provisoriska katalogregler för Kungl. biblioteket*²⁷⁹ som gavs ut 1960 och som, trots titeln, kom att användas i tjugo år. Primärkatalogiseringen gjorde att dessa regler spreds, men de nådde aldrig de små biblioteken. Katalogreformen gjorde att man även bytte klassifikationssystem och gick över till SAB:s klassifikationssystem, som modifierades 1956. Tanken var att skapa ett gemensamt klassifikationssystem för både folkbibliotek och vetenskapliga bibliotek.²⁸⁰

Efter andra världskriget accelererade den tekniska, industriella och vetenskapliga utvecklingen. De tekniska och medicinska disciplinerna fick allt mer betydelse för samhället och industrin behövde arbetskraft. Tanken som socialdemokraterna hade var att teknikutveckling skulle leda till utveckling av industrin och i förlängningen till välfärd. Åtgärder och utredningar vidtogs för att öka utbildningsnivån i Sverige. I samband med detta diskuterades även hanterandet av den allt större informationsmängden som kom från forskare runt om i världen. 1947 kom universitetsberedningen med sin rapport. I den påpekades att högskolebiblioteken behövde mer personal, ökade bokanslag och mer samarbete sinsemellan.²⁸¹

1955 tillsattes en universitetsutredning där man förordnade en utbyggnad av universiteten för att komma tillrätta med bristen på arbetskraft.²⁸²

Inom den snabbt föränderliga tekniska och medicinska forskarvärlden var det viktigt att snabbt publicera sina nya rön, antalet tidskrifter på biblioteken ökade i förhållande till antalet monografier, som ju var de humanistiska ämnenas främsta källa. Bibliotekens

²⁷⁵ Ibid, s. 3

²⁷⁶ Ibid, s. 11

²⁷⁷ Bachman, Marie-Louise, "Bibliografiskt samarbete och ADB : en översikt 1955-1975", 1991, s. 7 f.

²⁷⁸ Ibid, s. 9

²⁷⁹ *Provisoriska katalogregler för Kungl. biblioteket : avseende litteratur tryckt 1956 och därefter*, 1960

²⁸⁰ Bachman, s. 13

²⁸¹ *1945 års universitetsberedning. Del 3*, s. 32, 72

²⁸² *1955 års universitetsutredning. Del 5*, s. 215

klassifikationssystem var uppbyggda för just monografier, att klassificera och återvinna enskilda artiklar i tidskrifter var svårare.²⁸³

Redan 1953 påpekade Jesse Shera att biblioteken i framtiden skulle bli tvungna att hantera ett antal problem däribland den fysiska tillgången till litteratur samt bristen på en fullständig klassifikation för att kunna återfinna den. Han menade att de gamla klassifikationssystemen var anpassade till monografier och inte var lika lämpade för tidskriftsartiklar. Det var lika ansträngande att klassificera en tidskriftsartikel som en bok – då klassificerades i stället tidskriften som helhet pga. tidsbrist. Artiklar speglar det senaste inom en vetenskap och det betydde också nya ämnesområden som det inte fanns någon klassificering för. Han pekade även på behovet av ökad service och förmedling av litteratur på biblioteken.²⁸⁴

Under 1950-talet gjorde ett antal nya tekniker sitt intåg på svenska bibliotek, det var nya kopierings- och mikrofilmstekniker som underlättade tillhandahållandet av information.²⁸⁵ Under tidigt 1960-tal dök de första datorerna upp.

1955 hade databehandlingskommittén tillsatts och dess betänkande kom 1962. Där underströks att den nya datatekniken som tidigare använts för matematiska beräkningar även var lämpliga för informationssökning. Datorerna sågs som en lösning på problemet med informationstillväxten och att kunna katalogisera och återfinna allt material.²⁸⁶

Även utredningen *Försvarsmedicinsk forskning i totalförsvaret* pekade på datorernas förmåga att klassificera och återfinna litteratur.²⁸⁷ 1963 kom ADB-propositionen. Där lades ansvaret för statsförvaltningens databehandling på statskontoret. Orsaken till att statskontoret fick detta ansvar var att datorerna sågs som ett hjälpmedel i statlig administration och rationalisering, inte att de skulle ha en bredare roll.²⁸⁸

Bibliotek på olika platser i landet utförde ofta katalogisering och klassificering av samma böcker. Om detta kunde samordnas skulle mycket tid kunna sparas. Försök med detta hade gjorts under tidigt 1960-tal vid Ohio University i USA. Vid Library of Congress skapades MARC-formatet (Machine Readable Cataloguing), ett bibliografiskt standardformat som ursprungligen var avsett för katalogkort. Detta kom senare att bli internationellt normgivande. Så blev även fallet med AACR (Anglo-American Cataloguing Rules), de amerikanska katalogiseringsregler som användes vid skapandet av poster i MARC-formatet.²⁸⁹

1963 gav regeringen Kungliga vetenskapsakademien i uppdrag att bilda Nationalkommittén för dokumentation. Den kom att bestå av företrädare för olika institut, forskningsråd och akademier inom teknik, naturvetenskap och medicin.²⁹⁰ Samma år kom forskningsberedningens PM med förslag att mekanisera litteratursökningen inom de tidigare nämnda disciplinerna, att skapa

²⁸³ Olsson, s. 5

²⁸⁴ Ibid, s. 2

²⁸⁵ Ibid, s. 11

²⁸⁶ *Automatisk databehandling: betänkande*, 1962, s. 157

²⁸⁷ *Försvarsmedicinsk forskning i totalförsvaret : betänkande med förslag*, 1962 s. 126

²⁸⁸ *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående organisation av den automatiska databehandlingen inom statsförvaltningen, m.m.*, 1963, s. 45

²⁸⁹ Olsson, s. 71.

²⁹⁰ Ibid, s. 43

informationssökningssystem och dokumentationscentraler. Det var Björn Tell²⁹¹, som stod bakom förslaget. Han hade 1961 demonstrerat datatekniken för de svenska biblioteken på en konferens, och var således pionjär på området. Hans syn på biblioteken var typisk för dokumentalisterna, de skulle vara serviceinstitutioner – inte arkiv. Tell såg datorisering med hållremsor som något som borde börja användas vid Kungliga tekniska högskolans bibliotek och Karolinska institutets bibliotek för att sedan komma till andra bibliotek. Han ansåg att specialbiblioteken med sin tekniska kompetens, inte högskolebiblioteken, skulle gå i bräschen för den nya tekniken. Tell ville ha en samkatalog med bibliotek specialiserade på olika ämnesområden.²⁹²

Kanslerutredningen, som tillsattes 1962 och bestod av överbibliotekarierna från Lund, Göteborg och Uppsala, kom 1963 med sitt betänkande. Där påpekades att med fler ämnen, fler lärare, forskare och elever vid universiteten ökade kraven på biblioteken. Lösningen på problemen sades vara mer personal och samordning av samlingarna – lokala sambibliotek.²⁹³ Högskolereformen under 1960-talet gjorde att fler högskolor öppnades och att tillströmningen av studenter ökade kraftigt.²⁹⁴

Informationsexplosionen gjorde att KB låg efter med produktionen av AK med flera år. Sune Lindqvist²⁹⁵ försökte införa användande av magnetband vid arbetet med AK under 1950-talet, men stötte på motstånd från personalen.²⁹⁶

1964 tillsattes en kommitté för ADB i forskningsbibliotek, med Sune Lindqvist som ordförande. I sin första rapport, från 1965 - *Databehandling i forskningsbibliotek*²⁹⁷, fastslogs att ADB kunde användas vid förvärv, tidskriftsregistrering, katalogisering, utlån, dokumentation och sammanställning av bibliografier. Litteratursökning, IR, sågs inte som någonting av vikt, det skulle forskarna sköta på egen hand. Det viktiga för forskningsbiblioteken var en datoriserad samkatalog. Man föreslog försöksverksamhet med datorisering i samarbete med statskontoret vid något av de nya universitetsbiblioteken. ADB-kommittén lade 1966 fram ett förslag till hur ett gemensamt datasystem för att framställa AK skulle kunna utformas. Målet var en snabbare produktion av denna, samt möjlighet att sortera fram ämnesinriktade samkataloger till forskare.²⁹⁸

I 1965 års statsverksproposition föreslogs ett antal punkter för forskningsbibliotek och dokumentation. De innebar:

- att en dokumentation med mekaniska hjälpmedel skulle startas framför allt inom vetenskaper av betydelse för tillämpad forskning och tekniskt utvecklingsarbete samt medicin
- att de tillämpade vetenskaperna på alla sätt skulle stimuleras att aktivt förmedla forskningsinformation till näringslivet
- att basbibliotek för dokumentation skulle byggas upp och särskilda dokumentationscentraler inrättas för branschforskning

²⁹¹ Björn Tell var då chef för Atomenergins bibliotek samt ordförande i TLS (Tekniska litteratursällskapet) – dokumentalisternas professionella organisation

²⁹² Olsson, s 43 f.

²⁹³ Ibid, s. 48

²⁹⁴ *1955 års universitetsutredning. Del 5-6*

²⁹⁵ Sune Lindqvist var chef för Bibliografiska institutet från 1955

²⁹⁶ Olsson, s. 50

²⁹⁷ *Databehandling i forskningsbibliotek : preliminär rapport avgiven av en av Universitetskanslersämbetet tillkallad kommitté, 1965*

²⁹⁸ Ibid, s. 51 f.

- att utbildning för dokumentalister skulle anordnas²⁹⁹

Departementschefen Edenman föreslog också att ett särskilt biblioteksråd – forskningsbiblioteksrådet (FBR) skulle inrättas som skulle samordna allmänvetenskapliga bibliotek och forskningsbibliotek, fördela arbetet mellan biblioteken gällande inköp och bibliografering, men också rationaliseringsfrågor. FBR inrättades 1965, bestod av tio ledamöter och skulle även vara remissinstans för biblioteksfrågor. Ordförande i FBR blev Uno Willers och KB fick därmed en stark ställning. Den stärktes ytterligare genom att Sune Lindqvist 1970 blev ordförande i FBR:s ADB-grupp FAG.³⁰⁰

Vid denna tid började bibliografiska databaser i dataform dyka upp i USA. 1964 kom MEDLARS³⁰¹ och 1966 kom MEDLINE, en online-version av MEDLARS. USA:s satsning på detta kom sig av utländsk konkurrens när det gällde militärteknologi. Köparna av databaserna använde dock fortfarande mest den tryckta formen; det var de prenumerationerna som finansierade online-databasen, därför behölls indexeringen anpassad till bokform i stället för till den nya tekniken.³⁰²

Karolinska Institutet startade filial i Europa för MEDLARS 1966, de fick tillgång till databasen gratis mot att de indexerade den nordiska litteraturen. Avdelningen kallades Biomedicinska dokumentationscentralen (BMDC).³⁰³

1967 gjorde finansdepartementet en studie: *Ökad statlig satsning på teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete*³⁰⁴. Där framhöll man att den tekniska utvecklingen var beroende av en effektiv informationsöverföring. Ett centralt organ behövdes för informations- och dokumentationsverksamheten, det kommande Styrelsen för Teknisk Utveckling (STU) föreslogs. Tell fick i uppgift att inom denna studie skriva en inlaga om informationspolitiken. I denna inlaga föreslog han ett särskilt råd som skulle utforma en informations- och dokumentationspolitik och samordna verksamheter. 1968 skapades STU, men även, enligt Tells förslag, ett annat råd, Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFODK).³⁰⁵

ADB-kommittén fick mandat att fortsätta sin utredning. Universitetskanslersämbetet (UKÄ) menade att ansvaret för ADB-kommittén borde överföras på statskontoret, de skulle ta upp forskningsbibliotekens organisation och problemen med dokumentation och frågan om biblioteksmekanisering. Så skedde och 1 juni 1967 fick statskontoret i uppdrag att utreda bibliotekens inre organisation, den s.k. organisationsutredningen. ADB-kommittén med sitt tekniska uppdrag infogades i detta administrativa uppdrag.³⁰⁶

²⁹⁹ Ibid, s. 54

³⁰⁰ *Statsverkspropositionen år 1965. Bil. 10: Ecklesiastikdepartementet, 1965, s. 70 f.*

³⁰¹ MEDLARS, Medical Literature Analysis and Retrieval System, var en databas och ett programsystem vars ursprungliga syfte var att tillsammans med liknande databaser framställa den medicinska referatpublikationen *Index Medicus*. (Olsson, s. 83 och 263)

³⁰² Pfaffenberger, Bryan, *Democratizing information : online databases and the rise of end-user searching*, 1989, s. 42

³⁰³ Olsson, s. 65

³⁰⁴ *Ökad statlig satsning på teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete, 1967*

³⁰⁵ Ibid, s. 67

³⁰⁶ Ibid, s. 73

Inom FBR bildades 1967 Nämnden för katalogiserings- och klassificeringsfrågor (KKN). Den bestod av ledamöter från KB, universitetsbiblioteken, vetenskapsakademiens bibliotek, SAB och Bibliotekstjänst. Den första uppgiften för nämnden blev att utarbeta nya gemensamma katalogregler. Arbetet grundades på KB:s katalogregler, men tog också intryck från de angloamerikanska reglerna (AACR) som utkom 1967.³⁰⁷

En internationell konferens hade 1961 anordnats i Paris med temat katalogiseringsprinciper. Målet var en internationell standard för katalogisering. Det som diskuterades var val av uppslagsord i alfabetiska kataloger, och hur katalogerna var uppbyggda. Ledamöterna vid konferensen kom överens på många punkter, dessa kom senare att kallas "Parisprinciperna". Något som inte diskuterades vid konferensen i Paris var beskrivningen inom katalogiseringen. Detta ledde till ett nytt möte i Köpenhamn 1969 kallat International Meeting of Cataloguing Experts (IMCE). Där godkändes de reviderade Parisprinciperna, vilka utkom i tryckt form 1971.³⁰⁸

Vid IMCE i Köpenhamn enades man också om en internationell bibliografisk beskrivning, ISBD (International Standard Bibliographical Description). Vid samma möte presenterades även MARC-formatet och hur man i USA arbetade med Shared Cataloging Program inom Ohio College Library Center (OCLC)^{309, 310}.

1970 var KKN i stort sett klara med gemensamma katalogregler för svenska bibliotek, men den snart förestående utgivningen av internationella regler gjorde att man avvaktade resultatet från dessa. Folkbiblioteken som var i större behov av nya regler än forskningsbiblioteken började däremot använda sig av de regler som framkommit.³¹¹

1969 kom ADB-kommittén med sin slutrapport *Biblioteksarbete och automatisk databehandling*³¹². De föreslog

- en datoriserad utgåva av AK
- en databank över utländsk litteratur med hjälp av MARC-data
- ett framtida online-system med alla biblioteksrutiner, som inköp, kataloger, lån, dvs. ett totalsystem.³¹³

Man hade i förlängningen visionen om en global katalog, en universalkatalog.

ADB-kommittén hade två vägar att gå – antingen att direkt utveckla ett totalsystem med alla rutiner eller också att börja i liten skala med vissa arbetsuppgifter och att då börja med katalogen.³¹⁴

³⁰⁷ Bachman, s. 14

³⁰⁸ Ibid, s. 17

³⁰⁹ OCLC var ett konsortium som 1973 bestod av 54 medlemsbibliotek, 1982 av 6000. Man använde MARC-formatet, utvecklat av Library of Congress som format. (Olsson, s. 70 f.)

³¹⁰ Olsson, s. 75

³¹¹ Bachman, s. 19

³¹² *Biblioteksarbete och automatisk databehandling : rapport avgiven av Kommittén för ADB i forskningsbibliotek tillsatt av Universitetskanslerämbetet i samråd med riksbibliotekarien, 1969*

³¹³ Olsson, s. 73 f.

³¹⁴ Ibid, s. 76

I statskontorets remiss till ADB-kommitténs slutrapport föreslogs att förslaget om en datoriserad utgåva av AK skulle utökas till ett system för katalogframställning. 1970 presenterade de "Biblioteksadministrativt Information System" (BAIS). Namnet ändrades snart till "Informationssystem för bibliotek" eller "Library Information System (LIBRIS)". 1971 kom en fördjupad beskrivning av hur systemet skulle se ut, med låne- och katalogiseringsrutiner. Pga. tidigare kritik mot förslaget om centraldator, föreslogs nu regiondatorer, vilket FAG (FBR:s datorgrupp) godtog.³¹⁵

LIBRIS mål var att sammankoppla forskningsbiblioteken i ett nätverk som i sin tur skulle ingå i en global katalog. Man ville ha en totalintegrerad katalog där alla bibliotekens rutiner ingick. Terminalerna skulle vara kopplade till fem regiondatorer som var kopplade online till en centraldator med ett centralt objekt register (COR) innefattande data om de samlade bokbeståndet i forskningsbiblioteken runt om i landet.³¹⁶ Mannen bakom detta förslag var Ingvar Lindberg på statskontoret – en av entusiasterna bakom LIBRIS. Hans entusiasm kom att leda till kanske allt för stora förhoppningar om den kommande tekniken bland bibliotekarier.³¹⁷

Vid Linköpings universitetsbibliotek började 1971 kataloguppgifter att matas in i LIBRIS med hålremsstans, snart följde KB efter med sin produktion av AK. Katalogiseringen prioriterades vid LIBRIS start, något som skulle bli allt mer uppenbart gällande LIBRIS användningsområde ju längre tiden gick. Men arbetet med AK gick långsamt, datortid var vid denna tid dyrt, datateknikerna som utformat systemet visste ingenting om biblioteksarbete och bibliotekarierna visste ingenting om datorer. Resultatet blev en tryckt version av AK med många tryckfel och endast med versaler.³¹⁸ Dessa kommunikationsproblem mellan tekniker och bibliotekarier gjorde att LIBRIS användningsområde kunde tolkas på olika sätt efter olika aktörers tycke. Man kunde enligt Olsson se LIBRIS som en *samkatalog*, vilket KB gjorde med framställningen av en datoriserad AK för ögonen, som ett *totalintegrerat system*, vilket bibliotekarierna önskade, som ett *IR-system*, vilket stod dokumentalisterna nära samt ett *rationaliseringsprojekt* som ju var statskontorets mål.³¹⁹

1969 hade en utredning kommit fram till gemensamma katalogiseringsregler, 1971 fick de i uppgift att anpassa dem till datorerna i katalogregelutredningen (KRUT).³²⁰ Utredare var Marie-Louise Bachman och Sten Hedberg. Nu var standardisering av katalogisering viktigare än någonsin, eftersom tanken med primärkatalogisering var att en bok skulle katalogiseras en gång och sedan kopieras till andra bibliotek (s.k. sekundärkatalogisering).³²¹ Utredningens nya katalogregler blev klara 1974³²². Vid tryckningen bytte arbetsgruppen namn till katalogregelomläggningsgruppen (KROG). De nya reglerna var inte populära på alla bibliotek. Orsaken var att katalogisatorerna hade hög status, och de ansåg att de olika bibliotekens samlingar krävde deras specialkunskap om de egna samlingarna. Tidigare kunde de fortsätta med sina egna regler, men LIBRIS tvingade dem att anpassa sig till de centrala enhetliga reglerna. I

³¹⁵ Ibid, s. 103

³¹⁶ Ibid, s. 103 f.

³¹⁷ Ibid, s. 129

³¹⁸ Ibid, s. 108 f.

³¹⁹ Ibid, s. 129

³²⁰ Bachman, s. 20

³²¹ Olsson, s. 140

³²² Svenska katalogiseringsregler, 1974

längden var det ju tänkt att man även internationellt, via MARC-data, skulle byta poster med varandra, vilket gjorde standardiseringen ännu mera viktig.³²³

Ett val som skulle komma att bli viktigt för LIBRIS framtida utveckling gjordes 1970. I val av datorleverantör till LIBRIS-projektet fanns två alternativ: IBM samt Saab-Scania som vid denna tid utvecklade datorer. Valet föll på den sistnämnda eftersom Saabdatoren hade bättre prestanda och erbjöd ett mer kundanpassat system.³²⁴

1972 kom statskontoret med en rapport om projektet LIBRIS. Dess mål var:

- minskade kostnader för intern informationshantering vid vetenskapliga bibliotek
- former för ett effektivare informationsutbyte mellan skilda slag av bibliotek
- ett ökat sambruk av de vetenskapliga biblioteksresurserna inom landet
- förbättrad service vid berörda bibliotek.³²⁵

LIBRIS sågs som ett redskap för rationalisering från statskontorets synvinkel. Primärkatalogisering³²⁶ skulle leda till minskat dubbelarbete och därför minskade lönekostnader. Detta skulle bekosta datoriseringen av biblioteken. För att man skulle kunna se om en bok redan var primärkatalogiserad krävdes ett online-system. För att LIBRIS skulle bli lönsamt krävdes att 20 bibliotek var anslutna till systemet.

För LIBRIS-projektet föreslog statskontoret att det skulle drivas i begränsad drift, dvs. endast fem bibliotek (ett annat förslag var tio stycken) samt att inte alla rutiner skulle datoriseras från början. I stället skulle katalogisering, alfabetisk sökning samt ämnesordssökning prioriteras. LIBRIS skulle anpassas till internationell standard (MARC-format) så att utländska poster kunde köpas in. Statskontoret ansåg att en ledningsgrupp för LIBRIS med ansvar för dess drift skulle utses. LIBRIS skulle enligt statskontoret bli en samkatalog som medförde bättre samordning mellan biblioteken och därmed minskat dubbelarbete, snabbare och billigare framställning av tryckta kataloger samt bättre inköpsunderlag.³²⁷ Idag, år 2001 kan det tyckas märkligt att ett av målet med en datoriserad katalog var att framställa en tryckt katalog, men man får betänka att de första LIBRIS-terminalerna kostade över 100 000 kr/styck (i dåtidens pengavärde) och kapaciteten gjorde att dess hastighet var långsam.³²⁸

Mot detta förslag kom naturligtvis kritik, men den vägde lätt mot de mäktiga individuella aktörer som satt i FBR.³²⁹

Det blev det nya Linköpings universitetsbibliotek som kom att gå i bräschen för LIBRIS-projektet. Detta bibliotek byggdes upp under samma tid som LIBRIS-projektet startade, var av decentraliserad art med filialer. Personalen och inte minst överbibliotekarien Hans Baude var entusiastiska över den nya tekniken. Dessutom hade de nära till service hos Saab-Scania.³³⁰

³²³ Olsson, s. 140 f.

³²⁴ Ibid, s. 110

³²⁵ *LIBRIS – ett informationssystem för bibliotek*, 1972, s. 14

³²⁶ Med primärkatalogisering menas att en bibliografisk post skapas endast en gång av ett ägande bibliotek, medan sekundärkatalogisering innebär att övriga ägande bibliotek kopierar denna post.

³²⁷ Olsson, s. 113 f.

³²⁸ Ibid, s. 142

³²⁹ Ibid, s. 115

³³⁰ Ibid, s. 126

1973 beslöt statskontoret att försöken med LIBRIS skulle fortsätta i enlighet med det tidigare nämnda ”lägre driftsalternativet”, dvs., fem bibliotek skulle delta, och katalogisering, katalogframställning och sökning var de rutiner som skulle testas – lån och förvärv prioriterades inte, vilket Björn Tell kritiserade. Han ansåg att internationella system prioriterade dessa områden, och att Sverige inte hängde med i utvecklingen. Han fick dock inte gehör för sina synpunkter. Varje bibliotek skulle få en terminal som kunde användas online två timmar per dag.³³¹ De fem bibliotek som var med från starten var KB, Kungliga tekniska högskolans bibliotek, Karolinska institutets bibliotek, Uppsala universitetsbibliotek och Linköpings högskolas bibliotek.³³²

Under hösten 1973 bildades LIBRIS nya ledningsgrupp med representanter från UKÄ, FBR och statskontoret. I denna ingick bland andra Sune Lindqvist, Björn Tell och Ingvar Lindberg. Statskontoret bestämde dock fortfarande – ledningsgruppen var endast rådgivande.³³³

Efter att LIBRIS hade använts vid fem bibliotek under ett år, ville statskontoret 1974 utöka antalet deltagande bibliotek till tio och med högre drift. För att detta skulle kunna ske krävdes att vissa villkor var uppfyllda:

- nya katalogregler skulle vara fastställda och publicerade
- personalen skulle vara utbildad
- ett system för ändringar och fel skulle läggas fast
- tidigare inmatad kataloginformation skulle konverteras till det nya formatet
- LIBRIS-rutiner för sökning, katalogisering och katalogframställning skulle anpassas till de nya katalogreglerna
- rutiner för direkt inmatning, sökning och uppdatering från terminal skulle vara färdigprogrammerade och testade
- katalogkort och AK-produkter skulle kunna framställas
- nya programmeringsbara terminaler skulle finnas installerade
- datortiden skulle utvidgas.³³⁴

Punkt 1-3 skulle FAG ansvara för, punkt 4-9 var statskontorets ansvar. Allt det nya skulle genomföras under en viss dag som kom att kallas ”Dagen K” efter de nya katalogreglerna.

Det nya systemet kom att kallas LIBRIS II och dess katalogformat skulle vara anpassat till MARC-formatet och innefatta primärkatalogisering – ingen bok skulle katalogiseras två gånger. Det sistnämnda gjorde att online-sökningen måste fungera. Dagen K sattes till 1 januari 1974. Då den dagen närmade sig var katalogreglerna emellertid inte klara och onlineuppkopplingarna fungerade inte. Dagen sköts upp först till mars 1974, sedan till 1 oktober samma år, vilket inte heller visade sig räcka till. I oktober 1974 diskuterade FAG Dagen K. Nu var deras ansvarsområden, punkt 1-3, avklarade men statskontorets åtaganden var ännu inte åtgärdade. Inmatningsprogrammen var inte färdigkonstruerade och möjligheten att använda terminalerna hela dagen hade inte lösts. Framställning av AK ur databasen, ett av LIBRIS skötebarn, fungerade inte heller. Dagen K sköts upp till 16 juni 1975.³³⁵ När denna dag närmade sig kunde systemet fortfarande inte framställas

³³¹ Ibid, s. 137 f.

³³² Ibid, s. 162

³³³ Ibid, s. 138

³³⁴ Ibid, s. 141

³³⁵ Ibid, s. 142 ff.

AK både i tryckt form och som mikrofilm vilket varit den ursprungliga tanken, utan FAG fick välja ett format som skulle vara klart Dagen K – de valde mikrofilm.

Ett problem som uppkommit var att internminnesbegränsningen i centraldatorn för LIBRIS begränsade antalet uppkopplade terminaler till 20. Det gjorde det svårt att förverkliga online-visionen av LIBRIS. Nu hade ytterligare fem bibliotek anslutits till LIBRIS: Lunds universitetsbibliotek, Göteborgs universitetsbibliotek, Umeå universitetsbibliotek, Stockholms universitetsbibliotek samt Höskolebiblioteket i Borås. Vid denna tid diskuterades katalogiseringsnivån i LIBRIS, men enbart efter bibliotekariernas synvinkel, inte ur låntagarens.³³⁶

LIBRIS-projektet hade alltså hamnat i en djup svacka, beroende på olika saker, och när ”Dagen K” och LIBRIS II äntligen kom fungerade inte allt som det skulle. De nya datorerna fungerade inte som de skulle, produktionen av AK och katalogkort var av dålig kvalitet, och produktionen av AK gick långsamt pga. för få datorer. I protest mot detta började en tryckt utgåva av AK utkomma parallellt med den digitala, vilket visserligen medförde dubbelarbete, men man kunde i alla fall producera en accessionskatalog.³³⁷

Samtidigt hade Saabs intresse för LIBRIS minskat, Saabdatorn var försenad och visade sig ha tekniska brister. Ändå förlängdes avtalet med Saab i ett år från 1974 pga. att det annars kunde uppstå konverteringsproblem när man redan hade nog problem med LIBRIS.³³⁸

1973 diskuterades om utvecklingen av en nationell samarbetsgrupp för biblioteken, med uppgift att samordna teknikutveckling och ekonomi. Ett antal ledamöter i FBR föreslog ett ledningsorgan med representanter från olika bibliotek. Här mötte de motstånd från riksbibliotekarien Uno Willers som ville se KB med förstärkt makt i egenskap av nationalbibliotek. Det bestämdes dock att en ny variant av FBR kunde fylla denna ledningsroll.³³⁹

Regeringen tillsatte 1975 två utredningar, den ena skulle utreda frågan om ett centralt biblioteksorgan, den andra skulle utreda SINFODK:s arbetsuppgifter. De två utredningar slogs samman till en utredning, Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (BIDOK). De skulle bland annat undersöka frågan om ansvaret för LIBRIS. Men även innan BIDOK-utredningen var färdig krävdes förändringar och 1976 övertog FBR ordförandeskapet i LIBRIS ledningsgrupp. FBR utökade antalet egna ledamöter i ledningsgruppen från tre till fem av totalt nio. I samband med detta upplöstes även FBR:s automatiseringsgrupp FAG. Ett LIBRIS-sekretariat som skulle sköta driften av LIBRIS inrättades också.³⁴⁰

1976 inträffade en välbehövlig förnyring av FBR, då många äldre ledamöter gick i pension. Detta ledde till att nya ledamöter med mer tekniskt kunnande kom in,

³³⁶ Ibid, s. 144 f.

³³⁷ Ibid, s. 146

³³⁸ Ibid, s. 148

³³⁹ Ibid, s. 158

³⁴⁰ Ibid, s. 168

konflikterna mellan bibliotekarier och dokumentalister var inte lika uttalade längre, vilket gjorde att bibliotekarierna nu var starkare gentemot statskontoret.³⁴¹

1976 uppkom diskussioner om huruvida LIBRIS och BUMS (folkbibliotekens datasystem) kunde slås samman. Problem fanns – BUMS var ett offline-system som var uppbyggt kring utlån, som vi tidigare sett var detta moment i biblioteksarbetet inte prioriterat hos forskningsbiblioteken. Dessutom fanns kanske en rädsla att folkbiblioteken skulle kräva tillgång till forskningsbibliotekens samlingar.³⁴² Tiden var ännu inte mogen för ett samarbete mellan folk- och forskningsbiblioteken.

1976-1977 fortsatte kritiken mot LIBRIS att växa. Det fanns fortfarande för få terminaler på biblioteken för att arbetet med AK skulle fungera, arbetet släpade fortfarande efter. Man hade visserligen lagt in de åren som tidigare saknats i centraldatorn, men kunde inte få ut materialet. Import av utländska poster i MARC-format fungerade inte heller pga. för dålig datorkapacitet. Lånesystemet prioriterades fortfarande inte och IR-systemet kunde ses som ett nedlagt projekt. Missnöjda bibliotekarier i FBR kritiserade statskontoret och krävde en lägesrapport av systemutvecklingen i LIBRIS. Statskontoret svarade med att det inom projektet var en oklar arbetsfördelning och att arbetsuppgifterna hade spritts ut på för många. Problemet med Saabdatorn växte, modellen skulle utgå och man fick planera för ett nytt system till 1980. 1976 var 15 bibliotek med i LIBRIS-projektet och sammanlagt fanns 24 terminaler. Datorkapaciteten var otillräcklig och Saab löste detta genom att leverera en ny dator 1978.³⁴³

1977 ville FBR permanent ta över LIBRIS-projektet och omvandlas till myndighet. Så skedde dock inte. I februari 1977 kom regeringens beslut om ansvaret för LIBRIS. De föreskrev:

1. Att den fortsatta försöksverksamheten skall bedrivas av statskontoret resp. Kungl. Biblioteket i samråd med forskningsbiblioteksrådet och Universitets- och Högskoleämbetet.
2. Att Kungl. Biblioteket skall ansvara för den löpande driften av försöksverksamheten
3. Att statskontoret tillsammans med forskningsbiblioteksrådet skall ansvara för det utvecklingsarbete som är förknippat med LIBRIS. Statskontoret ska dock ensamt ansvara för den anpassning av LIBRIS som kan fordras vid en övergång till ett nytt datorsystem m.m.
4. Att statskontoret ensamt ska ha det sammanhållande ekonomiska ansvaret. Statskontoret ska vid beslut om budget samråda med Kungl. Biblioteket och forskningsbiblioteksrådet.³⁴⁴

BIDOK-utredningen kom med sitt betänkande *Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning* i oktober 1977. I den menade utredarna att den vetenskapliga informationsförsörjningen i Sverige skulle ses som ett gemensamt system. Det bestod av tre undergrupper:

- beståndssystemet, dvs. dokumenten i sig
- referenssystemet, dvs. bibliografiska hänvisningar, t. ex kataloger och databaser
- kommunikationssystemet, dvs. systemet mellan användare och systemen, och mellan systemen sinsemellan.³⁴⁵

³⁴¹ Ibid, s. 169

³⁴² Ibid, s. 152

³⁴³ Ibid, s. 170 ff.

³⁴⁴ Ibid, s. 176

³⁴⁵ *Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning : betänkande*, s. 33 f.

Utredarna förslog inrättande av ansvarsbibliotek som skulle ansvara för olika ämnesområden vid framställning av nationalbibliografin – en viktig del av referenssystemet. En viktig aspekt som BIDOK-utredningen tog upp var en ny syn på användaren av dokumentet, dvs. låntagaren. Tidigare var datasystemen inriktade på bibliotekarierna, nu kom en demokratitanke in i bilden om allas rätt till information oavsett utbildning. Man talade också om att dölja datorsystemens detaljer för den oinvigde och utforma ett enkelt gränssnitt, det vi idag kallar användarvänlighet. De föreslog att FBR och SINFDOK skulle upplösas och att en ny myndighet skulle inrättas, gemensam för biblioteks- och dokumentationsintressen, Delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning (DFI). Denna myndighet skulle överta det övergripande utvecklingsansvaret för LIBRIS. Man föreslog också att ett nationalbibliotek skulle inrättas – KB som skulle fortsätta ha driftsansvaret för LIBRIS.³⁴⁶

Det blev alltså, inte förvånande, KB som vann striden om LIBRIS över FBR. FBR ansågs för splittrat. Man skulle som tidigare nämnts byta datorer under 1980 från Saab till något annat fabrikat. I samband med detta var det lämpligt med en omprövning av LIBRIS. Alternativet fanns att lägga ner LIBRIS och köpa in ett utländskt system. En grupp för systemomläggningen bildades, bestående av representanter från statskontoret, FBR, KB och UHÄ.³⁴⁷

Vid val av ny datorleverantör kom man fram till att en servicebyrå skulle sköta datorerna. Alternativerna var bland annat Bibliotekstjänst (Btj) och det statliga Datamaskincentralen för administrativ databehandling (DAFA). DAFA valdes och systemet fördes över till IBM-datorer, vilket medförde konverteringsproblem³⁴⁸. Valet av DAFA framför Btj var inte populärt bland bibliotekarier. Med Btj som servicebyrå skulle man lättare ha kunnat ansluta folkbiblioteken till LIBRIS. I efterhand sågs detta val som dödsstöten för planerna om ett gemensamt datasystem mellan forskningsbibliotek och folkbibliotek. Valet av DAFA sågs av många som en politisk handling för att bevara statlig kontroll över datoriseringen.³⁴⁹

Den 5 juni 1980 togs LIBRIS III i bruk. Då var 21 bibliotek anslutna med 150 terminaler. LIBRIS hade blivit en samkatalog men den totalintegrerade katalogen genomfördes aldrig.³⁵⁰

Under 1980-talet blev datorerna billigare och fick bättre prestanda. Detta ledde till att lokala datasystem blev allt vanligare. Röster höjdes för att inköps- och utlåningsrutiner skulle införas i LIBRIS. LIBRIS utreddes och fick kritik: systemet var dyrt, inte tillräckligt användarvänligt – ett enklare gränssnitt önskades, kommunikationen mot olika lokala system måste fungera. DFI bestämde 1983 att man skulle skilja på lokala och centrala biblioteksrutiner vid vidareutveckling av LIBRIS. När det gäller informationssökning, en IR-funktion, så infördes en sådan 1985 i form av IMDOC. Det var ett fritextsystem med möjlighet att söka på ämnesord, klassifikationskoder. Det ersattes 1991 av Storage and Information Retrieval System (STAIRS) som var både IR-

³⁴⁶ Ibid, s. 187

³⁴⁷ Olsson, s. 182

³⁴⁸ I LIBRIS var fältlängderna variabla, i IBM-miljön var de fasta.

³⁴⁹ Ibid, s. 183, 196

³⁵⁰ Ibid, s. 187

system och en katalogdatabas. 1987 fungerade kommunikationen mellan LIBRIS och olika lokala datorsystem och samma år var även en rutin för fjärlån påbörjad.³⁵¹ DFI kritiserades under 1980-talet av bl.a. KB, de ansågs dåliga på att fatta övergripande beslut, och dess mål att samordna bibliotekens datasystem rimmade illa med den nya utvecklingen med olika lokala datasystem. 1987 tillsatte regeringen en organisationskommitté för informationsförsörjning, samma år kom dess betänkande, *Informationsförsörjning för vetenskap och teknik*³⁵². En uppgift var att undersöka om DFI skulle fortsätta att finnas eller inte. I betänkandet föreslogs ett nytt samarbetsorgan för bibliotek, Statens råd för informationsförsörjning, med ansvar för LIBRIS. Mot detta invände KB, de ville ta över ansvaret för LIBRIS. DFI kom i stället att ersättas med två saker: En "biblioteksdel" som var kvar på KB och som även i fortsättningen hade ansvaret för LIBRIS. På KB skulle BIBSAM utveckla och samordna forskningsbiblioteken. Den mer "tekniska" delen fördelades på två institutioner: ansvaret för forskning om bibliotek och information lades på Forskningsrådsnämnden (FRN) och tekniskt utvecklingsarbete förlades till Styrelsen för teknisk utveckling (STU). I och med detta försvann centraliseringen av biblioteken, de blev återigen mer av enskilda organisationer och enligt Olsson trycktes de tillbaka till sina traditionella uppgifter, medan teknikutvecklingen fortgick på annat håll.³⁵³

5.3 Delanalys

Vi har här sett hur utvecklingen av LIBRIS påverkades av olika befintliga regelverk så som de förklaras enligt ovan. Vi kommer kunna se att skapandet av LIBRIS kom att påverkas av gemensamma rutiner för katalogisering, dvs. katalogiseringsregler, roller hos olika aktörer, deras strategier för att påverka LIBRIS utveckling samt hur teknologin påverkade utvecklingen.

När vi ser på institutionen bibliotek kan vi konstatera att biblioteksverksamhet innehåller en stor mängd rutiner av olika slag. Den verksamhet som sker t.ex. inom dagens universitetsbibliotek med sina stora litteratursamlingar och sin alltmer växande kundkrets är helt beroende av fungerande rutiner såväl inom det enskilda biblioteket som mellan olika bibliotek. Det kan gälla inköpsrutiner med avtal med speciella tidskriftsagenter eller bokagenturer för att underlätta inköp, automatiserade lånerutiner som t.ex. förenklar krav och omlån och fungerande fjärlånerutiner där biblioteken samarbetar så effektivt som möjligt.

För vår del kommer de gemensamma rutiner som biblioteken införde till stor del att kretsa kring de gemensamma katalogiseringsreglerna. Diskussionen kring gemensamma katalogkort hade påbörjats redan kring sekelskiftet. Det fanns flera anledningar till diskussionens uppkomst, bl.a. att dessa skulle effektivisera biblioteksarbetet. Gemensamma katalogkort skulle dock kräva gemensamma katalogiseringsregler vilket det vid denna tid inte fanns behov av. Av olika skäl ansågs vare sig gemensamma katalogkort eller katalogiseringsregler praktiskt eller ekonomiskt genomförbara. När SAB utkom med sina katalogregler för svenska bibliotek var dessa i första hand tänkta att användas av folk- och skolbibliotek. De stora forskningsbiblioteken och KB använde

³⁵¹ Ibid, s. 200

³⁵² *Informationsförsörjning för vetenskap och teknik : betänkande från Organisationskommittén för informationsförsörjning*, 1987

³⁵³ Ibid, s. 203 f.

sig fortfarande av egna katalogiseringsregler. Först 1974 var gemensamma katalogiseringsregler för AK-biblioteken och de bibliotek som bidrog till uppbyggnaden av LIBRIS klara.³⁵⁴ I och med införandet av LIBRIS och tanken med primär- respektive sekundärkatalogisering krävdes gemensamma katalogiseringsregler på ett annat sätt än tidigare. Vi kan här se att själva orsaken till att katalogisatörer slutligen enades om gemensamma katalogiseringsregler inte i första hand berodde på katalogisatörerna själva utan på ett yttre tvång från de beslutsfattare som ville utveckla LIBRIS, främst statskontoristerna.

Införandet av LIBRIS skapade visserligen ett gemensamt regelverk vad det gällde katalogiseringen vid de medverkande biblioteken. Rutinen var dock, åtminstone inte i början av projektet, vare sig speciellt enkel eller självklar. Visserligen fanns nu ett gemensamt regelverk att tillgå men tolkningen av reglerna var fortfarande individuella. Detta kom att innebära att katalogiserande bibliotekarier ofta bevakade och var kritiska till varandras arbete vilket i sin tur kom att innebära att biblioteken drog sig för att utföra primärkatalogiseringar. Oenigheten bibliotekarier emellan gick så långt att inrättandet av en ”domstol” föreslogs dit tvistande katalogisatörer skulle kunna vända sig.

Vi ser här att införandet av gemensamma katalogiseringsregler är en rutin som fick biblioteken att närma sig varandra. Det hela skedde inte smärtfritt. Katalogisatörerna tolkade reglerna olika och var ofta kritiska till varandras katalogisering. Inte desto mindre kom de att stärka banden mellan forskningsbiblioteken. De blev en del i forskningsbibliotekens institutionaliseringsprocess. De nya katalogreglerna som kom pga. LIBRIS är exempel på tvingande isomorfism, en likriktning framtingad av att man skulle köpa poster av varandra, men som också berodde på den nya teknikens begränsningar. Men de nya reglerna kan också ses som normgivande isomorfism – från att ha skiftat något mellan olika bibliotek så får professionen katalogisatörer gemensamma regler att gå efter.

Enligt Scott innebär roller att särskilda aktörer förväntas agera på ett visst sätt. Aktörerna kan vara specifika individer men också särskilda positioner inom ett socialt system. Roller kan vara formella - vissa positioner kräver att man skall bete sig på ett visst sätt, eller informella – med tiden utvecklas en syn på hur man skall bete sig genom att olika förväntningar smälter samman till en enhetlig syn.³⁵⁵

För LIBRIS utveckling kom olika aktörer att få stor betydelse. Vi har sett att forskningsbibliotekarier, dokumentalister, statskontorister och folkbibliotekarier var inblandade på olika sätt.

När vi ser på händelserna bakom LIBRIS framväxt, kan vi se att staten kommer in som aktör i praktiken, egentligen för första gången i svensk bibliotekshistoria. Det var behovet av högre utbildning i Sverige som gjorde att staten såg bibliotekens betydelse för informationsförsörjningen i utbildningsväsendet.

Staten är ju en institution som hierarkiskt står över institutionen bibliotek, som kom med direktiv och på så sätt kontrollerade LIBRIS tillsammans med representanter för

³⁵⁴ Redan tidigare hade visserligen AK-biblioteken haft sina gemensamma standarder för katalogiseringen men många bibliotek höll vid sidan om dessa fast vid egna katalogiseringsregler (Olsson, s. 140)

³⁵⁵ Scott, s. 38

biblioteken. Kan dessa representanter, i stor utsträckning bibliotekschefer med stor makt, anses representera bibliotekarierna på biblioteken eller är de att se som enskilda aktörer? Alla olika utredningar och grupper som var med och bestämde LIBRIS utformning tyder på en högre grad av demokrati när det gäller bibliotekskatalogens utformning än vad fallet varit tidigare i bibliotekshistorien. Utredarna var aktörer på organisationsnivå, bibliotekscheferna som satt i rådsgruppen FBR var aktörer på individnivå, och de yrkesgrupper de representerade var aktörer på professionell nivå. Vilken nivå hade mest att säga till om i LIBRIS skapande?

Bland forskningsbibliotekarierna var det främst katalogisatorerna som fick stort utrymme. Anledningen till detta var till stor del synen på dessa i bibliotekariekretsar. Katalogiseringen ute på de enskilda biblioteken skiljde sig visserligen från varandra men där fanns ändå en gemensam yrkeskår inom bibliotekarieyrket, katalogisatorerna. Dessa skiljde sig från andra bibliotekarier genom att de sedan lång tid hade ett regelverk att rätta sig efter för sitt arbete. Det formella regelverket räckte emellertid inte för att utföra en bra katalogisering. Regelverket krävde tolkning och för detta krävdes lång erfarenhet och stort kunnande. I och med detta kunde deras arbete värderas på ett annat sätt än referensbibliotekariens eller lånebibliotekariens arbete. Katalogiseringen kom därmed att värderas högre än annat biblioteksarbete och katalogisatorerna åtnjöt därför hög status inom bibliotekariekretsar. Denna höga status gav dem företräde framför andra bibliotekariegrupper och de fick därigenom stort gehör hos statskontoristerna vid utformningen av LIBRIS där arbetet kom att koncentreras till katalogiseringsrutinen. Då det inte låg i katalogisatorernas intresse att bidra till en försämring av katalogiseringen i och med datoriseringen kom en oproportionellt stor del av arbetet med LIBRIS att kretsa kring teckenuppsättningen i stället för att man utvecklade låne- och inköpsrutiner.

I ett större perspektiv kom den utveckling som gemensamma katalogiseringsregler och katalogisatorer bidrog till att stärka forskningsbibliotekarierna som yrkesgrupp. Detta gjorde att de lättare kunde gå samman och hävda sig gentemot andra yrkesgrupper som dokumentalister och folkbibliotekarier.

March & Olsen nämner även teknologi som ett regelverk som kan påverka handlingar (s. 5). I arbetet med LIBRIS ser vi att nya teknologier spelar en avgörande roll. Tekniken och idéerna bakom LIBRIS hämtades främst från USA. Vi kan se hur pendeln har svängt gällande biblioteksinfluenser; tidigare var Tyskland de stora föregångslandet rörande katalogisering, under tidigt 1900-tal började man i stället vända sig till USA. En anledning till detta var AACR som användes som förebild för de svenska katalogreglerna som utkom 1916. Under 1960-talet blev USA:s ställning ännu starkare. En anledning till detta kan vara den tekniska utveckling som var stark och framgångsrik i USA vid denna tid, datorernas intåg i samhället hade börjat, och bibliotekarierna såg möjligheterna i detta nya arbetsredskap. Detta kan ses som mimetisk isomorfism, man härnade USA, men man kom även med egna lösningar.

Vi kan slutligen konstatera att avgörande för den utformning som LIBRIS fick var den roll katalogisatorerna kom att spela. Deras betydelse grundade sig på den höga status de hade som bibliotekarier. Deras betydelse hade byggts upp under lång tid, egentligen lika lång tid som någon form av katalogiseringsregler har funnits. I och med utformandet av LIBRIS som ett rationaliseringsprojekt tvingades katalogisatorerna att enas kring den gemensamma rutin som de gemensamma katalogiseringsregler utgjorde. Även om gemensamma regler infördes för de inblandade biblioteken var inte katalogiserandet

utan problem. Varje katalogisatör tolkade reglerna efter sitt omdöme vilket medförde meningsskiljaktigheter och kritik. Värt att notera är dock att allteftersom katalogiseringsreglerna tydligare har slagit igenom och rutinerna har stadgat sig, har emellertid katalogisatören förlorat en del av sin forna status. I dag ses katalogisatören ibland som något av en registrator som följer de automatiska rutiner vi talade om i inledningen till detta avsnitt.

6. Katalogen på Internet

6.1 Inledning

I det föregående kapitlet har vi kunnat följa hur biblioteken, genom utvecklingen av LIBRIS, alltmer kom att datoriseras. Genom sina stora informationsmängder och ofta rutinartade arbetsmetoder var de väl lämpade att ta till sig den nya datatekniken. När denna teknik under 1990-talet utvecklades närmast explosionsartat hakade biblioteken på och lärde sig utnyttja dess olika möjligheter.

I detta kapitel fortsätter vi att följa LIBRIS utveckling som bibliotekens gemensamma katalog. Genom det världsomspännande datornätverket Internet har tillgången till information blivit alltmer lättåtkomlig för gemene man. Samtidigt som Internets omfattning har växt har dess användarvänlighet förbättrats, t.ex. genom utvecklingen av World Wide Web (WWW). Detta har skapat stora möjligheter för biblioteken att nå ut med sina bestånd till en bred allmänhet. Det har emellertid också ökat kraven på dem ur ett samhällsperspektiv. Utvecklingen av LIBRIS blir på så sätt inte bara en angelägenhet för bibliotekarierna och kanske en snäv krets av forskare utan också en fråga om allmänhetens tillgång till information i ett demokratiskt samhälle.

6.2. LIBRIS

Kring årsskiftet 1988/89 tog Kungliga biblioteket initiativ till en utredning om LIBRIS framtida utvecklingsmöjligheter. Kjell Nilsson blev ansvarig för utredningen som kom fram till att det inte skulle löna sig för Kungliga biblioteket att driva LIBRIS på en egen dator och att det i det nuvarande läget inte fanns något bibliotekssystem som skulle kunna hantera ett sådant omfattande system som LIBRIS. Utredningen föreslog därför att vidareutveckla det system som redan användes. Fram till mitten av 1991 hade driften av LIBRIS varit förlagd till DAFA DATA AB. Då avtalstiden för DAFA var på väg att gå ut, budgetåret 1990/91, påbörjade Kungliga biblioteket en upphandling av ny driftmiljö. Bakgrunden till upphandlingen var DAFA:s ökade kostnader för driften. Upphandlingen resulterade i att ett nytt driftsavtal för perioden 1991/1992 – 1995/96 slöts med LM Ericsson Data Services AB (EDS). Då DAFA hävdade att de hade äganderätt till LIBRIS söksystem IMDOC kom avtalet med EDS att innebära att detta söksystem ersattes med STAIRS.³⁵⁶

LIBRIS-avdelningen vid Kungliga biblioteket förde redan under tiden med DAFA förhandlingar med dessa om möjligheten att nå LIBRIS via universitetens datornät

³⁵⁶ Lehtilä-Olsson, Mayre, "Upphandling av driftmiljö : driften av LIBRIS fem miljoner billigare per år", 1991a, s. 9 ff.

SUNET. Under 1991 undertecknade LIBRIS ett avtal med EDS som innebar att databasen blev tillgänglig via detta nät.³⁵⁷ Arbetet med möjligheten för universitet och högskolor i Sverige att kommunicera via ett gemensamt datornät hade påbörjats i början av 1980-talet. I början av 1990-talet var SUNET väl utbyggt. De svenska universiteten och högskolorna kunde inte bara kommunicera med varandra utan också, via internationella akademiska datornät som t.ex. NORDUnet, NSFnet och EUnet, med datorer i andra länder. Kopplingen till NORDUnet gjorde SUNET till en del av Internet. Internet bestod av de datornät som använde sig av kommunikationsprotokollen TCP/IP. Dessa protokoll möjliggjorde terminalanslutning med hjälp av protokollet Telnet, filöverföring med hjälp av protokollet FTP och meddelandeöverföring med hjälp av protokollet SMTP.³⁵⁸

För LIBRIS del innebar kopplingen till SUNET att kommunikationskostnaden för universitets- och högskolebiblioteken blev lägre. Det möjliggjorde också att enskilda institutionsbibliotek nu kunde registrera sitt bestånd själva i stället för att som tidigare anlita särskilda centralbibliotek. Genom filöverföringsprotokollet FTP kunde poster lättare överföras från LIBRIS till lokala katalogsystem.³⁵⁹

Under hösten 1994 påbörjades en utredning om den fortsatta utvecklingen av LIBRIS. Utredningen leddes av en utomstående konsult, Stefan Unonius, och till sin hjälp hade han en arbetsgrupp som bl.a. bestod av cheferna vid LIBRIS-avdelningen, Mayre Lehtilä-Olsson, Marie Bud och Göran Skogmar. Utredningens uppgift var att undersöka möjligheterna att förnya och modernisera LIBRIS, att se över LIBRIS nuvarande roll, att precisera vilka framtida tjänster LIBRIS skulle erbjuda sina användare samt vilka dessa skulle vara.³⁶⁰ I utredningen ingick en enkät som skickades ut till samtliga registrerade bibliotek, högskolor och länsbibliotek samt ett urval andra berörda organisationer. I de inkommande svaren framkom önskemål om ökat katalogiseringsstöd, utbyggd fjärrlånerutin, utökat informationsinnehåll samt fri tillgänglighet för sökning. Med ökat katalogiseringsstöd avsågs ett grafiskt gränssnitt för katalogiseringen, bättre hjälpfunktioner, online manual och utökad auktoritetskontroll. En mer utbyggd fjärrlånefunktion var mycket efterfrågad. Med utökat informationsinnehåll avsågs t.ex. att LIBRIS även skulle visa folkbibliotekens bestånd och att fler svenska ämnes- och specialdatabaser skulle ingå i LIBRIS samt att det skulle finnas en indexerad databas för artiklar. Intressenterna önskade också att LIBRIS skulle bli kostnadsfri. Motiven för detta var dels att LIBRIS sågs som en nationell resurs som byggts upp med offentliga medel, dels att biblioteksdatabaser i flera andra länder, t.ex. Norge och USA, var gratis sökbara för svenska bibliotek medan dessa länder fick betala för att söka i LIBRIS.³⁶¹

Utredningens målsättning angående ett moderniserat LIBRIS, som godkändes av LIBRIS ledningsgrupp i april 1995, blev i sammandrag:

- LIBRIS skall läggas om från stordatormiljö till modern systemarkitektur med relationsdatabas under operativsystemet UNIX. Detta kan ske etappvis.
- LIBRIS breddas för nya användarkategorier och utvidgas med nytt informationsinnehåll.
- Länsbibliotek och lånecentraler bereds snarast möjlighet att ange bestånd i LIBRIS-basen.

³⁵⁷ Lehtilä-Olsson, Mayre, "LIBRIS blir tillgänglig via SUNET", 1991b, s. 28

³⁵⁸ Wallberg, Hans, "SUNET – det svenska universitetsdatornätet", 1991, s. 24 ff.

³⁵⁹ Lehtilä-Olsson, Mayre, "LIBRIS-avdelningen", 1994a, s. 28

³⁶⁰ Lehtilä-Olsson, Mayre, "Nytt LIBRIS! : utredning pågår", 1994b, s. 10

³⁶¹ Unonius, Stefan, "Mål för ett moderniserat LIBRIS", 1995, s. 9

-Den första etappen av moderniseringen genomförs under våren 1996 då en dubblerad LIBRIS-bas under UNIX görs tillgänglig avgiftsfritt genom ett WWW-gränssnitt.³⁶²

Utvecklingen av systemet delades upp i tre etapper. Etapp 1 innebar att man, utöver det befintliga LIBRIS, skulle utveckla ett WWW-gränssnitt mot LIBRIS-basen. Detta gränssnitt skulle vara avgiftsfritt och i första hand vända sig till slutanvändare. Den skulle dessutom innehålla en enkel beställningsrutin. Etapp 2 skulle ge bibliotekarierna och andra professionella användare möjlighet till fördjupad sökning i systemet och erbjuda ett bättre fjärrlånesystem. Etapp 3 innebar att LIBRIS fördes över till UNIX-miljö. Denna etapp skulle innebära att katalogisatorer skulle få ett, för dem lämpat, användargränssnitt.³⁶³

För finansiering av etapp 1 och delvis etapp 2 ansökte LIBRIS-avdelningen om medel hos Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling (KK-stiftelsen). För finansiering av etapp 2 och 3 vände man sig till utbildningsdepartementet. Då LIBRIS hittills hade finansierats till hälften av anslag och till hälften av användaravgifter utgjorde emellertid även planerna på ett avgiftsfritt LIBRIS ett finansiellt problem som behövde lösas.³⁶⁴

I mars 1996 överlämnades regeringens IT-proposition till riksdagen. I denna redogör regeringen för hur Sverige ska utvecklas som ett informations- och kunskapssamhälle med hjälp av en övergripande IT-strategi. Denna strategi innebär bl.a. att stat, kommun, landsting, näringsliv och arbetsmarknad tillsammans ska bidra till att IT utvecklas och sprids i Sverige. IT-användningen ska främja kreativitet, tillväxt och sysselsättning.³⁶⁵ IT-strategin ska syfta till:

att rikta nationens samlade krafter mot informations- och kunskapssamhällets krav och behov och att ange en övergripande ansvars- och rollfördelning i den fortsatta IT-utvecklingen.³⁶⁶

Propositionen tar också upp den viktiga roll biblioteken spelar i kunskapssamhället och tillkännager bl.a. att regeringen därför är beredd att satsa på ett IT-baserat nationellt bibliotekssystem:

Sverige har ett väl utbyggt biblioteksväsende som varit en föregångare internationellt när det gäller att utnyttja ny teknik för att förnya och utveckla biblioteksverksamhet. Ett exempel på detta är det nationellt täckande LIBRIS-systemet, som utgör kärnan i det nationella bibliotekssystemet i Sverige. Regeringens bedömning är att LIBRIS-systemet behöver moderniseras och göras mer användarvänligt. Regeringen avser därför att ge Kungliga biblioteket i uppdrag att utveckla LIBRIS till ett modernt och heltäckande bibliotekssystem.³⁶⁷

I september samma år uppmärksammades LIBRIS behov av förnyelse i regeringens budgetproposition för 1997:

Det nationella biblioteksdatasystemet (LIBRIS), ett av de första i sitt slag i världen, behöver förnyas för att kunna fungera i en modern datamiljö. Ett systemskifte av detta slag fordrar såväl investeringar i ny teknik som visst utvecklingsarbete. Regeringen förordar en ökning av KB:s anslag för en förnyelse av LIBRIS och för att systemet skall kunna utnyttjas optimalt och avgiftsfritt inom det svenska bibliotekssystemet (11 miljoner kronor).

³⁶² Lehtilä-Olsson, Mayre, "Projekt Nytt LIBRIS i startgrupparna", 1995, s. 4

³⁶³ Ibid 1995, s. 6

³⁶⁴ Ibid, 1995, s. 6

³⁶⁵ *Åtgärder för att bredda och utveckla användningen av informationsteknik*, 1996, s. 1 ff.

³⁶⁶ Ibid, s. 15

³⁶⁷ Ibid, s. 38 f.

Härigenom blir det möjligt för KB att tillhandahålla LIBRIS i utvecklad form utan att debitera användarna av systemet.³⁶⁸

LIBRIS togs också upp i regeringens forskningspolitiska proposition som lades fram strax därefter. I propositionen beskriver regeringen bl.a. den IT- och bibliotekspolitik som bör styra landet. Regeringen gör bedömningen:

Biblioteksdatabassystemet LIBRIS bör utvecklas till en nationell och allmän informationsresurs. Regeringen avser att ge Kungl. biblioteket (KB) i uppdrag att utveckla och driva ett IT-baserat nationellt bibliotekssystem, som utgår från LIBRIS.³⁶⁹

Den 21 november 1996 togs regeringsbeslutet som slutligt befäste planerna på LIBRIS utveckling. Lehtilä-Olsson citerar:

Kungl. biblioteket skall ansvara för utveckling och drift av ett nationellt bibliotekssystem baserat på modern informationsteknik och som utgår från LIBRIS. Systemet skall innehålla information om publikationer mm som finns vid de svenska offentliga biblioteken, dvs. forsknings- och specialbiblioteken, länsbibliotek och lånecentraler samt de kommunala folkbibliotek som önskar registrera sina bestånd i LIBRIS. Systemet skall även medge internationell sökning. Det skall utformas för professionellt bruk men även kunna användas av skolan och allmänheten via Internet...Användningen av det nationella systemet skall vara kostnadsfri för användarna.³⁷⁰

Under tiden som utvecklingen av LIBRIS diskuterades på ett politiskt plan fortsatte LIBRIS-avdelningen med sitt arbete med den tekniska vidareutvecklingen. STAIRS ansågs uteslutet som fortsatt söksystem då det hade ett alltför ohanterligt användargränssnitt och dessutom var mycket resurskrävande.³⁷¹ I januari 1996 påbörjades därför en upphandling av nytt söksystem. Valet föll på BRS/Search eftersom detta var det enda söksystem som kunde använda den senaste versionen av sökstandarden Z39.50^{372, 373}.

För driften av det nya söksystemet köpte LIBRIS-avdelningen en egen dator, SUN Enterprise, som placerades hos Ericsson. Driften av det nya söksystemet kom i och med detta att ske i UNIX-miljö. Som projektchef för utvecklingen av LIBRIS utsågs 1996 Claes Hedman.³⁷⁴

Arbetet med att skapa LIBRIS på World Wide Web började så fort köpet av söksystem var klart och i mars 1997 fanns det nya söksystemet LIBRIS Websök gratis sökbart på webben.³⁷⁵

I mars 1997 då LIBRIS Websök presenterades bestod den inte av alla de poster som var sökbara i den ordinarie LIBRIS-databasen. MARC-posterna, var pga. särskilda

³⁶⁸ *Budgetpropositionen för år 1997 : utgiftsområde 15: Studiestöd, 16: Utbildning och universitetsforskning*, 1996, s. 158

³⁶⁹ *Forskning och samhälle*, 1996, s. 70

³⁷⁰ Lehtilä-Olsson, Mayre, "LIBRIS omdanas för framtiden", 1997, s. 4

³⁷¹ Lehtilä-Olsson, 1995, s. 6

³⁷² Z39.50 är ett standardprotokoll som gör det möjligt att söka med samma gränssnitt i olika databaser även om dessa ingår i olika databassystem. Detta gör att man t.ex. kan söka i externa kataloger genom sitt eget katalogsystem. Man kan också göra en bättre avgränsning av sin sökning än vad som är möjligt med andra sökverktyg som t.ex. AltaVista. Så kan man begränsa sin sökfråga till att gälla enbart t.ex. författar-, titel- eller årtalsfältet. Z39.50 var ursprungligen en amerikansk standard (NISO Z39.50) men version 3 som utkom 1995 blev också godkänd som ISO-standard (ISO 23950) (Skogmar, 1998, s. 12).

³⁷³ *Årsredovisning 1995/96*, s. 30

³⁷⁴ Lehtilä-Olsson, 1997, s. 5

³⁷⁵ Skogmar, Göran, "LIBRIS Websök : vårt nya söksystem", 1997, s. 6

licensbestämmelser, inte sökbara. Inte heller var ordinarie LIBRIS särskilda ämnesbibliografier åtkomliga. Däremot var den litteratur sökbar som fanns vid de svenska forsknings- och specialbiblioteken, ca tre miljoner poster. Dessutom ingick den svenska nationalbibliografin, SEELIG-posterna³⁷⁶, den finska nationalbibliografin och Nordisk samkatalog för periodica (NOSP).³⁷⁷

I mitten av oktober 1997 utökades LIBRIS Websök med specialdatabasen LIBRIS Artikeldatabas samt med åtta specialdatabaser eller ämnesbibliografier. Den del av den ordinarie LIBRIS-databasen som lanserades redan i mars 1997 kom nu att kallas LIBRIS Databas. I denna inleddes, förutom posterna från den nya artikeldatabasen och specialdatabaserna, även den tidigare STAIRS-databasen Svensk bibliografi 1700-1829 (också kallad SB17 eller Luckan). Posterna i artikeldatabasen och specialdatabaserna kunde därmed framsökas antingen i LIBRIS Databas eller separat i respektive databas.³⁷⁸

LIBRIS Websök kom nu också att utökas med databasen LIBRIS Databas (med utländsk kataloginformation). Denna databas var, pga. copyrightbestämmelser, enbart sökbar för sådana organisationer som skrivit på ett särskilt LIBRIS-avtal. Databasen innehöll posterna i LIBRIS Databas, MARC-poster tagna från British Library, Deutsche Bibliothek, Library of Congress och International ISSN Centre i Paris. LIBRIS Databas (med utländsk kataloginformation) utgjorde därmed samtliga LIBRIS-poster, ca sex miljoner titlar.³⁷⁹ Under 1998 blev det, genom ett avtal mellan Institute for Scientific Information (ISI) och Kungliga biblioteket, möjligt att nå ISI-databaserna³⁸⁰ från LIBRIS Websök. De bibliotek som anslöt sig till avtalet, dvs. i stort sett alla högskolebibliotek och en del specialbibliotek, fick därmed möjlighet att erbjuda alla Internet-anslutna datorer inom organisationen att söka i databaserna.³⁸¹ Under våren 1999 blev ett avtal mellan BIBSAM och Elsevier klart vilket innebar att Elseviers tidskriftsdatabas blev sökbar via LIBRIS Websök. Alla användare av LIBRIS Websök kunde därmed söka i databasen och få fram bibliografiska referenser medan de bibliotek som omfattades av BIBSAM:s avtal även kunde komma åt artiklarna i fulltext.³⁸²

Katalogiseringen skedde nu enligt *Katalogiseringsregler för svenska bibliotek (KRS)*³⁸³. Att dessa hade tillkommit i början av 1980-talet³⁸⁴ hade flera orsaker. Ett skäl var att forsknings- och folkbiblioteken skulle ha ett gemensamt regelverk att gå efter. Tidigare hade forskningsbiblioteken följt *Svenska katalogiseringsregler (SKR)* medan folkbiblioteken hade katalogiserat enligt *Katalogregler för svenska bibliotek*. Ett annat skäl var att skapa ett regelverk för alla typer av medier som kunde förekomma i bibliotek. Ett tredje skäl var att internationalisera reglerna så att utbyte av MARC-data

³⁷⁶ SEELIG-posterna är referenser till svensk litteratur under utgivning.

³⁷⁷ Skogmar, 1997, s. 6

³⁷⁸ Larsson, Christer, "Artikeldatabas och specialdatabaser i LIBRIS Websök", 1998, s. 4 f.

³⁷⁹ Ibid, s. 5

³⁸⁰ Institute for Scientific Information är en amerikansk organisation som producerar databaser som innehåller alla vetenskapliga artiklar från ett stort antal tidskrifter. I ISI-databaserna finns för varje artikel även de andra verk listade som artikeln refererar till (Tillgång till ISI..., s. 10)

³⁸¹ "Tillgång till ISI via LIBRIS Websök", 1998, s. 10 f.

³⁸² Åstrand, Lotta, "BIBSAM:s upphandlingsarbete fortskrider", 1999, s. 9

³⁸³ *Katalogiseringsregler för svenska bibliotek : svensk översättning och bearbetning av Anglo-American cataloguing rules, second edition, 1988 revision*, 1990

³⁸⁴ Första upplagan av *KRS* utkom 1983.

mellan olika länder lättare skulle kunna ske. Detta skedde genom att *KRS* hade *Anglo-American cataloguing rules, 2. ed. (AACR2)*³⁸⁵ som grund för sin tillkomst.³⁸⁶

Fram till våren 1999 skedde all katalogisering och registrering av poster i LIBRIS i den gamla stordatormiljön. Från och med våren 1999 blev det emellertid möjligt att utföra registrering av bibliotekens bestånd direkt i LIBRIS Websök. Utvecklingen av denna tjänst var ett led i arbetet med att göra LIBRIS till en bred informationsresurs. Den nya registrerings-tjänsten, LIBRIS Registreringsrutin, är endast åtkomlig för de bibliotek som har registreringsbehörighet. Registreringen innebär att det registrerande biblioteket kan fylla i bestånd, göra ändringar och gallra bland sina beståndsuppgifter med hjälp av registreringsknappar och ett standardformulär som nås via hyperlänkning. Tanken bakom den förenklade registreringsrutinen är att registrering ska kunna ske av andra än erfarna katalogisatörer t.ex. personal vid folkbiblioteken.³⁸⁷

Sökning i LIBRIS Websök kan ske på olika sätt. Dels finns det möjlighet att använda två olika sökformulär, dels kan man få fram poster genom hypernavigering. Följande genomgång av LIBRIS Websöks sökmöjligheter är hämtade från Göran Skogmars artikel *LIBRIS Websök – vårt nya söksystem*.

De färdiga sökformulären erbjuder dels en enkel, dels en mer avancerad sökning. I formuläret för avancerad sökning finns flera sätt att begränsa sin sökning samt olika sätt att kombinera olika söktermer vilket ger möjlighet till mer specialiserade sökningar. Formuläret för enkel sökning ger möjlighet att söka på: valfria sökord, författare/utgivare, titel/ord i titel och ämnesord. Formuläret för avancerad sökning ger följande sökingångar: valfria sökord, titel/ord i titel, författare/medarbetare, institution/kongress, ämnesord, klassifikation, förlag/förlagsort, ISBN/ISSN, utgivningsår, språk, bibliotekskod, publikationstyp samt medietyp.

I LIBRIS Websök har man dessutom använt sig av WWW-tekniken genom att göra det möjligt för användaren att genom hypertext navigera både inom LIBRIS och ut till övriga webben. Man har möjlighet att dels klicka på olika begrepp och därmed förenkla en sökningen, dels klicka på länkar till andra poster. I LIBRIS Websök är det möjligt att klicka på följande: upphovsmän, ämnesord, klassifikation, länkar mellan huvudpost och delar i ett flerbandsverk, länkar mellan huvudpost och delar i en serie, länkar till andra upplagor, länkar mellan tidskriftstitlar, länkar till ägande biblioteks hemsidor, länkar till elektroniskt publicerat material och länkar till MARC-post.

När man gjort en sökning i LIBRIS Websök visas först de framsökta posterna i en träfflista. För varje post i träfflistan visas titel, upphovsman, förlagsort och utgivningsår. Referenserna visas i stort sett årsvis och det senaste året visas först. 25 poster kan visas på en sida. Om en sökträff har fler än 25 poster finns det möjlighet att gå mellan de olika sidorna i träfflistan genom att klicka på särskilda ikoner. Liknande ikoner används för att gå mellan olika poster i en träfflista. Även klickbara ikoner finns för att göra en ny sökning, för att få hjälp och för att komma tillbaka till startsidan. Man har valt ikoner som stämmer med det förslag till standard som International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) har lagt fram för ikoner i bibliografiska databaser.

³⁸⁵ *Anglo-American cataloguing rules*, 1978

³⁸⁶ *Katalogiseringsregler för svenska bibliotek...*, 1990, s. VII-IX

³⁸⁷ Larsson, Christer, "Registrera via webben : en försmak av nytt LIBRIS", 1999, s. 10

Varje titel i träfflistan är klickbar. Genom att klicka på en önskad titel får man fram denna i ett visningsformat. Visningsformatet innehåller bibliografiska uppgifter, ämnesord och SAB-klassifikation. Efter dessa uppgifter kommer uppgifter om postens samband med andra poster t.ex. att den ingår i ett flerbandsverk eller att det finns flera upplagor. Det kan finnas klassifikation och ämnesord som kan användas för att hitta fler referenser inom ett visst ämnesområde. Det går också att få fram MARC-formatet.³⁸⁸ Längst ned i posten visas ägande bibliotek och beståndskataloger.³⁸⁹

I november 1998 utökades LIBRIS Websök med LIBRIS beställningsrutin. Härigenom kan användande bibliotek beställa fjärrlån med hjälp av ett färdigt formulär. För att kunna utnyttja beställningsrutinen krävs LIBRIS-avtal och tjänsten är i första hand tänkt som ett komplement för de bibliotek som normalt använder det vanliga LIBRIS fjärrlån samtidigt som den kan förenkla hanteringen för nya kategorier av bibliotek som utnyttjar att LIBRIS blivit fritt tillgängligt.³⁹⁰

Enligt planerna ska LIBRIS i den gamla stordatormiljön och i den nya webbmiljön i framtiden ersättas av ett helt nytt system, Nytt LIBRIS. Det nya systemet är tänkt att bli ett klient-server-system med ett webbaserat gränssnitt hos klienten. I september 1997 fick LIBRIS-avdelningen i uppgift av LIBRIS ledningsgrupp att med hjälp av ledningsgruppen och särskilda referensgrupper³⁹¹:

1. Upphandla en ”färdig” katalogmodul tillsammans med databas och anpassningsarbete.
2. Upphandla implementation av ett nytt fjärrlånesystem.
3. Upphandla implementation av klienter för katalogisering, sökning, fjärrlånebeställningar och fjärrlåneexpedition.³⁹²

Det nya LIBRIS är tänkt att vara en gemensam katalog för svenska bibliotek (dvs. både forsknings-, special- och folkbibliotek) där såväl fysiska dokument, t.ex. monografier, tidskrifter och cd-skivor, som elektroniska resurser, t.ex. databaser, bilder och elektroniska tidskrifter, ska vara sökbara.³⁹³

Upphandling av ett nytt katalogsystem för nya LIBRIS påbörjades under hösten 1997. Från början hade LIBRIS utvecklingsgrupp tänkt sig att köpa endast en serverdel av ett system och själva utveckla klientdelen. Då mycket få svar kom in på offerten och dessa dels inte motsvarade de krav som ställts, dels låg över den budgeterade prisnivån ändrades kravspecifikationen så att den även kom att inkludera klientdelen. Den nya kravspecifikationen innebar att utvecklingsgruppen därmed var beredd att köpa ett system som byggde på någon form av standardlösning.³⁹⁴ I upphandlingen av det nya katalogsystemet koncentrerade sig LIBRIS utvecklingsgrupp framför allt på det kommande systemets användarvänlighet samt dess samkatalogfunktioner. I utvärderingen av de olika föreslagna systemen tittade man enbart på katalogisering och sökning i anslutning till katalogisering. Framför allt var man intresserad av sådana funktioner som är viktiga i en gemensam katalog t.ex. hur systemet arbetar mot lokala

³⁸⁸ Det MARC-format som används är LIBRISMARC (Skogmar, 1997, s. 8)

³⁸⁹ Skogmar, 1997, s. 6 ff.

³⁹⁰ Sagnert, Britt, ”Beställningsrutinen i Websök lockar nya LIBRIS-användare”, 1998, s. 4

³⁹¹ Åslund, Henrik & Hedman, Claes, ”På väg mot ett nytt LIBRIS”, 1998, s. 6

³⁹² Ibid, s. 6

³⁹³ Ibid, s. 6

³⁹⁴ Herder, Mats, ”LIBRIS har valt nytt katalogsystem : Horizon”, 1999, s. 4

system, dubblettkontroll och hantering av beståndsuppgifter.³⁹⁵ Upphandlingen pågick hela 1998 och i december 1998 undertecknades ett avtal med den tyska leverantören Dynix GmbH angående köp av katalogsystemet Horizon³⁹⁶.³⁹⁷ Det nya formulär för katalogisering som fanns i Horizon var helt Windows-anpassat och för katalogisering skulle operativsystemet Windows NT komma att krävas. Via sökprotokollet Z39.50 skulle det finnas möjlighet att först söka i olika databaser efter poster som skulle kunna användas som underlag för katalogisering och därefter importera dessa till det nya katalogiseringsformuläret. Z39.50-protokollet skulle också göra det möjligt att exportera färdiga katalogposter till lokala system. Övergången till nytt katalogsystem skulle vidare innebära att man vid katalogisering började använda ett nytt MARC-format, SweMARC. Hittills har man använt sig av formatet LIBRISMARC. Detta har grundat sig på UKMARC medan det nya SweMARC visar mycket större likheter med USMARC. Anledningen till detta byte är att USMARC är det internationellt mest använda. SweMARC består, liksom USMARC, inte av ett enda utan av flera olika format. De format som finns är det bibliografiska formatet samt auktoritets-, bestånds- och klassifikationsformat³⁹⁸. Då LIBRIS Websök ansågs fungera bra skulle detta sökgränssnitt finnas kvar även i nya LIBRIS åtminstone tills man hade installerat det nya katalogsystemet och det nya fjärrlånesystemet. När detta var klart skulle LIBRIS utvecklingsgrupp börja titta på olika webbgränssnitt för sökning. Ett eventuellt nytt sökgränssnitt var dock tänkt att innehålla minst de funktioner som nuvarande LIBRIS Websök har.³⁹⁹

Det nya katalogsystemet beräknades vara i drift under hösten 1999⁴⁰⁰ men arbetet hos Dynix GmbH drabbades av förseningar. Bakgrunden till detta är att Dynix GmbH har haft problem med att få de begärda import- och exportformaten att fungera tillfredsställande. För LIBRIS funktion som samkatalog är det av avgörande betydelse att man får en fungerande samverkan mellan lokala bibliotekssystem och externa databaser.⁴⁰¹ I mars 2000 reste LIBRIS avdelningschef Mayre Lehtilä-Olsson och utvecklingschef/projektledare Mats Herder samt två ledamöter från LIBRIS ledningsgrupp till huvudleverantören epixtech inc. i USA för att där få reda på när Horizon skulle kunna levereras. En tidplan erhöles från epixtech och perioden fram till maj 2000 betecknades av LIBRIS som avgörande för om förtroendet för leverantören skulle återställas.⁴⁰² Då de fortsatta leveranserna inte följde den bestämda tidplanen och Dynix inte skötte kontakterna med LIBRIS som förväntat beslöt Tomas Lidman som är nuvarande riksbibliotekarie vid Kungliga biblioteket att, på inrådan av en enig ledningsgrupp, bryta avtalet med Dynix GmbH i september 2000. Det har visat sig att inte bara LIBRIS-avdelningen har haft svårt att få fram ett nationellt bibliotekssystem utan liknande erfarenheter har gjorts i andra länder. De system som finns på marknaden

³⁹⁵ Brolin, Maria, "Nytt katalogsystem : flexibilitet och nya funktioner", 1999, s. 6

³⁹⁶ Katalogsystemet Horizon fanns redan vid en del svenska bibliotek, t.ex. Linköpings universitetsbibliotek och högskolebiblioteket i Jönköping. Den version av Horizon som LIBRIS köpte är en vidareutveckling av dessa system och skiljde sig avsevärt från dessa (Hallén & Herder, s. 8)

³⁹⁷ Herder, s. 4

³⁹⁸ I december 2000 fattade dock LIBRIS ledningsgrupp beslut om att inte byta till det planerade SweMARC utan att LIBRISMARC i stället skulle ersättas av USMARC som nu gick under benämningen MARC21. LIBRIS skulle därmed komma att använda sig av ett internationellt standardformat vilket skulle underlätta utbyte av bibliografisk information. (Herder, 2001)

³⁹⁹ Brolin, s. 6 f.

⁴⁰⁰ "LIBRIS har valt nationellt bibliotekssystem : pressmeddelande 1998-12-22", 1998

⁴⁰¹ Lehtilä-Olsson, Mayre & Herder, Mats, "Förseningen av Nytt LIBRIS", 1999

⁴⁰² Lehtilä-Olsson, Mayre & Herder, Mats, "Senaste nytt om LIBRIS samkatalogprojekt", 2000

har visat sig vara gjorda för lokalt bruk medan system för samkataloger fortfarande befinner sig i en utvecklingsfas. LIBRIS-avdelningen undersöker nu den pågående utvecklingen och avvaktar tills vidare en ny upphandling.⁴⁰³

6.3 Delanalys

I detta kapitel har vi kunnat se hur satsningen på LIBRIS fortsätter. Bibliotekariernas önskemål om LIBRIS som en totalintegrerad katalog, med rutiner för inköp, katalogisering, informationssökning, utlån och fjärrlån, har idag ännu inte uppfyllts, men man har kommit en bit på vägen. LIBRIS används inte enbart som beståndskatalog utan också som en allmän bibliografisk databas och ett redskap för inköp och fjärrlån. En annan intressant utveckling är att folkbiblioteken, som under början av LIBRIS framväxt ansågs skulle vara med i projektet, men sedan kopplades bort, idag alltmer lägger ut sina kataloger i LIBRIS.

Ur aktörsperspektiv kan vi se att enskilda aktörers möjlighet till beslut och handling alltmer blir beroende av sin omgivning. Det är inte längre, som fallet var i den tidiga utvecklingen av bibliotekskatalogen, enskilda personer som har störst inflytande över utvecklingen utan i stället grupperingar av olika slag. Vi ser flera olika orsaker till detta.

Vi tror att en förklaring kan vara att världen idag är alltför komplex för att en eller ett fåtal människor ensamma ska kunna ha den kompetens som behövs för att fatta riktiga beslut. Vad det gäller just utvecklingen av bibliotekskatalogen räcker det inte längre med kunskaper om det egna bibliotekets behov, katalogformat och katalogiseringsregler. Utvecklingen mot datoriserade katalogsystem med allt fler möjligheter ställer också krav på såväl tekniska och systemvetenskapliga som ekonomiska kunskaper. Att världen blivit alltmer komplex syns kanske framför allt i utvecklingen av LIBRIS eftersom det här inte handlar om utvecklingen av ett enskilt biblioteks katalog utan om en samkatalog. Att en eller ett fåtal enstaka personer inte kan besluta ensamma om ett sådant system beror delvis naturligtvis på att rör sig om ett samarbete mellan bibliotek men säkert också på att systemet i sig är så omfattande att ett felaktigt beslut av en enda person skulle få alltför omfattande konsekvenser hos alltför många intressenter. Exempel på hur flera aktörer har varit delaktiga i olika processer är dels den utredning om LIBRIS fortsatta utveckling som påbörjades 1994, dels uppsägningen av Horizon-avtalet som skedde hösten 2000. I båda dessa fall var det flera olika personers uppfattning som låg till grund för de beslut som togs.

Utvecklingen av LIBRIS berör dock inte enbart bibliotek och människor som är knutna till dem. Vi har redan tidigare sett att LIBRIS startade som ett statligt rationaliseringsprojekt och att utvecklingen inte enbart har tillgodosett enskilda biblioteks eller bibliotekariers önskemål utan också varit en angelägenhet utanför biblioteksvärlden. Ett exempel på detta är LIBRIS utveckling mot en webbkatalog. Under 1990-talet fick Internets utveckling en närmast revolutionerande effekt på samhällets tillgång till information. Genom WWW kunde bibliotekskataloger bli enkelt nåbara för alla som hade tillgång till en Internetuppkoppling. Ur demokratisk synvinkel blev det viktigt att förverkliga de möjligheter som detta erbjöd. LIBRIS blev på så sätt en angelägenhet inte bara för biblioteks- och forskningsvärlden utan ett led i

⁴⁰³ Herder, Mats & Lehtilä-Olsson, Mayre, "LIBRIS samkatalogsystem", 2000

statsmakternas ambition att skapa ett modernt informations- och kunskapssamhälle vilket ledde till de regeringsbeslut som möjliggjorde ett LIBRIS sökbart via webben. Statsmakternas intresse för och beslut om LIBRIS lade därmed ramar för utvecklingen som inte kunde åsidosättas av de som på ett mer praktiskt plan arbetade med denna utveckling. Deras möjligheter att styra utvecklingen blev i och med detta bundna till de beslut som tagits på en högre nivå.

En annan förklaring till ökningen av gemensamma beslut kan vara att biblioteksvärldens människor, dvs. främst bibliotekarier, i större utsträckning än tidigare knutits samman genom olika professionella nätverk. DiMaggio & Powell ser två aspekter av professionalism, formell utbildning och olika professionella nätverk (s. 8). Båda dessa aspekter har utvecklats kraftigt under senare hälften av 1900-talet. Så t.ex. finns en biblioteksutbildning på högskolenivå samt intresseorganisationer, konferenser och fackförbund för bibliotekarier. Enligt DiMaggio & Powell bidrar professionalism till att utveckla gemensamma normer inom området. I enlighet med detta tror vi att gemensam utbildning och olika nätverk inom biblioteksområdet på ett annat sätt än tidigare har skapat gemensamma normer och värderingar över de enskilda biblioteksgränserna. Vi tror också att detta har ökat bibliotekariers möjligheter att få insyn i och värdera varandras arbete. Tillsammans med den utveckling i stort som har skett i samhället med t.ex. ökad rörlighet på arbetsmarknaden har detta medfört att bibliotekarieyrket som profession blivit mer likriktad. Detta i sin tur gör att enstaka personer, i enlighet med vad Perrow framför, i större utsträckning blir utbytbara och därmed också minskar sina möjligheter att ensamma styra en verksamhet.

Under 1990-talet märker vi hur LIBRIS alltmer förstärker sin roll som bibliotekens gemensamma katalog. Antalet LIBRIS-katalogiserande bibliotek har hela tiden ökat. Utvecklingen har också omfattat andra delar än den bibliografiska katalogen t.ex. fjärrlånerutiner. De gemensamma katalogiseringsreglerna i form av KRS är nu helt accepterade och SAB-systemet är det vanligast förekommande klassifikationssystemet även om det inte är allennärådande. Vi tolkar detta som att de gemensamma rutiner som arbetet med LIBRIS har skapat allt mindre ifrågasätts av de medverkande biblioteken och att LIBRIS idag uppfattas som ett stabilt och accepterat bibliotekssystem. Vi finner också att detta stämmer med Scotts uppfattning att rutiner borgar för stabilitet och har stor betydelse för att knyta olika organisationer närmare samman (s. 6). Rutiner bidrar på så sätt till institutionalisering. Vi kan emellertid notera att de rutiner som förekommer i LIBRIS inte längre gäller enbart svenska bibliotek. Under denna period försöker man även alltmer underlätta export och import av katalogposter mellan olika länder. Detta märks t.ex. i ansträngningarna att låta MARC-formatet följa internationell standard och i den nya utgåvan av KRS som alltmer strävar efter att internationalisera de svenska katalogiseringsreglerna.

Hos de tidiga bibliotekskatalogerna såg vi att dessa hämtade mycket av sina influenser till utformandet av kataloger från andra organisationer, främst då utländska sådana. Vi har också sett att Kungliga biblioteket, t.ex. i utformningen av katalogregler, så småningom blev något av en föregångare för andra svenska bibliotek. Detta sätt att imitera andra organisationer brukar, som vi redan nämnt, kallas mimetiska processer. I det skede av LIBRIS utveckling där vi befinner oss nu kan vi emellertid se att LIBRIS förhållande till mimetiska processer har blivit närmast det omvända. Vi ser flera tecken på att LIBRIS nu har blivit så omfattande och nått så långt i sin utveckling att det utövar inflytande på andra kataloger. Tydligt kan vi se detta inflytande när vi studerar

effekterna av import och export av poster mellan LIBRIS och lokala katalogsystem. Katalogisering i LIBRIS kräver att reglerna i KRS följs, vidare att ett speciellt MARC-format används. Detta i sin tur ställer krav på de lokala systemen. För att effektivt kunna utnyttja LIBRIS-posterna krävs att de enskilda biblioteken i sitt lokala arbete använder KRS och katalogsystem som kan hantera MARC-formatet. Detta innebär att enstaka biblioteks utveckling på ett annat sätt än tidigare har blivit alltmer beroende av LIBRIS-systemet. Vi menar, i enlighet med DiMaggio & Powell (s. 7), att man här närmast kan tala om en tvingande isomorfism som LIBRIS-systemet utövar på de enskilda biblioteken.

Även med internationella mått kan LIBRIS sägas vara ett system som har betydelse för andra kataloger. Så t.ex. kan vi notera regeringens motivation till att satsa stora ekonomiska belopp på ett IT-baserat nationellt bibliotekssystem. Här bedöms Sveriges biblioteksväsende, där LIBRIS utgör dess kärna, i regeringens IT-proposition från 1996 som ”en föregångare internationellt när det gäller att utnyttja ny teknik...” och vidare konstateras i regeringens budgetproposition från 1997 att LIBRIS, som nationellt biblioteksdatasystem betraktat, är ett av de första i sitt slag i världen. Vi ser också att LIBRIS-avdelningen efter uppsägningen av Horizon-avtalet konstaterar att utvecklingen av samkatalogsystem ännu befinner sig i en utvecklingsfas. Vi kan tänka oss att LIBRIS studeras av andra länder där utvecklingen av en gemensam samkatalog ännu inte har nått så långt och att LIBRIS utformning därigenom kommer att utöva inflytande på dessa katalogers utformning. Vi kan också tänka oss att LIBRIS-avdelningen som nu fortsätter att leta efter bra samkataloglösningar aktivt kan komma att påverka den utformning av samkatalogsystem som sägs vara under utveckling.

Vi har i ovanstående resonemang framfört att LIBRIS nu utövar ett stort inflytande på svenska bibliotek och också är kapabelt att påverka den internationella biblioteksutvecklingen. Detta visar att LIBRIS förhållande till de mimetiska processerna alltmer har blivit det omvända vilket också stämmer med Audunson och Scott som ju menar att det är de mest inflytelserika och framgångsrika organisationerna som blir modeller i den mimetiska processen (s. 7).

Trots att LIBRIS nu på olika plan kan sägas utöva ett inflytande på andra katalogsystem märker vi emellertid att LIBRIS fortfarande hämtar sina influenser också från andra håll. Främst kanske vi märker detta i utvecklingen av katalogiseringsregler och MARC-format. De svenska katalogiseringsreglerna revideras under denna period och har de anglo-amerikanska AACR2 som förebild. Ett av skälen till detta anges vara att reglerna ska underlätta internationellt utbyte av poster. Även MARC-formatet utvecklas mot att använda sig av internationell standard för sin utformning. Denna standard är liktydig med det amerikanska MARC-formatet. Vi ser genom detta att LIBRIS fortfarande är starkt västorienterat och framför allt följer den utveckling som sker i USA.

Under 1990-talet har vi kunnat se hur satsningen på LIBRIS fortsätter. Den utveckling som har skett kan ses ur två olika perspektiv, ett biblioteksperspektiv och ett samhällsperspektiv. Sett ur biblioteksperspektiv har LIBRIS utvecklats till att bli framför allt universitets- och forskningsbibliotekens främsta hjälpmedel i form av en samkatalog som underlättar såväl bibliografisk sökning som lån mellan olika bibliotek. Sett ur samhällsperspektiv kan LIBRIS på webben ses som en naturlig utveckling för ett modernt informations- och kunskapssamhälle. LIBRIS blir också ett hjälpmedel för statsmakten att erbjuda sina medborgare fri tillgång till information. Vi kan se att

statens intresse för att ge allmänheten fri tillgång till LIBRIS framför allt fyller två syften. Det ena är att ge landets medborgare tillgång till det som de via skattemedel redan har betalat för, det andra är att förenkla för människor att få tag i information vilket i sin tur kan ses som ett led i demokratiprocessen. Denna aspekt av LIBRIS eller kanske snarare av de bibliotek som ligger bakom innehållet i LIBRIS kan sägas överensstämma med March & Olsens uppfattning om institutionen som ett medel för staten att upprätthålla ett demokratiskt samhällssystem (s. 9). Detta betyder också att LIBRIS i hög grad kommer att representera staten och statens önsknings med LIBRIS dvs. LIBRIS blir både ett sätt för staten att förmedla sin syn på demokratibegreppet och medborgarnas rättigheter och en bekräftelse på riktigheten i detta synsätt.

7. Sammanfattande slutanalys

Denna magisteruppsats har som övergripande syfte att undersöka bibliotekskatalogens utveckling i Sverige från det att den först uppträder i de svenska biblioteken fram till idag. Bibliotekskatalogen har funnits nästan lika länge som det har funnits bibliotek och den spelar en central roll i biblioteksarbetet och för bibliotekens organisation. Katalogen har också förändrats i takt med att biblioteken har utvecklats. Det finns olika skäl till förändringarna och genom att studera och analysera dessa kan vi se hur de har påverkat biblioteken som organisation. Vår önskan att studera bibliotekskatalogens utveckling och se denna som en del i bibliotekens förändringsprocess kan ses som en bakgrund till uppsatsen.

Uppsatsen utgår från två frågeställningar. Den ena frågeställningen är att försöka besvara hur bibliotekskatalogen har utformats genom tiderna, dvs. hur den har sett ut, vilket syfte den har haft och hur posterna i katalogen har beskrivits. Den andra frågeställningen är att försöka besvara hur olika faktorer har påverkat katalogens utveckling sett utifrån ett institutionellt perspektiv.

De äldsta svenska bibliotekskatalogerna var utformade som inventarietkataloger. De var i band- eller bokform och med en sorteringsordning som stämde överens med böckernas placering på hyllan. Denna placering var i sin tur systematiskt ordnad efter ämnen. Någon enhetlig katalogisering förekom inte. Syftet med katalogen var huvudsakligen att den skulle vara en förteckning över vilka böcker biblioteket ägde. Den tjänade därmed som ett kontrollinstrument men underlättade också hanteringen av gåvor, köp och byten av böcker mellan bibliotek. Under 1800-talet övergår bandkatalogerna till kataloger i form av lösa blad eller lappar som förvarades i speciella kapslar. Fördelen med detta system var stor då katalogen lättare kunde utökas allteftersom biblioteket växte. Syftet med denna katalog var liksom tidigare att vara en hjälp för de anställda men i början av 1900-talet får såväl Uppsala universitetsbibliotek som Kungliga biblioteket kataloger som är öppna för allmänheten. Till dessa kataloger användes speciella katalogkort av internationellt format. Katalogiseringsreglerna utvecklas alltmer under perioden men varje bibliotek hade fortfarande sina egna regler. I början av 1900-talet påbörjas en debatt om gemensamma katalogkort. Som ett led i detta skapade det nybildade Sveriges allmänna biblioteksforening (SAB) gemensamma regler för klassificering och katalogisering. I början av 1930-talet kunde SAB starta försäljning av gemensamma katalogkort. Dessa var dock ämnade för mindre bibliotek medan de stora vetenskapliga biblioteken fortsatte med sina egna system.

Under 1960-talet började datorer alltmer dyka upp som arbetsredskap. Staten fick också ett större intresse för landets informationsförsörjning och i olika utredningar slogs det fast att datorer borde kunna användas i arbetet med att hantera det växande informationsflödet. Statskontoret fick i uppdrag att administrera och rationalisera statsförvaltningen med hjälp av datorer. 1970 lade de fram ett förslag på en datoriserad utgåva av Accessionskatalogen där såväl låne- som katalogiseringsrutiner ingick. Projektet kom att kallas LIBRIS och målet var en katalog för forskningsbiblioteken i form av ett totalintegrerat system med gemensamma låne- och katalogiseringsrutiner. Då katalogiseringen kom att prioriteras tvingades gemensamma katalogiseringsregler för biblioteken fram. Utvecklingen av LIBRIS brottades med stora problem men hade i början av 1980-talet utvecklats till en samkatalog för forskningsbiblioteken. Den totalintegrerade katalogen hade dock inte kunnat genomföras. Under 1990-talet kom utvecklingen av LIBRIS starkt att påverkas av Internet och speciellt dess funktion World Wide Web (WWW). Teknik fanns nu för att förbättra LIBRIS åtkomlighet och olika statliga utredningar slog fast LIBRIS betydelse som nationell och internationell informationsresurs. LIBRIS blev sökbart via webben under 1997 och för närvarande pågår utvecklingen av det totalintegrerade system som var LIBRIS ursprungliga mål.

Som grund för analysen har vi använt oss av den nyinstitutionella teorin. Denna teori kan delas upp i flera olika grenar. Den del av nyinstitutionell teori som vi använder oss av kan kopplas till politisk och organisationssociologisk nyinstitutionell teori med företrädare som James G. March och Johan G. Olsen respektive Paul J. DiMaggio och Walter W. Powell. Inom dessa grenar av den nyinstitutionella teorin finns olika begrepp och tolkningar av olika företeelser. Vi har tagit fasta på ett urval sådana begrepp och det är dessa vi i analysdelen försöker koppla ihop med katalogens utveckling. De begrepp vi närmare har studerat är regelverk där vi har tittat på aktörers och rutiners betydelse för institutioner, isomorfa förändringar som kan delas upp i tvingande, mimetisk och normgivande isomorfism samt slutligen institutioners betydelse för den rådande samhällsordningen dvs. institutioners kontrollerande och legitimerande funktion.

En institution kan definieras som ett system som i sin tur består av tre olika delsystem. Dessa delsystem är den enskilda individen, institutionen och en grupp institutioner som tillsammans formar en gemensam miljö. Inom institutionen finns gemensamma kulturer, värderingar och regelverk som binder de olika delsystemen samman. Inom en institution förekommer arbetsmoment som är likartade till sin karaktär. Dessa styrs av olika regelverk. Med regelverk menas därmed det som styr hur institutionens arbete ska utföras. En del av detta regelverk består av roller. Med roller avses olika aktörer som på olika sätt påverkar institutionen. Enskilda aktörer kan utgöra en stark maktfaktor inom en institution.

Sverige var fram till 1900-talet inget stort biblioteksland. Att kataloger alls skapades vid denna tid berodde till stor del på enstaka personer dvs. aktörer som hade engagemang och kraft nog att driva igenom olika katalogprojekt. Tidsperioden kan uppvisa flera sådana betydelsefulla personer, t.ex. Johannes Rudbeckius, Johan Jacob Jaches och Erik Wilhelm Dahlgren. Vi finner att dessa enstaka personers betydelse för äldre tiders biblioteksutveckling stämmer med DiMaggios påstående att enskilda aktörers ideologiska eller materiella intressen för en institution har stor betydelse för institutioners fortlevnad. Enligt andra nyinstitutionalister t.ex. March & Olsen kan emellertid de drivkrafter som ligger bakom människors handlande också ha negativ betydelse för institutioner då människor drivs att utföra handlingar för egen vinnings

skull. Även om den tidiga bibliotekskatalogens aktörer många gånger har besuttit stor handlingskraft och makt har vi svårt att se de egentliga drivkrafterna för detta arbete. Vi tycker oss dock se att dessa drivkrafter inte i första hand har varit av ekonomisk art utan mer har handlat om ära och möjligheter att utveckla egna intressen och idéer.

DiMaggio & Powell för fram professionalismens betydelse för institutionalisering och att detta medför att människor i högre utsträckning blir utbytbara. Vi finner att de tidiga biblioteken saknade en gemensam biblioteksprofession. Det fanns ännu inte någon enhetlig svensk biblioteksutbildning, inte heller andra former av intresseorganisationer som kunde knyta bibliotekarier från olika bibliotek samman. Härigenom minskade möjligheterna till gemensamma värderingar och de egna bibliotekens traditioner fick större betydelse vilket gav ökat utrymme för enstaka personers handlingar. Vi menar därmed att bibliotekaryrket ännu inte var institutionaliserat. Allteftersom biblioteken utvecklades förändrades också aktörsrollen. Under början av 1900-talet diskuteras alltmer bibliotekens samarbete. I och med utvecklingen av LIBRIS ser vi tydligt hur kommittéer och grupperingar av olika slag får allt större betydelse. En förklaring till detta kan vara att samhället idag är så komplext att fler människors kunskaper behövs för att kunna fatta beslut. En annan förklaring kan vara att bibliotekaryrket, genom tillgång till en gemensam utbildning och olika intresseorganisationer har kollektiviserats på ett annat sätt än tidigare. Detta har i sin tur skapat gemensamma normer och, i enlighet med Perrow, därmed i högre utsträckning gjort människor utbytbara. Vi tycker oss därmed se att den starka individualism som karakteriserade de tidiga katalogerna alltmer har fått ge vika för ökat samarbete mellan biblioteken och ökad likriktning till följd av tillkomsten av en gemensam biblioteksprofession. Detta har i sin tur bidragit till bibliotekens institutionalisering.

Som vi tidigare har nämnt visar regelverk hur institutionens arbete ska utföras. Förutom roller kan regelverk bestå av gemensamma rutiner. Vi har tittat på hur olika rutiner har påverkat katalogens utformning. Det vi menar med rutiner är främst regler för katalogutformning och katalogisering. Någon form av regelverk för katalogens och katalogiseringens utformning har funnits ända från de tidigaste katalogerna. Vilka dessa regler var har dock varierat mellan olika bibliotek och olika kataloger. De äldsta biblioteken präglades dock av mycket få gemensamma rutiner för hur katalogen skulle utformas. Accessionskatalogens tillkomst i slutet av 1800-talet innebar visserligen en form av samarbete mellan olika bibliotek. Detta samarbete innebar emellertid inte någon form av gemensamma katalogiseringsregler. Varje bibliotek hade alltså även nu mycket stora möjligheter att själv utforma regler den egna katalogen. När flera bibliotek genomförde likartade förändringar som t.ex. övergången från bandkatalog till lappkatalog togs besluten inte i syfte att föra de olika biblioteken närmare varandra utan snarare för att införa nya och bättre metoder som kunde underlätta arbetet i det egna biblioteket. I början av 1900-talet uppkommer debatten om gemensamma katalogkort. Att centralt trycka upp och distribuera katalogkort ansågs dock ofta som såväl ekonomiskt som arbetsmässigt alltför kostsamt för de stora biblioteken. Vi tolkar detta som att biblioteken ännu inte var redo för ett ökat samarbete och att detta till stor del berodde på att en teknik fortfarande saknades som kunde medföra en praktisk och ekonomisk vinst för biblioteken. I och med införandet av samkatalogen LIBRIS aktualiserades dock frågan om gemensamma katalogiseringsregler. Det var dock inte en helt enkel process att genomföra dessa bland de olika bibliotekens katalogisatörer. Katalogisering var en arbetsrutin som under lång tid hade haft ett regelverk. Tolkningen av dessa regelverk var dock inte självklar utan krävde erfarenhet och kunskap. I och

med detta kunde arbetet värderas och katalogisatörer hade hög status inom bibliotekarietår. Detta medförde också att katalogisatörerna i hög utsträckning kontrollerade och kritiserade varandras arbete. Allteftersom katalogiseringsrutinerna i LIBRIS har accepterats har också katalogisatören alltmer kommit att förlora sin höga status. Katalogiseringsreglernas acceptering har emellertid också bidragit till att LIBRIS som system alltmer har accepterats. Vi finner att detta stämmer med Scott när han menar att rutiner borgar för stabilitet och har stor betydelse för att knyta organisationer närmare varandra. Vi kan därmed se att de gemensamma rutiner som har införts i samband med LIBRIS genomförande har bidragit till bibliotekens institutionalisering. Värt att notera är också att utvecklandet av alltmer internationellt anpassade katalogiseringsregler och katalogformat för inte enbart de svenska biblioteken närmare varandra utan underlättar också i större utsträckning ett globalt samarbete biblioteken emellan.

För bibliotekskatalogens utveckling har vi sett att isomorfa processer har haft stor betydelse. Dessa beskrivs av framför allt DiMaggio & Powell som också delar upp dessa processer i tre olika aspekter: tvingande, mimetisk och normgivande isomorfism. Isomorfa processer innebär att organisationer inom ett fält tar efter eller imiterar andra organisationer. Tvingande isomorfism innebär att organisationer påverkar varandra genom tvingande påtryckningar. Mimetisk isomorfism innebär att mindre utvecklade organisationer tar efter mer framgångsrika eller utvecklade organisationer. Normgivande isomorfism innebär att en organisation får en gemensam norm för vad professioner inom organisationen ska innehålla. Dessa normer kommer till organisationen via formell utbildning vid t.ex. universitet eller från professionella nätverk.

Den normgivande isomorfismen har vi främst betraktat i samband med analysen av aktörsrollen. Den tvingande och mimetiska isomorfismen har vi emellertid behandlat som helt egna företeelser. Vi kan se att den svenska katalogen i stor utsträckning har påverkats av den utformning kataloger har haft i andra länder. Under katalogens tidigaste utvecklingsfas kom denna påverkan från framför allt Centraleuropa och främst då Tyskland och områden kring Prag. Vi ser också att dessa första influenser var starkt beroende av bibliotekens överordnade organisationer, så t.ex. reste Vadstenamunkarna till viktiga kloster ur religiös synvinkel och drottning Kristina hämtade sina kataloger från länder hon besegrat i krig. Detta motsäger det Audunson säger om att organisationer söker sina förebilder bland de mest lyckade och framgångsrika organisationerna. Vi tolkar detta som att biblioteken ännu var alltför osjälvständiga som egna organisationer för ett sådant handlande. Allteftersom biblioteken utvecklas under framför allt 1800-talet börjar biblioteken själva leta efter lämpliga förebilder för sin katalogutveckling. Sverige kom nu att hämta influenser från England där Panizzi utövade stort inflytande på biblioteksutvecklingen, Tyskland och i viss mån Danmark. I början av 1900-talet kan vi se hur de anglo-amerikanska katalogerna och då framför allt amerikanska regelverk får allt större inflytande på den svenska katalogutvecklingen. Detta inflytande syntes först hos folkbiblioteken medan Tyskland hade kvar en del av sitt inflytande hos forskningsbiblioteken under 1900-talets första decennier. I och med införandet av LIBRIS kom utvecklingen att bli alltmer västorienterad och man hämtade sina intryck från främst USA. Katalogiseringsregler och MARC-format har genom åren internationaliserats alltmer vilket i praktiken har inneburit att de alltmer har anpassats till amerikansk standard. Vi ser här hur katalogens influenser alltmer har förskjutits från Centraleuropa till de anglosaxiska länderna och då framför allt USA.

Emellertid kan vi se en isomorf utveckling även inom Sverige. Vi har kunnat se hur Kungliga biblioteket under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet alltmer utvecklade sina katalogregler och därmed fick ett visst inflytande på andra svenska bibliotek. Genomförandet av LIBRIS krävde vidare att biblioteken anpassade sig till de nya gemensamma katalogiseringsreglerna och vi kan också se hur LIBRIS ställde krav på lokala bibliotekssystem vad det gäller MARC-format. LIBRIS-systemet kan här sägas utöva en form av tvingande isomorfism på enskilda bibliotek. Intressant att notera är också den utveckling som LIBRIS har nått i ett internationellt perspektiv. LIBRIS intar idag en framträdande roll internationellt sett och vi kan tänka oss att utvecklingen av LIBRIS på sikt kan komma att påverka utformandet av såväl andra länders samkataloger som de samkatalogsystem som nu är under utveckling.

Institutioners kontrollerande och legitimerande funktion kan ses som den roll institutionen spelar för den rådande samhällsordningen. En institution kan sägas vara kontrollerande eftersom den förmedlar det rådande samhällets värderingar och legitimerande eftersom den i och med detta stödjer den makt som förmedlar dessa värderingar. March & Olsen menar att institutioner har betydelse för politiska intressen och trossatser.

Vi har sett hur katalogen på olika sätt har tjänat den samhällsstruktur som varit rådande under respektive studerad period. Under den tidiga katalogens utveckling kan vi t.ex. se hur Rudbeckius' katalog förmedlade de religiösa värderingar som rådde i det lutherska samhället. I början av 1900-talet ser vi hur t.ex. Kungliga bibliotekets katalog blir ett slags ideologiskt redskap. Genom de ökade kraven från biblioteket på öppna kataloger för allmänheten kom biblioteket att stödja de samhällsförändringar och demokratiprocesser som pågick vid denna tid. Katalogen som ett redskap för demokratin förstärks alltmer i och med utvecklingen av LIBRIS på webben. Katalogen blir härmed, i enlighet med March & Olsen, ett medel för staten att upprätthålla ett demokratiskt samhällssystem. Vi kan därmed se hur bibliotekskatalogens utveckling hela tiden har legat nära den samhällsordning som har rått.

8. Slutord

Denna uppsats om den svenska bibliotekskatalogens historia har skrivits med i första hand två olika perspektiv för ögonen. Det första perspektivet är biblioteksperspektivet, det andra är institutionsperspektivet.

Med biblioteksperspektiv menar vi att vår utgångspunkt, naturligtvis, har varit våra egna förkunskaper vilka främst härrör från området biblioteks- och informationsvetenskap. En historiker eller en statsvetare som hade undersökt samma område som vi har gjort hade säkert sett andra saker och gjort andra tolkningar än de vi har gjort. Uppsatsen sträcker sig över en lång tidsrymd och ibland har det känts som om man hade behövt veta mer om "hur det var då" för att kunna göra djupare tolkningar. Ett exempel på detta är de för bibliotekskatalogen viktiga personer som fanns främst i bibliotekskatalogens tidiga historia. Här hade djupare kunskaper inom såväl historia, psykologi och sociologi säkert kunnat bidra med olika tolkningar och slutsatser.

Med institutionsperspektiv menar vi att vi ganska strikt har hållit oss till den nyinstitutionella teorin när vi har utfört vår analys. Här kan säkert vårt material sett från andra synvinklar och teorier ge en annan bild av kataloghistorien.

Därför har arbetet med denna uppsats också gett upphov till sådana frågor och funderingar som vi inte hade från början. Sådana frågor är t.ex.

- Biblioteken som ideologiskt redskap – utvecklingen av kataloger för allmänheten, vilka bakomliggande syften och ideologier finns?
- Konflikten mellan ”gamla” bibliotekarier och ”nya” dokumentalister under 1960- och 70-talen - varför uppkom den, vad sade den om sin tid, finns den fortfarande kvar?
- Utvecklingen av bibliotekskatalogen på folkbiblioteken, - hur gick den till? Vilka aktörer fanns i detta fall, hur skiljer sig denna utveckling från forskningsbibliotekens katalogutveckling?
- Olika aktörers betydelse för utvecklingen av organisationer – vem eller vilka bestämmer hur en organisation utvecklas eller institutionaliseras

9. Referenser

1945 års universitetsberedning. Del 3: Universitetsbiblioteken, universitetsadministrationen m.m. – Stockholm : Nordiska bokh., 1947. – (Statens offentliga utredningar ; 1947:75)

1955 års universitetsutredning. Del 5: Forskningens villkor och behov. – Stockholm : Nord. bokh., 1958. – (Statens offentliga utredningar ; 1958:32)

1955 års universitetsutredning. Del 6: Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle : riktlinjer och förslag till utbyggnad. – Stockholm : Nord. bokh., 1959. – (Statens offentliga utredningar ; 1959:45)

Andersson, Roger, Predikosamlingar i Vadstena klosterbibliotek. – Uppsala : Univ., 1994. – (Vadstenabrödernas predikan. Meddelanden ; 1)

Andersson-Schmitt, Margarete, ”Fragment inuti och utanpå : pärmfragment och omslagsfragment i Uppsala universitetsbibliotek” // Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. – Vol. 80(1993), s. 34-46

Anglo-American cataloguing rules / prepared by the American Library Association... ; ed. by Michael Gorman & Paul W. Winkler. – 2. ed. – London : The Library Association, 1978.

Audunson, Ragnar, Change processes in public libraries : a comparative project within an institutionalist perspective. – Oslo : Høgskolen, 1996. – (HiO-rapport ; 1996:1)

Automatisk databehandling : betänkande / avgivet av Kommittén för maskinell databehandling. – Stockholm, 1962. – (Statens offentliga utredningar ; 1962:32)

Bachman, Marie-Louise, ”Bibliografiskt samarbete och ADB : en översikt 1955-1975” // *Framsynthets ihugkommelse : en vänbok till Sune Lindqvist på 80-årsdagen den 26 oktober 1991*. – Stockholm : Kungl. Biblioteket, 1991. – S. 7-26

Barbosa da Silva, Antonio & Wahlberg, Vivian, ”Vetenskapsteoretisk grund för kvalitativ metod” // *Kvalitativ metod och vetenskapsteori* / red. Bengt Starrin & Per-Gunnar Svensson. – Lund : Studentlitteratur, 1994. – S. 41-70

Berliner Titeldrucke : *Verzeichnis der aus der neu erschienenen Litteratur von der Königlichen Bibliothek zu Berlin [1898-1909: und preussischen Universitäts-Bibliotheken] erworbenen Druckschriften*. – Berlin, 1892-1910

Biblioteksarbete och automatisk databehandling : rapport avgiven av Kommittén för ADB i forskningsbibliotek tillsatt av Universitetskanslerämbetet i samråd med riksbibliotekarien / Kommittén för ADB i forskningsbibliotek. – Stockholm : Kungl. bibl, 1969

Björkbom, Carl, ”Kgl. bibliotekets nya kataloger för allmänheten” // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. – Vol. 15(1928), s. 242-244

Björkbom, Carl, ”Om slagordskatalogisering, med hänsyn särskilt till Kungl. bibliotekets nya kataloger” // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. – Vol 16(1929), s. 160-169

Blegvad, Mogens, ”Katalogisering og klassifikation” // *Nordisk handbok i bibliotekskunskap* / under redaktion av Svend Dahl. – Stockholm : Gebers, 1960. – Del III, s. 232-271

Brecht, Martin, *Martin Luther : shaping and defining the reformation, 1521-1532*. – Philadelphia, Pa. : Fortress Press, 1990

Brolin, Maria, ”Nytt katalogsystem : flexibilitet och nya funktioner” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 79(1999), s. 6-7

Budgetpropositionen för år 1997 : utgiftsområde 15: *Studiestöd*, 16: *Utbildning och universitetsforskning*. – Stockholm : Riksdagen, 1996. – (Regeringens proposition ; 1996/97:1, volym 6)

Catalog rules : author and title entries / compiled by committees of the American Library Association and the (British) Library Association. – Chicago, Ill. : American Library Association, 1908

”Cataloging and classification” // *Library journal*. – Vol. 13(1888), s. 303-304

Dahlgren, Erik W., ”Elof Kristofer Tegnér : universitetsbibliotekarie” // *Lefnadsteckningar öfver Kungl. svenska vetenskapsakademiens efter år 1854 aflidna ledamöter*. – Bd. 4 (1912): h. 5

Dahlgren, Erik W., *Min lefnad : minnen 1930* / utgivna av Wilhelm Odelberg. – Stockholm : Natur och kultur, 1995

Dahlgren, Erik W., ”Nya katalogregler för Kungl. biblioteket i Stockholm : reflexioner och kommentarer” // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.* – Vol. 3(1916), s. 181-200.

Databehandling i forskningsbibliotek : preliminär rapport avgiven av en av Universitetskanslersämbetet tillkallad kommitté / Universitetskanslersämbetet. – Stockholm : Univ.-kanslerämb., 1965

Davidsson, Åke, *Uppsala universitetsbibliotek 1620-1970 : en bildkrönika.* – Uppsala : Uppsala univ.-bibl., 1971

DiMaggio, Paul J & Powell, Walter W, ”Introduction” // *The new institutionalism in organizational analysis* / ed. by Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio. – Chicago, Ill. : University of Chicago Press, 1991a. – S. 1-38

DiMaggio, Paul J & Powell, Walter W. ”The iron cage revisited : institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields” // *The new institutionalism in organizational analysis* / ed. by Walter W. Powell and Paul J. DiMaggio. – Chicago, Ill. : University of Chicago Press, 1991b. – S. 63-82

Dziatzko, K, ”Die Centralisation der Kataloge deutscher Bibliotheken” // *Centralblatt für Bibliothekswesen.* – Vol. 1(1884), s. 261-267

Eriksson, Ruben, ”Den svenska accessionskatalogen” // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.* – Vol. 18(1931), s. 130-140

Forskning och samhälle. – Stockholm : Riksdagen, 1996. – (Regeringens proposition ; 1996/97:5)

Försvarsmedicinsk forskning i totalförsvaret : betänkande med förslag / avgivet av Försvarsmedicinska forskningsutredningen – Stockholm, 1962. – (Statens offentliga utredningar ; 1962:34)

Gerle, Eva, *Lunds universitetsbiblioteks historia fram till år 1968.* – Lund : Almqvist & Wiksell international, 1984. – (Ur Lunds universitets historia ; 7)

Gertz, Ulla, ”Bibliotekstjänsts tryckta katalogkort : kort historik, nuvarande framställningsmetoder” // *Tidskrift för dokumentation.* – Vol. 14(1958):1, s. 10-12

Gödel, Vilhelm, *Sveriges medeltidslitteratur : proveniens.* – Stockholm : Nordiska bokhandeln, 1916

Hall, B. Rudolf, *Johannes Rudbeckius (Ner.): en historisk-pedagogisk studie.* 1. – Stockholm : Norstedt, 1911

Hallén, Jacob & Herder, Mats, ”Systemleverantör Dynix GmbH” // *LIBRIS-meddelanden.* – Nr. 79(1999), s. 8

Hansson, Joacim, *Klassifikation, bibliotek och samhälle : en kritisk hermeneutisk studie av "Klassifikationssystem för svenska bibliotek"*. – Borås : Valfrid, 1999. – (Skrifter från Valfrid ; 19)

Harris, Michael H, *History of libraries in the western world*. – 4th ed. – Metuchen, NJ : Scarecrow Press, 1995

Hedlund, Monica, "Medeltida kyrko- och klosterbibliotek i Sverige" // *Helgerånet : från mässböcker till munkepärlor* / red. Kerstin Abukhanfusa et al. – Stockholm : Carlssons, 1993. – s. 25-36

Helenius, Ralf, *Förstå och bättre veta : om hermeneutiken i samhällsvetenskaperna*. – Stockholm : Carlssons, 1990

Herder, Mats, "LIBRIS går över till MARC21" // *LIBRIS-nytt*. – [elektronisk text]. – Nr. 34(2001). – [citerad 3 mars 2001]. – URL: <http://www.libris.kb.se> – [länk uppdaterad 2001 3 mars 2001]

Herder, Mats, "LIBRIS har valt nytt katalogsystem: Horizon" // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 79(1999), s. 4-5

Herder, Mats & Lehtilä-Olsson, Mayre, *LIBRIS samkatalogsystem*. – [elektronisk text]. – LIBRIS-avdelningen, 2000-09-20. – [citerad 2000-11-04]. – URL: <http://www.libris.kb.se>

Hjelmqvist, Fredrik, "Något om tillkomsten av S.A.B:s klassifikations- och katalogiseringsregler" // *Biblioteksbladet*. Vol. 35(1950), s. 350-352

Informationsförsörjning för vetenskap och teknik : betänkande från Organisationskommittén för informationsförsörjning. – Stockholm : Allmänna förl., 1987. – (Statens offentliga utredningar ; 1987:60)

Instruktionen für die alphabetischen Kataloge der preussischen Bibliotheken vom 10. Mai 1899. – 2. Ausg., in der Fassung vom 10. August 1908. – Berlin, 1909

Katalog över böcker som folk- och skolbibliotek samt riksförbund som bedriva biblioteksverksamhet kunna erhålla i statsbidrag : på uppdrag av Kungl. Ecklesiastikdepartementet. Grundkatalog 1915-16 / utgiven av Fredrik Hjelmqvist. – Stockholm : Kungl. biblioteket, 1915-1922

Katalogiseringsregler för svenska bibliotek : svensk översättning och bearbetning av Anglo-American cataloguing rules, second edition, 1988 revision / utg. av SAB:s kommitté för katalogisering och klassifikation ; redaktör: Bodil Gustavsson. – 2. uppl. – Lund : Bibliotekstjänst, 1990

Katalogregler för Kungl. biblioteket samt anvisningar för anordnande av bokband : av riksbibliotekarien fastställda den 30 juni 1916. – Stockholm : Norstedt, 1916

Katalogregler för svenska bibliotek jämte författarnummerlista. – Stockholm : Norstedt, 1934. – (Sveriges allmänna biblioteksförnings handböcker ; 6)

Klassifikationssystem för svenska bibliotek. – Stockholm : Norstedt, 1921. – (Sveriges allmänna biblioteksförnings handböcker ; 1)

Kungl. bibliotekets årsberättelse 1903. – Stockholm : Kungl. biblioteket, 1904

Kungl. bibliotekets årsberättelse 1907. – Stockholm : Kungl. biblioteket, 1908

Kungl. bibliotekets årsberättelse 1925. – Stockholm : Kungl. biblioteket, 1926

Kungl. bibliotekets årsberättelse 1926. – Stockholm : Kungl. biblioteket, 1927

”Kungl. Maj:ts nådiga instruktion för kungl. biblioteket : gifven Stockholms slott den 30 december 1910” // *Kungl. bibliotekets årsberättelse 1910*, s. 45-64

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående organisationen av den automatiska databehandlingen inom statsförvaltningen, m.m. – Stockholm : Riksdagen, 1963. – (Kungl. Maj:ts proposition ; 1963:85)

Larsson, Christer, ”Artikeldatabas och specialdatabaser i LIBRIS Websök” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 78(1998), s. 4-5

Larsson, Christer, ”Registrera via webben : en försmak av Nytt LIBRIS” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 79(1999), s. 10-12

Lehtilä-Olsson, Mayre, ”LIBRIS blir tillgängligt via SUNET” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 60/61(1991b), s. 28-29

Lehtilä-Olsson, Mayre, ”LIBRIS omdanas för framtiden” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 77(1997), s. 4-5

Lehtilä-Olsson, Mayre, ”LIBRIS-avdelningen” // *Årsberättelse : 1/7 1992 – 30/6 1993*. – Stockholm : Kungl. biblioteket, 1994a. – S. 27-30

Lehtilä-Olsson, Mayre, ”Nytt LIBRIS! : utredning pågår” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 72/73(1994b), s. 10-11

Lehtilä-Olsson, Mayre, ”Projekt Nytt LIBRIS i startgropparna” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 76(1995), s. 4-6

Lehtilä-Olsson, Mayre, ”Upphandling av driftmiljö : driften av LIBRIS fem miljoner billigare per år” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 58(1991a), s. 9-12

Lehtilä-Olsson, Mayre & Herder, Mats, ”Förseningen av Nytt LIBRIS” // *LIBRIS-nytt*. – [elektronisk text]. – Nr. 18(1999). – [citerad 21 maj 2000]. – URL: <http://www.libris.kb.se> – [länk uppdaterad 2000-11-04]

Lehtilä-Olsson, Mayre & Herder, Mats, ”Senaste nytt om LIBRIS samkatalogprojekt” // *LIBRIS-nytt*. – [elektronisk text]. – Nr. 26(2000). – [citerad 21 maj 2000]. – URL: <http://www.libris.kb.se> – [länk uppdaterad 2000-11-04]

LIBRIS – ett informationssystem för bibliotek. – Stockholm : Statskontoret, 1972. Dnr 451/69-5

”LIBRIS har valt nationellt bibliotekssystem : pressmeddelande 1998-12-22” // *LIBRIS-nytt*. – [elektronisk text]. – Nr. 13(1998). – [citerad 21 maj 2000]. – URL: <http://www.libris.kb.se> - [länk uppdaterad 2000-11-04]

Liedman, Sven-Eric & Olausson, Lennart, ”Inledning” // *Ideologi och institution : om forskning och högre utbildning 1880-2000* / Sven-Eric Liedman & Lennart Olausson (red.). – Stockholm : Carlsson, 1988. – S. 7-28

Lindkvist, Thomas & Ågren, Kurt, *Sveriges medeltid*. – Uppsala : Almqvist & Wiksell läromedel, 1985

Malin, Aarno, ”Studier i Vadstena klostrets bibliotek” // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. – Vol. 13(1926), s. 129-53

March, James G & Olsen, Johan P, *Rediscovering institutions : the organizational basis of politics*. – New York : Free Press, 1989

Munthe, Gerhard, ”Klosterbiblioteket” // *Bok og bibliotek*. – Vol. 60(1993):2, s. 13-19

Nordiskt lexikon för bokväsen / redigerat av Palle Birkelund... - København : Nyt nordisk forlag, 1946-1951. – 2 vol.

Nylander, Eva, ”Historien om drottningens bibliotek” // *Populär historia*. – 1999:5, s. 69-72

Olsson, Lena, *Det datoriserade biblioteket : maskindrömmar på 70-talet*. – Linköping : Linköpings universitet, 1995

Orlikowski, Wanda J & Robey, Daniel, ”Information technology and the structuring of organizations” // *Information Systems Research*. – Vol. 2(1991):2, s. 143-168

Ottervik, Gösta, ”Introduction and historical survey” // *Encyclopedia of library and information science*. – Vol. 29(1980), s. 261-264

Ottervik, Gösta & Möhlenbrock, Sigurd, *Svenska bibliotek : historia, organisation, funktion : en översikt*. – 2. uppl. – Lund : Bibliotekstjänst, 1973

Pfaffenberger, Bryan, *Democratizing information : online databases and the rise of end-user searching*. – Boston : G.H. Hall & Co., 1989

Provisoriska katalogregler för kungl. Biblioteket : avseende litteratur tryckt 1956 och därefter. – Ny, översedd uppl. – Stockholm : Kungl. bibl., 1960

Rydqvist, Johan Erik, ”Bidrag till Kongl. Bibliothekets historia under min tjänstetid : anteckningar” / utg. av Einar Sundström // *Kungliga bibliotekets handlingar*. – Vol 41(1926). – (Bidrag till Kungl. bibliotekets historia ; 1)

Sagnert, Britt, ”Beställningsrutinen i Websök lockar nya LIBRIS-användare” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 78(1998), s. 4

Samzelius, Jonas L:son, ”Tryckta katalogkort? : en fråga till förläggare och bokhandlare” // *Biblioteksbladet*. – Vol. 7(1922), s. 69-72

Schmid, Franz, ”Der alphabetische Sachkatalog (Schlagwortkatalog) mit besonderer Beziehung auf die Landesbibliothek in Stuttgart (Fortsetzung)” // *Zentralblatt für Bibliothekswesen*. – Vol. 41(1924), März-April, s. 104-137

Schröder, Johan Henrik, *Kort historia över Kungliga gymnasiet i Västerås bibliotek / Översatt från latinet och försett med anmärkningar och efterskrift av Åke Åberg*. – Västerås, 1971. – (Acta Bibliothecæ Arosiensis ; 5)

Scott, W Richard, *Institutions and organizations*. – Thousand Oaks, Ca. : Sage, 1995

Skogmar, Göran, ”LIBRIS Websök : vårt nya söksystem” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 77(1997), s. 6-9

Skogmar, Göran, ”Z39.50 i praktiken” // *LIBRIS-meddelanden*. – Nr. 78(1998), s. 12-17

Soergel, Dagobert, *Organizing information : principles of data base and retrieval systems*. – San Diego, CA, 1985

Statsverkspropositionen år 1965. Bil. 10: *Ecklesiastikdepartementet*. – Stockholm : Riksdagen, 1965. – (Kungl. Maj:ts proposition ; 1965:1, bil. 10)

Stenbock, C.M., ”Johan Jacob Jachesii register öfver Kungl. biblioteket efter slottsbranden” // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. – Vol. 1(1914), s. 44-51

Stern, Charlotta, ”Nyinstitutionell organisationsteori” // *Organisationer och samhälle : analytiska perspektiv* / Göran Ahrne & Peter Hedström (red.). – Lund : Studentlitteratur, 1999

Strout, Ruth French, ”The development of the catalog and cataloging codes” // *Library quarterly*. – Vol. 26(1956):4, s. 254-275

Sundström, Einar, ”Om arbetsförhållanden och kolleger vid Kungl. biblioteket : anteckningar” / utg. av Åke Lilliestam // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen*. – Vol. 81(1994), s. 15-24

Sundström, Einar, ”Om Kungl. bibliotekets äldre kataloger” // *Kungl. bibliotekets handlingar*. – Vol. 42 (1929). – (Bidrag till Kungl. bibliotekets historia ; 2)

Svenska katalogiseringsregler / på Forskningsbiblioteksrådets uppdrag utarb. av Marie-Louise Bachman och Sten Hedberg och därefter bearb. av en särskild katalogregelkommitté. – Stockholm : Forskningsbiblioteksrådet : Allmänna förl., 1974

Sveriges offentliga bibliotek : Stockholm, Upsala, Lund : accessions-katalog 1886 / genom E.W. Dahlgren. – Stockholm : Kongl. biblioteket, 1887

Tegnér, Elof, ”Literatur-öfversigt” // *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri.* – Vol. 7(1884), s. 666-671

Tegnér, Elof, *Minnen och silhouetter.* – Lund : CWK Gleerup, 1974

”Tillgång till ISI via LIBRIS Websök” // *LIBRIS-meddelanden.* – Nr. 78(1998), s. 10-11

”Tryckta katalogkort från och med nyåret” // *Biblioteksbladet.* – Vol. 17(1932), s. 324

Tynell, Knut, ”Tryckta katalogkort” // *Biblioteksbladet.* – Vol 2(1917), s. 144

Unonius, Stefan, ”Mål för ett moderniserat LIBRIS” // *LIBRIS-meddelanden.* – Nr. 75(1995), s. 9-11

Walde, Otto, ”De svenska bibliotekens historia” // *Svend Dahls bibliotekshandbok / utg. av Samuel E. Bring. – Stockholm : Hugo Gebers förl., 1931. – Band 2, s. 37-252*

Walde, Otto, ”Till Kristinabibliotekets historia” // *Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.* – Vol. 2(1915), s. 122-132

Wallberg, Hans, ”SUNET – det svenska universitetsdatornätet” // *LIBRIS-meddelanden.* – Nr. 60/61(1991), s. 24-27

Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning : betänkande / av BIDOK och SINFODK-utredningen. – Stockholm : Liber/Allmänna förl., 1977. – (Statens offentliga utredningar ; 1977:71)

Wieselgren, Harald, *Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier före hennes bosättning i Rom, jemte en öfverblick öfver de kungl. biblioteken i Sverige före hennes regeringstid.* – Stockholm : Norstedt, 1901. – (Kungl. vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens handlingar ; N.F. 13:2)

Västerås domkyrkas bibliotek år 1640 : efter Petrus Olai Dalekarlus' katalog / genom Åke Åberg. – Västerås, 1973. – (Acta Bibliothecæ Arosiensis ; 6)

Västeråsbiblioteket: bibliografi och bidrag till en bibliotekshistoria. – Västerås, 1975. – (Acta Bibliothecæ Arosiensis ; 8)

Årsredovisning 1995/96. – Stockholm : Kungl. biblioteket, [1996]

Åslund, Henrik & Hedman, Claes, ”På väg mot ett nytt LIBRIS” // *LIBRIS-meddelanden.* – Nr. 78(1998), s. 6-8

Åstrand, Lotta, ”BIBSAM:s upphandlingsarbete fortskrider” // *LIBRIS-meddelanden.* – Nr. 79(1999), s. 9

Åtgärder för att bredda och utveckla användningen av informationsteknik. – Stockholm : Riksdagen, 1996. – (Regeringens proposition ; 1995/96:125)

Ökad statlig satsning på teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete / Finansdepartementet, Ekonomienheterna. – Stockholm : Finansdep., Ekonomienheterna, 1967. – (Ds Fi ; 1967:13)